

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK
1930

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

ÅRSBOK (YEARBOOK):

1920. SAHLGREN, J. Hvalen. Ett gammalt önamn förklarat.
v. SYDOW, C. W. Iriskt inflytande på nordisk guda- och
hjaltesaga.
1921. NYMAN, A. Modärn etik.
PETERSSON, H. Ätran.
HAHR, A. Två nya Bourdonporträtt upptäckta i en svensk
samling.
1922. NYMAN, A. För och emot i fiktionsfrågan. Till professor
Hans Vaihingers 70-årsdag.
LILJEGREN, B. Tjurlöpning och tjurhetsning. Ett drag ur
flydda tiders sportliv i England.
AGRELL, S. Fornnordiska element i den ryska folkpoesien.
v. SYDOW, C. W. Bäckahästen.
1923. FALK, HJ. La philosophie linguistique française.
SAHLGREN, J. Är mytosofien en vetenskap?
LILJEGREN, S. B. Romantiken och månen.
KJELLIN, H. Två Pietro Longhi-målningar i Sverige.
v. SYDOW, C. W. Beowulfskalden och nordisk tradition.
ARNE, T. J. De arkeologiska undersökningarna i Sydhalland
sommaren 1922.
1924. SAURAT, D. Les idées philosophiques de Spenser.
HOLMBERG, U. Det avkvistade trädet i fornfinnarnas initia-
tionsriter.
CHIAPPELLI, A. Gli studi recenti sulla storia dell' arte me-
dievale e moderna in Italia.
SAHLGREN, J. Linnés bildspråk. Några anteckningar.
MARÓT, K. Zur religionsgeschichtlichen Wertung Homers.
GJERDMAN, O. Die Schallanalyse.
ROOSVAL, J. Étampes, Chartres, Senlis.
SKÖLD, H. Quelques remarques sur l'art d'écrire chez les
indoeuropéens orientaux.
KJELLIN, H. En miniatyrteater med figurer efter Jacques
Callot, Stefano della Bella och Melchior Lorck.
1925. BROUNOFF, N. Un nouveau type d'église dans la Russie
du Nord-Ouest au XIIième siècle.
WEIBULL, L. Jordanes' framställning av Scandza och dess folk.

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK
1930

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

LUND 1931
CARL BLOMS BOKTRYCKERI

DE PROTESTANTISKA MONARKOMAKERNAS
POLITISKT-FILOSOFISKA IDÉER

AV

GUNNAR ASPELIN

När Philippe Du Plessis-Mornay, hugenotternas stridbare litteräre banerförare, i sina memoarer ser tillbaka på händelserna omkring Bartolomeinatten 1572, finner han i det parisiska blodbröllopet början till en fortskridande upplösning av det franska samhällets grundvalar. "Staten", skriver han, "har remnat och skakats sedan St. Bartolomeidagen, sedan den dag, säger jag, då furstens trohet mot undersåten och undersåtens mot fursten, som är det enda bindeämne, vilket sammanhåller stånden till en enhet, har brutits på ett så skymfligt sätt." Cit. av Georges Weill: "Les théories sur le pouvoir royal" s. 81—82.

Han ger här ett karaktäristiskt uttryck för den stämning, som rådde bland medlemmarna av den franska calvinismens ecclesia militans. Den fick en mångfald litterära manifestationer, sånger med krigiskt, gammaltestamentligt patos och våldsamma agitatoriska stridsskrifter, där Cathérine av Medici jämföres än med den frankiska furstinnan Brynhildis och än med den avgudadyrkande israelitiska drottningen Isebel. Den fick sitt högsta skönlitterära uttryck i Agrippa D'Aubignés "Les Tragiques", i vars författare Sainte-Beuve icke utan fog sett det sextonde århundradets Juvenalis och vars domedagsvision ger något av samma stämning, som tolkas i Thomas a Celanos: Dies irae, dies illa. Och den tolkades slutligen i politiskt-filosofiska skrifter med den calvinistiska teologiens, den romerska rättsvetenskapens och den grekiska statslärans hjälpmedel.

Författarna till dessa arbeten pläga sammanföras under beteckningen protestantiska monarkomaker till skillnad från de publicister, som bekämpade den absoluta monarkien ur katolska synpunkter och som bruka benämnas katolska monarkomaker. Termen monarkomaker går tillbaka till en stridsskrift av skotten Barclay, en apologet för den starka furstemakten. Den är i viss

¹ Provföreläsning över självvalt ämne, hållen vid Lunds Universitet i mars 1930.

mån missvisande; deras polemik är icke riktad mot kungamakten i och för sig utan mot furstarnas anspråk på skranklös maktfullkomlighet, och trots deras humanistiska beundran för det antika folkstyret göra de sig aldrig till förespråkare för republikanska statsideal. Riktningens huvudarbeten äro Franco-Gallia av juristen och historikern Francois Hotman och två anonyma skrifter, De jure magistratum och Vindiciae contra tyrannos. Den förra kan efter Cartiers forskning med säkerhet hänföras till Théodore Beza, Calvins efterträdare i Genève. Den senare bär signaturen Junius Brutus, som i äldre tider identifierades än med den ene och än med den andre av hugenotternas ledande män Beza, Hotman, Du Plessis-Mornay. Bayle sökte i sin Dictionnaire bevisa, att skriften författats av Hubert Languet; moderna forskare såsom Georges Weill, Doumergé och Elkan vilja med vägande skäl hänföra den till Du Plessis-Mornay. Vindiciae är utan tvivel den mest teoretiskt genomtänkta och bäst utarbetade av dessa politiska traktater och måste därför få den utförligaste behandlingen i en framställning av hugenottlitteraturens idéinnehåll.

Monarkomakernas statsrättsliga åskådning framstår närmast som en reaktion mot den absolutistiska teori, som framträtt under Frans den förstes regering. En äldre riktning, företrädd av Claude Seyssels "La Grand' monarchie de France", räknade ännu med konstitutionella skrankor för den kungliga maktfullkomligheten. Men den betydande juristskolan i Toulouse, som intog en ledande ställning inom den romerska rättens studium, förfäktade absolutismen i dess yttersta konsekvenser; en representant för denna riktning, Charles de Grassaille, ser i konungen nära nog en förkroppsligad gudomlighet. "Rex Franciae", förklarar han, "est in regno suo tanquam quidam corporalis Deus (Weill a. a. s. 16). I samma anda går, för att taga ett exempel från det praktiska rättslivet, parlamentspresidenten Guillards förklaring inför monarken. "Vi vilja icke, Sire, draga Eder makt i tvivelsmål eller tvista om den. Det skulle vara ett helgerån, och vi veta väl, att Ni står över lagarna, och att lagarna och förordningarna icke kunna lägga band på Eder." (Cit. av Weill a. a. s. 17).

Mot denna absolutism i teori och praxis inlägges från monarkomakiskt håll en bestämd protest. Särskilt författaren till Vindiciae polemiserar mot de "krypare, vilka dyrka furstarna, som vore

de jordiska gudar", (adulatores qui quasi Deos terrenos eos (principes) adorent) (S. 2) och mot "de lismande hovmännens gudlösa prat, som kalla konungarna för gudomliga väsen och konungarnas utlåtanden för orakelsvar", (Aulicorum assentatorum impia nugamenta, qui reges numina, regum responsa oracula vocant. S. 109).

Oppositionen mot läran om den absoluta furstemakten riktas icke blott mot dessa franska doktriner utan även mot den statsuppfattning, som knyter sig till namnet Niccolo Machiavelli. Företalet till Vindiciae inskräper, att denna skrift står i diametral motsats till den florentinske statsfilosofens falska och pestbringande lära, (falsa pestiferaque doctrina), som skänker argument åt tyrannernas politik och som strider mot den gudomliga och naturliga rätten. Författaren ger här uttryck åt en fransk opinion, som fick sitt typiska uttryck i en avhandling om statskonsten av hugenottpolitikern Gentillet. I Machiavellis "Principe" såg man den teoretiska utformningen av den politiska anda, som manifesterades i Bartolomeinattens blodsorgier, denna kallt kalkylerande, italienska statskonst, lika främmande för kristen samhällsåskådning som för det franska chevaleriets traditionella rättsideal. Meinecke har i sitt utomordentliga arbete "Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte" analyserat denna antimachiavellistiska strömning och påpekat dess samband med den nationella reaktionen mot de italienska idéernas inflytande under de sista konungarna av huset Valois.

En framställning av hugenott-teoretikernas tankegång kan lämpligen taga sin utgångspunkt i Calvins politiska uttalanden; den store Genève-reformatorns skrifter voro ju den arsenal, varur de franska protestanterna brukade hämta sina andliga vapen i kampen om sin kyrkas vara eller icke vara.

I sitt stora systematiska arbete Institutio religionis christianae (Institution de la religion chrestienne) ägnar Calvin ett viktigt kapitel åt principerna för statsstyrelsen. Överheten, förklarar han där, är lagarnas väktare och upprätthållare. Lagarnas värdemätare är billigheten, equitas (l'équité), som är densamma hos alla folk och överensstämmer med den gudomliga lagen. Statsmaktens innehavare skola begagna sin ställning till att förverkliga moraliska värden, lugnet, ärbarmheten, oskulden och måttfullheten, samt upprätthålla allas gemensamma välfärd och sämja.

När Calvin sålunda gör den världsliga överheten till de moraliska, i sista hand religiösa, idealens tjänare, inställer sig problemet: hur skola undersåtarna ställa sig till en regent, som handlar i strid med sin gudomliga uppgift. Reformatorn bestrider lika avgjort som Luther de enskildas rätt till aktivt motstånd mot tyranniska furstar. Dessa hava endast att tåligt lida och hoppas på Guds hjälp. Men, tillägger han, jag talar blott om privatpersoner. Ty om det finnes i denna tid ämbeten, som inrättats till folkets försvar för att tygla konungarnas allt för stora vinningslust och självsvåld, såsom spartanerna fordomdags hade sina eforer, romarna sina folktribuner och atenarna sina demarker, och som varje konungarike i våra dagar har sina tre stånd, när de äro samlade, då skulle jag icke bestrida dem rätten att enligt deras ämbetsplikt sätta sig till motvärn mot konungarnas omåttlighet eller grymhet. Institution (S. 782). Om de icke göra motstånd, förråda de folkets frihet, vars vårdare de äro enligt Guds vilja.

Dessa två calvinska idéer, om överheten som lagarnas och billighetens upprätthållare och om den motståndsrätt, som tillkommer folkets organ gentemot fursten, återkomma regelbundet i den hugenottiska publicistiken. Därtill kommer ett tredje tankemotiv, som även låter sig föras tillbaka till Calvin, den gammaltestamentligt orienterade uppfattningen av det politiska livet. Reformatorn betonar visserligen de olika statsformernas relativa berättigande och ser ett uttryck av försynens vilja i det förhållandet, att olika områden styras på olika sätt, "par diverses manieres de polices". Men han visar en tydlig förkärlek för en aristokratisk republik av den typ, som han tror sig finna i domaretidens israelitiska samhälle, där Gud ensam är den suveräne monarken.

Denna gammaltestamentliga uppfattning får ett energiskt uttryck i Théodore Bezas "De jure magistratum", Genève's öppna fejdebrev mot Bartolomeinattens arrangörer. Han väljer med förkärlek sina exempel från "isrealiternas πολιτεία", den fullkomligaste av alla stater, som någonsin existerat. Dess historia visar med all tydlighet, att furstemakten emanerar från folkmakten. Sauls och Davids konungadöme legitimerades genom folkets bekräftelse av deras regentskap.

Beza nöjer sig emellertid icke med argument från det israelitiska folkets annaler. Han vänder sig till Greklands och Roms

historia, till medeltida hävder, till aktuella förhållanden hos olika europeiska folk, och konstaterar överallt, att den legitima konungamakten stöder sig på sanktion av folkets representanter. Detta förhållande motiveras även rent rättsfilosofiskt; folken äro äldre än den politiska maktens innehavare, alltså äro folken icke skapade för överhetens skull men denna för folkets. Sålunda kommer Beza till en folksuveränitetslära, som icke finnes hos lärofadern Calvin, för vilken varje form av politisk organisation har sin direkta grund i den gudomliga viljan. Han anknyter i stället till den medeltida folksuveränitetstraditionen från Manegold av Lauterbach under investiturstridens dagar till Marsilius av Padua, författaren av *Defensor pacis*, medeltidens *Contrat Social*.

Med Bezas suveränitetsdoktrin står hans lära om folkets motståndsrätt i intimt samband. Först och främst skiljer han mellan två slag av tyranner, ursurpatorn (*tyrannus absque titulo*) och den legitime monarken, som missbrukar sin maktställning genom gudlösa och orättfärdiga åtgärder (*tyrannus quoad exercitium*). Denna distinktion, som går tillbaka till den store italienske juristen Bartolus av Sassoferato, återkommer regelbundet i den monarkomakiska litteraturen. Gentemot tyrannen-ursurpatorn kan aktivt motstånd från privatmäns sida försvaras. Gentemot tyrannen-den orättfärdige konungen få enskilda personer icke resa motstånd utom på Guds särskilda kallelse (*citra extraordinariam a Deo ipso vocationem*). (S. 242). Sådana exempel kunna påvisas i den israelitiska historien. Men liksom Calvin framhåller Beza, att detta förbud icke gäller för de ämbetsmän, som hava att bevaka folkets intressen gentemot furstemakten. Han motiverar detta med ett resonemang, som i korthet låter sig refereras sålunda.

Först och främst skiljer han mellan konungens och kronans eller rikets ämbetsmän (*Regis officarii och coronae sive Regni ministri*). (S. 245). De senare bero icke av den person, som innehar högsta makten, utan av själva suveräniteten (*supremitas*) det vill säga av rikets högsta makt och myndighet (*dynamis et autoritas*). (S. 246.) Denna *supremitas* tillkommer folket som den enhet, vilken varar genom tiderna, hur än furstarna och dynastierna växla.

Beza arbetar sålunda med en dualism mellan *rex* och *populus*, som går tillbaka till den medeltida *publicistiken*. Å ena sidan står konungen med de ämbetsmän, som direkt bero av hans vilja,

å andra sidan folket, representerat av Regni administri. Men dualismen överbygges hos honom liksom tidigare hos Marsilius av Padua, då konungamakten härledes ur den ursprungliga maktfullkomlighet, som tillkommer det korporationsteoretiskt uppfattade folket.

Härav följer, att folkets representanter — ständerna och de gentemot kungamakten självständiga riksämbetsmännen, — ha rätt och plikt till motstånd mot en uppenbart tyrannisk furste. Beza anför en mångfald äldre och nyare exempel härpå. Skottarna hava avsatt sin drottning, sedan hon överbevisats om mord och lösaktighet, danskarna hava på samma sätt behandlat konung Kristian II, denne "crudelissimus tyrannus", och svenskarna hava störtat konung Gustavs äldste son på grund av hans oskickliga regemente och överlämnat makten till hans broder, "den Gud må välsigna". (S. 268.)

Erfarenheten visar även, att stater med begränsad furstemakt uppvisa den högsta graden av ordning och välfärd. Det engelska riket är i våra dagar det lyckligaste på jorden. Om man jämför den trygghet, som råder under drottning Elisabets välsignade regering, med andra rikens olyckliga tillstånd, ser man, hur nyttig en sådan "moderatio Regiae potestatis" kan vara. (S. 269.) Denna moderatio åsyftar det förhållandet, att regeringsmakten måste taga hänsyn till "consensus Parlamenti". En liknande uppfattning av parlamentets stora betydelse i Tudorregimens England kommer även fram i *Vindiciae contra tyrannos*. (S. 93). Femtonhundratalets franska frondörer hade tydligen samma ideella föreställningar om de engelska samhällsinrättningarna, som författarna till "Lettres sur les Anglais" och "L'Esprit des Lois".

Medan Théodore Beza gav en teologiskt statsrättslig behandling av förhållandet mellan rex och populus med dess konsekvenser för motståndsrättens vidkommande, behandlade François Hotman problemet ur historikerns synpunkt. Den berömde hugenottjuristens "Franco-Gallia" ger ett intressant exempel på en historieskrivning, som helt behärskas av en ledande politisk tendens. Med stöd av ett imponerande källmaterial söker han klarlägga sitt lands författningshistoria från den galliska tiden och hämta vapen från det förflutna i kampen mot fursteabsolutismen. I det gamla Gallien levde folket i små stater med folkvalda furstar. Sedan följde den period,

då landet tyranniserades av det romerska imperiet, Johannesapokalypsens vilddjur, tills frankerna — de frie — återinförde den gamla friheten. Det franco-galliska riket som sålunda uppstod var en valmonarki. Folket kontrollerade konungarnas maktutövning genom sina representanter. Tyranniska regenter avsattes. De högsta stormännen voro rikets, icke konungens ämbetsmän. Provinserna hade vidsträckt självstyrelse. Den gamla franska staten uppfyllde fordringarna på en god författning, då den förenade monarkiska, aristokratiska och demokratiska inslag. Hotman anknyter här som synes till den gängse teorien om de blandade författningarnas företräde; denna doktrin med anor från Polybios och Cicero, som återupptogs av Thomas ab Aquino och spelade så stor roll i senmedeltida politiskt tankeliv. Särskilt betonar Hotman aristokratiens stora betydelse som förmedlare mellan konungen och det övriga folket.

Emellertid finner Hotman, att det franska statsskicket under senare tid uppvisar påtagliga dekanastecken. Särskilt vänder han sig mot det ämbetsmannavälde, som åtföljt centralisationen, mot juristernas "regnum rabularium", i vilket han ser ett nytt uttryck för den romerska anda, som han hatar i sin dubbla egenskap av kalvinist och traditionellt tänkande fransk adelsman. Ty François Hotmans — liksom de övriga hugenottförfattarnas — oppositionsställning vilar på en utpräglat konservativ grundåskådning. Han vill klarlägga den gammalfranska statens väsen för att påyrka en återgång till densamma med avskaffande av de yngre och främmande institutioner, som tillkommit sedan Ludvig XI:s regering. Förfädernas visdom, "majorum sapientia", bör vara rättensöret för statens styrelse. Fria städer och självstyrande provinser, en ständerförsamling med starkt adligt inflytande, en konung, vars tillträde sanktioneras av ståndsrepresentationen och vars maktsfär är noga begränsad, sålunda ter sig det medeltida statsideal, som han ställer upp mot den centraliserade ämbetsmannamonarkien.

Den teologiskt-politiska tankegången i "De jure Magistratum" utvecklas detaljerat och med äkta fransk klarhet och tankekonsekvens av författaren till "Vindiciae contra tyrannos". På samma gång arbetar Junius Brutus med en mångfald argument från de klassiska statsfilosofernas skrifter och med en omfattande exempel-samling från antikens, medeltidens och sin egen tidsålders historia.

Huvudproblemet är för honom liksom för Beza att bestämma, under vilka förhållanden folkets aktiva motstånd mot fursten låter sig teologiskt och naturrättsligt motiveras. Liksom föregångaren upptager han Bartolus' distinktion mellan *tyrannus absque titulo* och *tyrannus quoad exercitium*, och i anslutning till den italienske rättslärde tecknar han den senare tyrantypen som den diametrala motsatsen till den fromme och rättrådige konungen. (S. 161 ff.) Tyrannen regerar genom våld och söndring; konungen upprätthåller *pax et concordia*. Det goda konungadömet förenar i sig det aristoteliska schemats övriga normala författningstyper, aristokrati och politi. Tyrandömet förenar i sig de två degenerationsformerna oligarki och ochlokрати. Tyrannstyrda riken såsom det turkiska och det moskovitiska äro närmast att betrakta som stora rövareband, "magna latrocinia" med Augustinus' bekanta uttryck.

Vidare återkommer hos honom Calvins och Bezas förnekelse av den enskildes rätt till motstånd mot "tyrannus quoad exercitium", denna rätt tillkommer endast folkets representanter av olika slag. Liksom Beza skiljer Junius Brutus mellan *rex* och *regnum*, *regis officarii* och *regni officarii*. Suveräniteten i riket tillkommer folket — *populi maiestas* —, medan konungen erhåller sin makt av folket och är att betrakta som rikets högste ämbetsman, "supremus Regni officarius". "I staten, som plägar jämföras med ett skepp har konungen befälhavarens och folket ägarens ställning. (S. 79.) Och det, som gäller om folket, gäller även om dem, som lagenligt representera detsamma. (S. 81). En konung, som gör sig skyldig till tyranni, är således att jämföra med funktionärer, som svika sina förpliktelser mot uppdragsgivaren.

Så långt varierar författaren till "Vindiciae" samma tema, som vi funnit hos författaren av *De jure magistratum*. Men dessa synpunkter grundas på en statsfördragsteori, som endast skisserats hos Beza men hos Brutus föreligger i klar och systematisk utformning. I hans lära om konungens och folkets inbördes kontrakt med dess statsrättsliga konsekvenser göra sig olika tankemotiv gällande, som jag skall söka i korthet analysera.

Först och främst konstaterar man ett starkt inflytande från den calvinistiska teologien, — naturligt nog hos en av den franska protestantismens främste apologeter, "hugenottpåven" Du Plessis-Mornay, som gjort viktiga inlägg i brännande dogmatiska frågor.

En politisk skriftställare på 1500-talet arbetade med teologiska begrepp, liksom moderna politiska publicister syssla med statistik och nationalekonomi, eller åtminstone borde göra det. Läran om skrankorna för konungamakten sammanhänger intimt med uppfattningen av Gud som den obetingade suveränen. Gud ensam skall lydask utan restriktioner, "simpliciter et absolute" (s. 1), då hans vilja är under alla förhållanden rättfärdig. Ur denna synpunkt måste läran om fursten som "lege absolutus", om hans förordningar som absolut bindande normer, te sig som ett uttryck av brottslig avgudadyrkan, som en hednisk avgudakult i strid med Guds i uppenbarelsen tillkännagivna vilja.

Och vidare finner man i Junius Brutus' tankegång en stark påverkan från den gammaltestamentligt orienterade biblicismen, som utgör ett så dominerande drag i calvinistisk dogmatik och moral-lära. Liksom Beza hämtar han talrika argument från den israelitiska historien, och hans värdering av det utkorade folkets samhällsskick är nära överensstämmande med föregångarens. Beza talar om denna "Israelitica πολιτεία" som den fullkomligaste av alla stater, som någonsin existerat. Brutus ser i det israelitiska riket den stat, som enligt alla politikens omdöme varit den bäst organiserade. (S. 83.) För honom äro — liksom för författaren till *De jure magistratum* — Sauls och Davids konungaval bevis för den allmänna läran om den legitima konungamakten som vilande på ett beslut av det suveräna folket. (S. 71 ff.) Visserligen har evangeliet efterträtt lagen och de kristna monarkerna de judiska konungarna (s. 16), men de gammaltestamentliga institutionerna framstå likväl som förebildliga för *Orbis Christianus*.

Bakom denna tankegång kunna vi närmast skymta inflytandet från Calvin, som i den israelitiska staten såg en levande bild, viva imago, av Kristi rike. Särskilt den tyske forskaren Beyerhaus har i sin studie över Calvins statslära visat den betydelse, som de gammaltestamentliga samhällsinstitutionerna hava för reformatornes rättsfilosofi och historiemetafysik.

Vid sidan av den teologiska argumenteringen rör sig författaren till *Vindiciae* med tankegångar från den romerska rättsvetenskapens idévärld. På ett för calvinistisk åskådning karaktäristiskt sätt förenas de juridiska och teologiska synpunkterna med varandra. Sålunda framställes Gud som jordens rättmätige herre och ägare,

emedan han skapat den ur intet och därför är förste innehavaren (S. 5), medan människorna äro hans "coloni et emphyteutae" (S. S.) och furstarna hans "beneficarii et clientes". (S. S.) Förbundet mellan Jahve och Israel (andra krönikeboken 23 kap. v. 16: "Och Jojada slöt ett förbund mellan sig och allt folket och konungen, att de skulle vara ett Herrens folk") tolkas som ett regelrätt verbalkontrakt, där Gud stipulerar, medan konungen och folket äro correi promittendi och förbinda sig att upprätthålla den gudomliga lagen. (S. 11.) Skulle fursten bryta mot de förpliktelser, som han iklätt sig genom fördraget, är folket skyldigt att resa motstånd mot hans brottsliga förehavanden.

Författaren går vidare och uppvisar med samma juridiska exeges, att fördraget mellan Gud och rex et populus följts av ett andra fördrag med konungen och folket som kontraherande parter. Härvid stipulerar folket enligt formeln: vill konungen styra rättvist och lagenligt. Konungen förbinder sig att göra detta, varefter folket förbinder sig att lyda honom under förutsättning, att han fullgör sina kontraktsevenliga åligganden. (S. 147 ff.)

Nu äro de israelitiska institutionerna för den calvinistiske skriftställaren av förebildlig och allmängiltig karaktär. De båda fördragen måste sålunda giva utgångspunkt för bestämmandet av monarkens ställning gentemot folket över huvud. Dels är han jämte folket förpliktad att upprätthålla Guds i uppenbarelsen givna ordning. Dels har han gentemot folket eller dess representanter förbundit sig att regera enligt vissa normer. Bryter han mot det första eller det andra kontraktet — exempelvis genom att införa en falsk religion eller genom att kränka statens lagar — är folket löst från sin lydnessplikt och berättigat till aktivt motstånd.

När monarken vid sitt tillträde till makten tänkes förbinda sig att regera rättvist och lagenligt, juste et legitime, inställer sig frågan om den mening, som författaren inlägger i det första uttrycket. Härmed komma vi in på den naturrättsliga tankegång, som utgör det tredje huvudmomentet i *Vindiciae* vid sidan av de teologiska och positivt rättsliga tankelinjerna. Närmast an knyter författaren till Cicero, vars skrifter sedan Rudolf Agricola utövat ett bestämmande inflytande på det europeiska tankelivet. Men även influenser från Platon, Aristoteles och skolastisk rättsfilosofi låta sig påvisas i denna plaidoyer för furstemaktens begränsning.

Junius Brutus hävdar, att konungamaktens *ändamål* är avgörande för bestämmandet av dess rättfärdiga utövande. Rätt och gott kalla vi nämligen det, som harmonierar med det mål, för vilket det inrättats. (S. 99.) Nu äro människorna av naturen fria, fientliga mot all trældom och snarare födda till att härska än till att lyda. Naturens rätt lär oss att försvara vårt liv och vår frihet, utan vilken livet knappast vore värt att leva, mot allt vad våld och oförrätt heter. Under sådana förhållanden hava människorna säkert icke underkastat sig en annans vilja utan att därav vänta en stor fördel. Vilken är då denna? Säkerheten till liv, frihet och egendom gentemot kränkningar från samhällsmedlemmar och andra stater. Striderna om mitt och ditt hava skapat behovet av en regent med makt att skipa rättvisa och upprätthålla fredstillståndet utåt och inåt. (S. 101.) Härav härleder författaren sin bestämning av den rätte konungens uppgift: han skall försvara de enskilda mot inre oförrätter genom sin rättsskipning och samhället mot yttre kränkningar genom att möta våldet med väpnat motstånd. (S. S.)

Det återstår oss att beröra ännu ett moment i *Vindiciae contra tyrannos* för att göra bilden av dess tankegång så fullständig som möjligt inom en föreläsnings knappa utrymme. Junius Brutus arbetar i sin bevisföring med en mångfald synpunkter från den medeltida politiska tanketraditionen. På denna punkt överensstämmer han med den reaktionära inställningen hos författaren till *Franco-Gallia* och över huvud taget med den feodalt ståndsmässiga uppfattningen hos de hugenottiska adelsmännen. När han talar om *Populi majestas*, har detta begrepp intet gemensamt med senare demokratiska och individualistiska folksuveränitetsteorier. Med folket menar han icke den stora mängden, denna "*bellua innumerorum capitum*", (S. 43.) utan folket som *universitas*, företrätt av de tre stånden med tillbörligt inflytande för de aristokratiska elementen, *populi Optimates*. Liksom Hotman bekämpar han de nya centralisationstendenserna och förfäktar de fria städernas och provinsernas relativa självständighet. Och när han hävdar folkets rätt till motstånd mot en ogudaktig furste, använder han feodalsrättsliga synpunkter vid sidan av de romerskt rättsliga kategorierna. Konungens förhållande till Gud jämföres med vasallens till länsherren; avfälliga furstar äro att betrakta som edsbrytande

vasaller. Och om undersåtarna lyda fursten framför Gud, sätta de vasallens vilja framför den högste länsherrens.

Sålunda förena sig olika idémotiv från 1500-talets stora brytningstid i detta politiskt filosofiska j'accuse mot tyrannödet. Calvinistiskt teologiska, romerskt-rättsliga och stoiskt naturrättsliga argument föras i fält mot den frammbrytande absolutism som vid samma tid fick sin store teoretiker i Jean Bodin, författaren till "Six livres de la République", och som under nästa århundrade utformades med hänsynslös radikalism i Thomas Hobbes' "Leviathan". Men *Vindiciae contra tyrannos* kom även att spela en betydande roll i framtiden. Den tillhörde de skrifter varur Englands puritaner hämtade vapen i den långa kraftmätningen mellan parlamentet och det Stuartska konungadömet, och bidrog såunda att förbereda den konstitutionella statslära, som utvecklades i Lockes "Treatises of Government", den moderna liberalismens stora pionjärverk.

Om man jämför monarkomakernas tankegång med det följande århundradets politiskt filosofiska doktriner, konstaterar man emellertid en betydande skillnad på viktiga punkter. De teologiska perspektiven träda tillbaka hos 1600-talets ledande statsteoretiker. Grotius proklamerar rättsfilosofiens emancipation från teologien, då han förklarar, att de naturrättsliga normerna gälla, "etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari non potest, non esse Deum. Hos Hobbes är frigörelsen fullbordad; hans statslära härledes i stället ur hans naturalistiska metafysik. Elementen från den aristoteliska och medeltida traditionen försvinna; i stället för det organiska folkbegreppet träder tanken på ursprungligt autonoma individer, som associera sig i stater, varvid statsmakten antingen tänkes absolut (Hobbes) eller begränsad av oförytterliga människorättigheter (Locke). Bakom denna ideologiska förskjutning kan man spåra den stora sociala strukturförändring, som resulterar i den moderna stats- och samhällstypens utformande. De politiska idéernas växlingar tillhöra ur sociologens synpunkt de viktigaste symptomen på växlingarna inom samhällets ekonomiskt politiska underbyggnad.

CITERAD LITTERATUR.

CALVIN: Institution de la religion chrestienne. Bibliothèque de l'École des hautes études 176—177. Paris 1911.

HOTOMANNUS: Francogallia. Francofurdi MDLXXXVI.

JUNIUS BRUTUS: Vindiciae contra tyrannos. MDLXXX. (Inbunden tillsammans med De jure magistratum samt Machiavelli: Disputationes de republica romanorum och Princeps samt två orationer Contra monarchiam och Pro monarchiam.)

* * *

GISBERT BEYERHAUS: Studien zur Staatsanschauung Calvins mit besonderer Berücksichtigung seines Souveränitätsbegriffes. Neue Studien zur Geschichte der Theologie und der Kirche 7. Berlin 1910.

GEORGES WEILL: Les théories sur le pouvoir royal en France pendant les guerres de religion. Paris 1891.

K A N T — E N M Y S T I K E R ?

NÅGRA MARGINALANMÄRKNINGAR

AV

ALF NYMAN

»Die transscendentale Philosophie
ist das Grab alles Aberglaubens«.

KANT, Reflexionerna, n:r 164.

1.

Om Kant och hans filosofi ha många frågor uppkastats, olika allt efter den frågandes egen ståndpunkt. Kant — en metafysiker? Kant — en metaforiker? Så ha framstående Kantforskare frågat. Och läget är sådant, att det kan kännas nödvändigt att också taga ställning till spørsmålet: Kant — en mystiker? Mera konkret kunde problempunkten formuleras så: Ha manne Emanuel Swedenborgs andeläror, trots det voltaireianska gycklet i "Träume eines Geistessehers", gått förnufts kritikern i blodet, och det icke blott som etisk tänkare utan även som kunskapsteoretiker?

Detta är nämligen en mening, som företrädes ej endast av yrkesmystiker som Jung-Stilling och Du Prel utan även av en metafysiker som Eduard v. Hartmann, en filosofihistoriker som Max Heinze samt av tänkare med så öppet mystikfientlig läggning som Eugen Dühring och Ernst Laas; ja, även Kantkommentatorn Hans Vaihinger anser sig icke kunna alldeles avböja en sådan uppfattning (Commentar zu Kants Kr. d. r. Vernunft, II, s. 112 ff.; s. 431, anm. 1).

Frågan verkar onekligen överraskande mot bakgrunden av "Träume" med dess öppenjärtiga diagnos av Swedenborg som "der ärgste Schwärmer unter allen", en ny Apollonius av Tyana, — en man, vars vilda hjärnspöken Kant icke förs skildra av rädsla för att känsligt folk kunde få andliga missfall (Träume, Vorländers ed. s. 61). Man stöder sig därvid emellertid mindre på Swedenborgsskriften från 1766 än på Kants föreläsningar från 70-talet, på Förnuftskritiken och på Dissertationen av 1770.

Det är de av Pölitz 1821 framlagda "Föreläsningarna över metafysik", som bragt frågan i rullning.

Ett par filologiska notiser om dessa föreläsningar, tidpunkten för deras hållande, textens art och eventuella källvärde!

Det är då att märka, att det är fråga om *efterskrifter*, ej originalmanuskript; anteckningar gjorda av unga deltagare i Kants kollegier över metafysik och sedan sammanskrivna och i sin tur avskrivna. Av sådana avskrifter äger man i behåll flera, varav några gå i sär, andra däremot rätt nära täcka varandra. Hos Heinze upptages 5, L1 och L2, på vilka Pölitz' edition bygger, samt K1, H och K2. Av dessa skulle enligt Heinze L1, K1 och H möjligen återgå på en och samma efterskrift. — Detta till frågan om textens art och källvärde.

Tidpunkten har av Benno Erdmann försöksvis bestämts till året 1773—74, av Heinze till 1775, alltså ett gott stycke in på det stora "inkubationsårtiondet", varur Förnuftskritiken framgår. Av vissa efterskrifter att döma skulle likväl dessa av Kant i anslutning till kompendieböcker extemporerade föreläsningar möjligen kunna ha hållits så sent som 1788—89, följaktligen angiva åsikter, som mäktat välbehållna passera skärselden i Kr. d. r. Vernunft och stå vid tröskeln till Kritik d. Urteilskraft.

Hur framställes i dessa föreläsningssanteckningar fallet Swedenborg och spørgsmålet från "Träume eines Geistesehers"?

Kants föreläsningar avgöra slutgiltigt, hur Kant tänkte om Swedenborg, påstår Du Prel, vilken i mystiskt-apologetiskt syfte nyutgivit och kommenterat det parti av metafysikkollegiet, som särskilt avser andefrågan, föreläsningarna över rationalpsykologien ("Immanuel Kants Vorlesungen über Psychologie. Mit einer Einleitung: Kants mystische Weltanschauung", Leipzig 1889). Dessa föreläsningar äro utom all fråga senare än både "Träume" och brevet till Fräulein v. Knobloch, vari Kant avger sin första rapport om Swedenborg; och här faller Kant sitt tredje och sista omdöme i ämnet, "und zwar das günstigste von den dreien", fastslår Du Prel.

Vad som härvid är viktigt, är enligt den apologetiska sakupfattningen det Ljus, som från föreläsningssanteckningarna sveper tillbaka över "Träume" och dess syften. Man har alldeles missuppfattat denna skrift, när man läst den som ett satyrspel över andevärlden! Den metafysik Kant med skenbar ironi framlägger i den positiva delen, *den ger hans verkliga mening*. Ty tankegången

i detta fragment ur 'den hemliga filosofien' sammanfaller i väsentliga punkter med den senare framställningen i psykologiföreläsningarna, blott att den här är lyckligt befriad från förbehållen och ironien i "Träume". Och eftersom det därtill är fråga om tankar, som Kant måste ha uttalat ännu 7 år efter Förnuftskritiken, så blir Du Prels slutsats den, att de beteckna en utveckling, ett föregripande av nutidsmystiken, ej ett återfall i den av Kant hudflängda och sönderkritiserade dogmatismen.

Anticipationer voro över huvud rätt vanliga hos Kant. Sålunda har Zöllner påpekat, hurusom Kant intuitivt föregripit teorier och fakta, som först höra hemma i en senare tid; hypotesen om nebulosorna, vilka först uppdagades av Herschel; lagen om kraftens bestånd; darwinismens ledande tankegång, etc. Av samma art äro nu enligt Du Prel dessa i psykologiföreläsningarna uttalade meningarna rörande ett översinnligt, transcendent 'jag' och en andevärld: rena intuitioner av förhållandena, som först nutidsstudiet av somnambulismen, hypnosen och de undermedvetna livsytringarna bragt i dagen. Så finner Du Prel fog för påståendet, att grundlärorna i den kantska rationalpsykologien *punkt för punkt överensstämma med den experimentella ockultismens resultat*. Kant har gissat mediumismens gåta.

Det är emellertid ej blott de mera dogmatiskt betonade läropunkterna i dessa psykologiföreläsningar, som mystiken skriver sig till godo; även i den officiella, fullt utförda kantianismen, i dess "kriticism", spårar den väsensförvanta drag. Och har den uppfattning rätt, som med Eugen Dühring i de mystiska, transcendentia intressepunkterna söker upphovet även till de kunskapsteoretiska huvudlärorna hos Kant, så att dessa senare skulle vara subsidiära hypoteser endast, andragsgradsantaganden med syfte att stödja eller möjliggöra dessa transcendent mystiska förstagsgradsantaganden: då blir det onekligen av vikt att få veta, med vilka punkter i den definitiva kantska kunskapsläran, varmed mystiken känner sig i släkt.

Som i eminent grad "mystiska" stämplars Du Prel följande grundläror i Förnuftskritiken: 1. Sinnevärldens fenomenalitet; sinnevärlden som uppenbarelsformen av en obekant potens, ett "ting i sig". 2. Rum och tid fattade som *kunskapsformer* endast, som "rena åskådningar" hos vår sinnlighet.

Liksom således Schopenhauer uppfattade den transcendentala

estetiken som ett stycke *propedeutisk mystik*, som den stora läran om "Majas slöja", så gör också experimentalmystikern och swedenborgaren Du Prel. Men att denna "slöja" enligt Kant dock är fullt ogenomskinlig och utan revor, att den är tråd för tråd kausalitetsvävd och strängt kategorialt bestämd: det förtiges eller förbises.

Läropunkten om åskådningsvärldens fenomenalitet hävdas av Kant som *kunskapsteoretisk* sats icke förrän i Dissertationen av 1770 och sedan framgent. Men i "Träume eines Geistessehers" uppträdde den under läroformen om en *mundus intelligibilis* och en *mundus sensibilis*, visserligen endast som ett dogmatiskt-fantastiskt motstycke till den swedenborgska vålnadsmetafysiken. Och nu menar man, att när Kant i Dissertationen lägger snittet mellan de båda världarna och därmed lär sinnevärldens fenomenalitet, så är det bl. a. därför att han gått i Swedenborgs skola. Kants "intelligibla" värld skulle vara den swedenborgska andevärlden.

Ett tredje, utpräglat mystiskt inskott i Kants fullfärdiga filosofi finner därför också Du Prel i läran om den "intelligibla karaktären", sådan denna införes i upplösningen av 3:e antinomien. Den "empiriska karaktären" fattas här som den i nödvändighetsakter utklyvda fria intelligibla — den transcendent personligheten bruten genom tidens och kategoriernas prisma. Och denna "intelligibla karaktär" tager nu mystiken hand om och sammanför den med det okulta, somnambula 'jaget', trots att den för Kant blott utgör ett 'begrepp' ("ob wir zwar davon nichts als bloss den allgemeinen Begriff derselben haben können", Kr. d. r. Vernunft, ed. Vorländer s. 475) och trots att frihetsbegreppet över huvud blott äger vitsord som transcendental idé.

Rätten till en dylik uttolkning tillskansar man sig nu från psykologiföreläsningarna. Det skall också villigt medgivas, att Kant i dem uttalar sig mycket mera dogmatiskt än både i Kritiken och de etiska huvudverken, liksom också, att han ofta kommer den swedenborgska metafysiken åtskilligt närmre. Enligt psykologiföreläsningarnas Kant liksom enligt Swedenborg, är människan ett dubbelväsen, en metafysisk centaur, levande sitt liv i tvenne världar, den empiriska och den intelligibla. Vidare beslår man här Kant med att faktiskt lära preexistensen som nödvändig följd av post-existensen. "Ty — leder han i bevis — om själen icke hade levat före sin förening med kroppen, så kunde vi icke draga slutsatsen,

att den också skulle leva efter föreningen med densamma . . . Ty det som den skall vara efter föreningen, kan den av alldeles samma grunder även ha varit före föreningen . . ." (Du Prels ed., s. 76). Tidslivet innebär därför enligt föreläsningarnas Kant intet avbrott i det intelligibla; detta löper fortfarande jämsides med det empiriska, eller, som Du Prel utlägger saken: liksom för en meteorsten det lysande banstycket blott är en tillfällighet vid passagen genom atmosfären, så avbrytes ej heller vår transcendentia existens genom tidslivet, utan detta ingår blott som ett delstycke i en större bankrets (a. a., s. LI).

Men nu lära kollegieanteckningarna vidare, att den s. k. 'andra' världen (*mundus intelligibilis*) icke är en annan värld, numeriskt taget, utan *samma* värld, annorlunda upplevd — sedd genom den intellektuella åskådningens lins. Detta skulle föra Kant närmare Swedenborg just i hans grundtanke.

Föreläsningstexten är på denna punkt fullt klar och tydlig. "Då själen genom kroppen har en sinnlig åskådning av den kroppsliga världen, så skall den, när den är befriad från kroppens sinnliga åskådning, hava en andlig åskådning, och det är den andra världen . . ."

I samma mening utsäges hos Swedenborg (skriften över Himlen): "Att himlen upplåtes innebär, att det inre seendet, som är andens seende i människan, upplåtes" (§ 171). Och i Arcana Coelestia uttalar Swedenborg om detta transcendentia kunskapsmedel:

"Om det ej funnes inre syn, skulle ögat aldrig kunna se; ögats syn existerar från den inre synen, och därför ser människan lika väl efter kroppens liv, ja, bättre än under det att hon levde i kroppen; visserligen ej världsliga och kroppsliga föremål, utan sådana, som finnas i det andra livet . . . Av samma orsak ser en människa i sina drömmar, när hon sover, lika väl som när hon är vaken. Genom den inre synen har det blivit mig givet att se de ting, som äro i det andra livet, mera klart än jag ser dem, som äro i världen" (Arcana Coelestia, § 994; cit. efter Martin Lamm, Swedenborg, s. 203).

Häri ser Swedenborg en gudomlig nåd, datum mihi ex divina domini misericordia, säger han själv.

Detta är tydligen den religiösa *trancens* motsvarighet till den intellektuella åskådningen, sådan Kant har den i tankarna, liksom å andra sidan rationalpsykologiens "intelligibla värld" blott utgör en profan och s. a. s. mera lärd form för ett "himmelrike". Mysti-

kens tillskyndare ha heller icke varit sena att fastslå överensstämmelserna, vilka psykologiföreläsningarna själva alldeles icke undanmusla. Så lägger texten sin intelligibla värld och intellektuella åskådning till benägen jämförelse sida om sida med den swedenborgska andeläran.

Det är det stora textstället om det transcendentia livet och andar-*nas commercium* med varandra enligt ett etiskt natururval — tankegången från "Träume" om en sedlig fall-lag återvänder här i ny form. Och därpå fortsätter referenten:

"Swedenborgs tanke är i denna sak mycket upphöjd. Han säger: andevärlden utgör ett särskilt reellt Universum; detta är *mundus intelligibilis*, som måste skiljas från denna *mundus sensibilis*. Han säger: alla andliga naturer stå i förbindelse med varandra, blott är ej andarnas gemenskap och förbindelse bunden vid kroppen som ett villkor; där skall en ande icke vara långt ifrån eller nära en annan, utan det är fråga om en andlig förbindelse. Nu stå våra själar i denna förbindelse och gemenskap med varandra såsom andar, och detta redan i denna världen; blott se vi varandra icke i denna gemenskap, emedan vi ännu äga en sinnlig åskådning; men även om vi icke se oss däri, så stå vi dock däri. Om nu hindret för den andliga åskådningen på en gång upphäves: så se vi varandra i denna andliga gemenskap, och detta är den andra världen; nu är detta icke andra ting utan desamma, som vi emellertid åskåda på annat sätt. Om nu en människa har varit rättskaffens i världen och om hennes vilja är en välsinnad vilja, som beflitar sig om att utöva sedlighetens regler: den [människan] befinner sig redan i denna världen i gemenskap med alla rättskaffens och välsinnade själar, även om de leva i Indien eller Arabien; blott ser hon sig ej ännu i denna gemenskap, förrän hon blir befriad från den sinnliga åskådningen . . . Följaktligen kommer den dygdige icke till himlen, utan han är redan här i den; men först efter döden skall han se sig i denna gemenskap. På samma sätt kunna de ondskefulla icke se sig i helvetet, fastän de i verkligheten redan äro där . . ." (Du Prels ed., s. 93 f.).

Det är denna swedenborgska vy Kant i rationalpsykologien kallar "sehr erhaben" — väl densamma som Infernotidens Strindberg får sikte på från dess gruvligare side, då han i hotell Orfila i Paris gör upptäckten, att han i själva verket befinner sig i den del av anderiket, vilken Emanuel Swedenborg kallar 'exkrementhelvetet'. Det förtjänar emellertid att beaktas, att Kant — eller Kantreferenten — i denna sin skildring icke medtager de tidigare i "Träume" under allsköns beskärmelser återgivna läropunkterna om de *andliga överpersonligheterna*, dessa människor av människor, i vilka de enskilda andarna ingå på samma sätt som de olika själskrafterna i

det individuella själslivet; med människor från 1:a till n:te graden, kulminerande i tankekolossen om "den största människan" — ett teorem, som erbjuder likheter på en gång med boströmianismens socialt-metafysiska personlighetssystem och med kabbalistikens lära om Adam Kadmon (härom Lamm, a. a. s. 259). Ej heller berör Kant numera läran om den skenvärld andarna se omkring sig — dessa "paysages hallucinés", vilka uteslutande skola vara ett uttryck för den upplevandes egen karaktärsart och etiska temperatur och varmed Swedenborg för *sin* tid vänder helt om det modärna slagordet om ett landskap såsom ett själstillstånd. Sådant gå psykologiföreläsningarna förbi. Det är enbart det metafysiska nettot av de swedenborgska andevisionerna Kant här vill framlägga; och det enda han därvid finner skäligt att reservera sig mot är, varför en *skenkropp*, en mänsklig "apparens" skulle utgöra den nödvändiga formen för all andlig åskådning av det egna eller det främmande själslivet.

2.

Av det anförda tyckes då framgå, att Kant säkert 1773—74, eventuellt även 1788—89, och i så fall *efter* Kritiken, omfattat och uttalat åsikter, som komma de swedenborgska mycket nära.

Blir då icke den tänkare, i vilken Moses Mendelssohn såg "allkrossaren", därmed avslöjad som mystiker och som swedenborgi: anismens och ockultismens värn och fäste? Kan detta antagande undgå?

Som merendels finnas även *negativa* instanser; och de fordra numera uppmärksamhet.

Först skall fastslås, att möjligheten av andeuppenbarelser *innanför* erfarenhetsvärlden uttryckligen *förnekas även av psykologiföreläsningarnas Kant*. Åskådning redan här i livet av gemenskapen med den pneumatiska världen är en orimlighet:

"Detta är kontradiktoriskt; ty då skulle den andliga åskådningen börja redan i denna världen. Men då jag i denna värld äger en sinnlig åskådning, *så kan jag icke på samma gång äga en andlig åskådning*. Jag kan icke samtidigt befinna mig i denna och tillika i den andra världen; ty om jag har en sinnlig åskådning, så är jag i denna, och om jag har en andlig åskådning, så är jag i den andra världen; detta kan emellertid icke äga rum samtidigt" (Du Prels ed., s. 95).

På detta slår Kant — eller Kantreferenten — icke av. Vid allt tal om "genfärder" och "andeuppenbarelsen" träder tvärtom det "sunda förnufts maxim" i kraft; och denna bjuder mig att "icke gå med på utan förkasta alla sådana erfarenheter och företeelser, som äro av den arten, att om jag antager dem, de omöjliggöra bruket av mitt förnuft och upphäva det enda villkor, varunder jag kan använda detsamma" (Du Pless ed., s. 95 f.). Att medgiva möjligheten av andeuppenbarelsen och andeingrepp i verklighetens värld innebure enligt Kant i själva verket förnufts abdikation.

Här faller sålunda järnridån till det transcendentala — försåvitt det rör uppenbarelsenfrågan. Men denna utgör halva swedenborgianismen.

Därnäst gäller det spørsmålet, vad som befinner sig bakom denna ridå och huru mycket vi redan här på *förnufts slutledningens* väg kunna veta om andevärlden; ty åskådningsvägen, som också var Swedenborgs väg, är enligt Kant utesluten.

Då förtjänar främst följande principuttalande att bringas i åtanke — jag återger här den tyska texten:

"Zum Beschlusse der Psychologie sollte überhaupt von den Geistern gehandelt werden; davon können wir aber durch die Vernunft weiter nichts einsehen, als dass solche Geister möglich sind"; — och detta innebär i sin ordning blott, att vi icke kunna bevisa omöjligheten av fria andliga existenser.

Det är en ny kraftig beskränning. Och omedelbart före det stora förut berörda parallellstället över hans egen och Emanuel Swedenborgs andemetafysik finner man det väsentliga förbehållet gjort, att det dock är fråga om en "mening", som icke kan ledas i bevis, en "nödvändig förnuftshypotes", ej mera.

3.

Hur skall man likväl förklara den rest av positiva och ofta *mycket kategoriska* uttalanden till andemetafysikens fromma, som odisputabelt föreligger i psykologiföreläsningarna?

Två omständigheter äro härvid av vikt: den ena, att det här är fråga om föreläsningar för *nybörjare* i filosofien, den andra, att det gäller *deras* referat av det hörda. Som tredje moment in-

spelar den bekanta omständigheten, att Kant föreläste över *äldre* handböcker, hållna i den dogmatiska lärostilens art, vars stående metafysiska begreppskadror Kant hade att utfylla med dels förklarande, dels beriktigande anmärkningar.

Som samvetsfull pedagog har Kant säkert icke givit filosofinerviserna av sitt torraste krut, och minst av allt får man tro honom om några s. k. avkristningstendenser. Såsom Kantfilologen Emil Arnoldt framhåvt, har han med största sannolikhet tvärtom avdämpat sin framställning på de brännbara punkterna; och hellre än att få se en skock unga begreppsdyamitader framgå ur sin undervisning har han velat lämna ifrån sig en med föreställningsvärlden i Baumgartens och Meyers handböcker väl förtrogen, andligt välartad examinationstrupp. Har Kant likväl glimtvis låtit sin kritik spela, så torde det säkert ha skett under iakttagande av alla tänkbara försiktighetsmått. Dessa kan man då lätt nog ha uppfattat som det väsentliga, det som Kant *tyngde* på; under det att det ovanliga och kanske vådliga glidit förbi som bisaken, liksom det möjligen ej heller alltid varit så lätt att för nybörjaren taga fasta på. Jachmann, Kantbiografen, går i god för, att den kantska tankefågeln icke alltid var så lätt att fånga. ”Den som icke hade avlistat Kant gången av hans föredrag — säger han — eller genast tog hans första förklaring för den riktiga och fullkomligt uttömmande eller icke med ansträngd uppmärksamhet följde honom vidare, han insamlade blott halva sanningar.” Därtill kommer, här som överallt, den stora vanskligheten att tillförlitligt återge nyanserna, de *logiska* modaliteterna, i en framställning och att lyckligt undgå den kategoriala förskjutning från problematiskt till assertoriskt, från hypotetiskt till kategoriskt, som en samvetsöm referent framför allt har att akta sig för. Det fordras i själva verket endast en fin modalitetsändring för att av den kantska *als-obläran* och de transcendental idéerna göra ett stycke försvarlig och tämligen ointressant metafysik. Frågan är nu, om man vågar tilltro filosofiska nykomlingar logiskt gehör för så fina skiftningar. Man har antagligen att i särskild grad räkna med *referatets psykologi* vid dessa föreläsninganteckningar.

Är det så, bör man också ha rätt att vänta att i psykologiföreläsningarna bland åtskilligt dogmatiskt och starkt assertoriskt läro-gods tämligen oförmedlat anträffa satser i mera problematiskt,

radikalt tankeläge — just därför att de förmedlande tongångarna fallit bort eller det verkligen sagda av referenten ofrivilligt förskjutits åt det ena eller andra ytterlighethållet.

Så är verkligen förhållandet. Läser man rationalpsykologien utan mystiskt-apologetiska biavsikter, varskar man snart nog förnuftskritikern och förnuftsradikalen bakom referenten. Så t. ex. i följande (Pölitz' ed., s. 199 ff.; Arnoldt, Gesammelte Schriften, bd 5, del 2, s. 154; Du Prels ed., s. 45):

”Av detta kunna vi emellertid inse, att våra transcendentala begrepp icke gå längre än erfarenheten leder oss, och att de blott dirigera den aposterioriska kunskapen. *Ända till erfarenhetens gränser* kunna vi visserligen komma, såväl a parte ante som post, men icke *utöver erfarenhetsgränserna*. Men här skola vi filosofera med utbyte, i det att vi därigenom hålla inom skrankorna den falska förnuftsklokskapen, vilken blott undergräver den sanna kunskapen. Vi skola här *icke tala dogmatiskt* om själens tillstånd före födelsen och efter döden; ehuru man kan orda mycket mera om sådant, varom man ingenting vet, än om sådant, varom man vet något . . .”

Detta är ett mycket tydligt: *cave canem*, och sådana agnostiska uttalanden känner man väl från Förnuftskritikens utredningar.

På liknande sätt låter det i en annan föreläsningsefterskrift, likaledes i rationalpsykologi, av Heinze betecknad som L2 (s. 197):

”Själens tillstånd efter döden. Härom är icke mycket att säga, utom negativt, d. v. s. vad vi icke vi veta . . . Frågan är, om människan efter döden skall antaga ett nytt corpusculum eller vehikel för själen? Sannolikt icke! . . . Metempsykosen, själavandringen, var en artig föreställning hos orientalerna, vilken indiernas svärmeri lagt till grund; den utgör deras purgatorium, alldeles som skärselden hos katolikerna. Man ser sålunda, hur inskränkt vår kännedom här är om själens tillstånd efter döden.”

Denne referent har tydligen haft bättre öra för förbehållen och kritiken än den referent, Pölitz och Du Prel hålla sig till. Samma lyhördhet synes utmärka K2:s referent, vilken Heinze ger priset. Man hör ju aldrig blott med örat utan även med övertygelsen och temperamentet. Det kunde vara en rimlig och icke ointressant uppgift för en ”Psychologie der Aussage” att ur dessa kollegieanteckningar söka särskilja och få grepp om de olika uppfattningstyperna. Har Kant därtill, som särskilt Hoar (”Der angebliche Mysticismus Kants”, Diss., Bern 1895) antager och vissa spår i kollegietexterna även tyda på, följt den *antitetiska* framställningsmetoden, med

anförande av pro- och contrapunkter i varje fråga, så torde möjligheterna för felaktig återgivning ha ställt sig ännu större och den subjektiva urvalsfaktorn lämnats friare spelrum. Det mystiskt-dogmatiska i Du Prel-Pölitzefterskrifterna kunde då möjligen förklaras som en serie grovt dogmatiskt uppfattade *propunkter*, under notorisk temperamentsdövhet för *contrapunkterna* (jfr härtill a. a. s. 57). Men ur källsynpunkt bli då texterna ännu mera förrådiska. Dels måste man då räkna med, att vissa finare övergångar och förbehåll ej blivit riktigt eller över huvud taget alls ej uppfattade; dels också, att vad som av en viss referent på god tro nedskrivs såsom Kants personliga meningar, endast varit de av honom framställda *propunkterna* i en avvägande antitetisk problembehandling.

Därtill kommer som en tungt vägande instans, att Kant själv har eftertryckligt varnat mot att på grundval av kollegieefterskrifter bilda sig meningar om hans filosofi. I brev till Marcus Herz (1778) invänder Kant mot vännens anhållan om en efterskrift av hans metafysiska föreläsningar: ”Min metafysik är ett kollegium, som jag på de senare åren har bearbetat så, att jag befarar det skulle falla sig svårt även för ett skarpsinnigt huvud att ur efterskrifterna med full tydlighet lista ut idén, vilken i föredraget enligt mitt förmenande visserligen var begriplig, men då den uppfattats av en nybörjare och starkt avviker från mina tidigare och de allmänt antagna begreppen skulle erfordra ett så gott huvud som ert för att framställas systematiskt och begripligt.” Och så hänvisas till den snart utkommande Kritiken. Föreläsningarna skola, säger Kant, tolkas med Kritikens chiffer; först då bli de begripliga.

Detta brevställe innebär ett tydligt jäv mot alla dem, som hålla för styvt på de metafysiska föreläsningarna som kunskapskälla — antingen de heta Friedrich Paulsen eller Du Prel. *Ty här fastställer Kant själv dessa efterskrifters apokryfiska natur.* På sin höjd bjuda de en criticism à l'usage de sacristie, som Cousin spetsigt sagt om vissa för katolicismen särskilt tjänliga spöklegender.

Men även om man här skulle haft Kants personligaste meningar, hans behovs- och sannolikhetsmetafysik utan alla förvanskningar och missuppfattningar, så hade detta icke i princip ändrat läget. Hos en tänkare kommer det dock an på, vad han faktiskt sagt och velat stå för, *vad han finner sig kunna ge skäl för* — icke

allsköns tankefoster på vänster hand; och Kant anser sig i Kritiken av 1781 och tidigare redan i "Träume" 1766 ha givit goda skäl för rationalpsykologiens och vålnadslärans ställande utom omkretsen för all möjlig erfarenhet. Hans privatmeningar äga biografiskt, ej filosofiskt intresse.

När i de systematiska huvudverken sådana privatmeningar under mer eller mindre skira former ändock yppas, då utvisa de visserligen bestämda frändskaper med swedenborgianismen, det är sant. Men detta kommer sig då antagligen därav, att Kants önskeland alltfört är den leibniz'ska monadläran. Det är denna, som erbjuder likhetspunkter både med kristen hinsidestro och med swedenborgianismen; likheter så väsentliga, att man frestas kalla Swedenborgs andelära en visionär leibnizianism. Lamm har också hos Swedenborg påvisat faktiska försänkningar i monadologien, vilken följaktligen torde framstå som den gemensamma källan för dessa likheter (jfr Lamm, a. a. ss. 51, 73, 84, 93). Och vad kantianismen beträffar, så är det väl Leibniz' kända motsättning mellan nådens och naturens riken, som blir betydelsefull för konceptionen av *corpus mysticum*-tanken och "ändamålens rike", snarare är några bokliga reseminnen från den värld av kristnade thessaliska vidunder, vilken 1760-talets Kant till sin bestörtning lärde känna hos Emanuel Swedenborg.

För att slutligen framlägga ett nyckelställe ur Kritiken, som slutgiltigt löser frågan åtminstone om *kunskapsteoretikern* Kants ställning till all preexistens- och andelära, kan följande väljas (1:a uppl., stycket om paralogismerna, Vorländer's ed., s. 761):

"Så är då all strid över vårt tänkande väsens natur och dess förbindelse med den kroppsliga världen helt enkelt en följd därav, att man i avseende på sådant, varom man ingenting vet, utfyller luckorna med förnuftsparalogismer, därvid man gör sina tankar till saker och hypotetiserar dem, varav härleder sig inbillad vetenskap såväl med avseende på sådant, som man påstår i jakande som i förnekande riktning, i det att envar antingen inbillar sig veta något om föremål, varom ingen människa äger något begrepp, eller gör sina egna föreställningar till ting och sålunda rör sig i en evig cirkel av tvetydigheter och motsägelser. Endast en sträng men rättfärdig kritiks nykterhet kan befria från detta dogmatiska bländverk, som genom inbillad lycksalighet håller så många fångna bland teorier och system, samt inskränka alla våra spekulativa anspråk blott till fältet för möjlig erfarenhet, icke exempelvis genom skadelätt hån över så ofta felslagna försök eller fromma suckar över vårt förnufts skrankor utan förmedelst en efter säkra grundsatser utförd gränsbestämning

av detsamma, vilken med största tillförsikt anslår sitt *nihil ulterius* på den Herkulespelare, som Naturen själv har uppställt, för att fortsätta förnufts-färden blott så långt, som erfarenhetens oavbrutet fortlöpande kuster räcka, vilka vi icke kunna övergiva utan att våga oss ut på en strandlös ocean, som under ständigt bedrägliga utsikter till slut nödgar oss att uppgiva varje besvärligt och långvarigt bemödande såsom hopplöst.”

Detta är äkta Kant, i tankehållning som i periodik. Därbredvid kan sättas följande korta vittnesmål från Reflexionerna: ”Die transscendentale Philosophie ist das Grab alles Aberglaubens”.

Därmed är gränsen mellan criticismen och mystiken i själva verket fast och överskridligt lagd.

U R V E R G I L I U S ' T A N K E V Ä R L D

FÖREDRAG VID VETENSKAPSSOCIETETENS HÖG-
TIDSSAMMANTRÄDE DEN 22 NOVEMBER 1930

AV

GUNNAR RUDBERG

I en krets som denna torde man vara berättigad att tala om Vergilius utan att fira något jubileum — om man också ej behöver frukta att minnas de 2,000 åren, som nu eller senare förflutit sen hans födelse. Litterära finsmakare må straffa Vergilius för den möda, han en gång i tidiga år vållade dem, genom att flytta ned honom bland de löjliga eller ovärdiga — det kan dock ej nekas, att han lever, och att han lever ett kraftigt liv, om också ej i våra hyperboreiska länder. Och hör sysselsättningen med Vergilius till ens plikter — i studier, i undervisning eller examination —, kan det ej undvikas, att man gripes av ett rent personligt intresse, liksom kritikern blir intresserad av den eller det, han verkligen sysslar med. Grunden till det förra är väl ej nödvändigt den, att obetydligheterna å ömse sidor attrahera varandra, såsom stundom antytts. För övrigt — tror någon, att Vergilius skulle leva efter 2,000 år, om han blott hade professorers småsinne — deras mikrologia, för att tala grekiska — att tacka för sin fortsatta existens? Detta som försvar för, att det över huvud taget talas om Vergilius. —

Men ämnet för övrigt? Hans tankar, hans filosofi — är det ett ämne att tala om? Diktaren, sådan han nu en gång var, han som sjöng om herdelliv och lantbruk och hjältedåd, hade han att göra med tidens tankeliv och filosofi? — Naturligtvis ej i någon systematisk mening; han var för ingen del en bok- eller katederfilosof. Men man märker snart, att han är en tänkande man, kanske mer än en av ögonblicket inspirerad. Därtill är han en kunnig man, måhända en lärde, om uttrycket ej avskräcker. Tidens studier och tankar gå igen, låt vara ej oförändrade, i hans diktning. Vi se honom välja ut vissa tankar och rata andra, omforma och sammanföra. Vi se honom reagera olika mot olika strävanden i tiden och bruka vissa tankar som bindemedel, symbol eller form. Frågan om hans tankevärld är därför fullt legitim,

men kan naturligtvis på en kort stund ej besvaras helt. Det må vara nog att ställa frågan och söka besvara den på ett par punkter.

*

Låt oss först ett ögonblick se på hans studier, så vitt de äro betygade i traditionen om honom, för att sedan pröva, om de satt spår i dikten. De jämförelsevis talrika notiserna om hans liv veta åtskilligt hithörande. — Han har naturligtvis studerat retorik (enligt vitan i en Bern-handskrift), hos retorn Epidius; detta var ju tidens allmänbildning, som gav både formell träning och psykologisk kunskap. Psykologien var ej blott ett modestudium för poeter, utan ingick som nödvändigt led i retoriken, såsom varje läsare av Ciceros retoriska skrifter känner. Filosofi studerade Vergilius hos Siro (grek. Seiron) i Neapel, en ej obetydlig representant för epikureismen denna tid (enl. Servius). Donatusbiografien nämner ock medicinska och matematiska studier; med dessa följde nödvändigt de naturvetenskapliga.

Allt detta finna vi bekräftat i Vergilius' egen diktning. Om han en enda gång (Donat. 15) eller alls ej uppträtt inför rätta, spelar ingen roll; det är intressant nog, men bevisar ingen brytning med retoriken, om han i några ungdomsdikter talat hänfullt om den och sagt den farväl. Men uppenbart blir detta studium i Aeneiden: i valet av ord och figurer, i komposition och argument och ej minst i detal, som strös in i dikten. Man kunde nämna många exempel, men det är nog att stanna inför det kanske förnämsta: Sinon, den förrädiske greken i Aen. II, som blir kvar vid Troia, när grekerna låtsade sig resa hem, låter sig gripas av trojanerna och med sin raffinerade talekonst förleder dem att föra in träbästen i staden. Steg för steg — ej utan gudarnes vilja — vinner han de förra fienderna, men han hade ej gjort det utan att, paradoxalt uttryckt, ha gått i skola hos långt senare mästare i konsten. Patos, väckande av medlidande, skickligt lagd berättelse gå igen här. Retoriken betyder, att tanken knytes till vissa fasta normer och former för dess verksamhet.

Och naturvetenskapen — behöver man tala därom hos en diktare, som besjungit herdens och bondens liv och gett noggranna regler för det senare? Vergilius har ej blott läst de gamla

forskarnes och lantbruksskriftställarnes böcker, utan ock sett och genom egen syn studerat naturens liv, studerat djuren och växterna. Det kunde vara frestande att söka förbinda denna kunskap med hans levande natursinne, vida skilt från hellensk betraktelse och närt av vistelsen i olika trakter av det stora italiska fäderneslandet, som han först besjungit: hembygden på Norditaliens slätter, Umbrien — den underbara, berömda och efterliknade bilden från Clitumnus' floddal i *Geogica II* (Carducci, Wilamowitz) —, Campanien och landskapet kring Neapel — särskilt betonat av den moderne Vergilius-biografen Tenney Frank, den från Sverige stammande amerikanske lärde —, slutligen ock Latium med dess kuster, slätter, skogar, floder och borghöjder, Ardea o. a. Vergilius' botanik, som lockat biologer i äldre och nyare tid — det må vara nog att erinra om Anders Jahan Retzius' *Flora Vergiliana*, tryckt i Lund 1809 och behandlande ca. 130 arter —, kunde kanske hjälpa oss till någon klarhet om de olika inslagen i hans landskap. Mindre geozologien och andra naturvetenskapliga discipliner. Dock, vad binas liv kan betyda för en diktare, må ju även ett modernt namn visa: Maeterlinck. — Att Vergilius tanke arbetade med landskapet och dess rätta beskrivning och utsmyckning, visar en liten notis i Donatus-vitan (35): det var hans avsikt år 19 att stanna tre år i Grekland och Asien för att rätta sin stora dikt. Han hade ju ej sett alla de skildrade orterna och landskapen.

Någon fast gräns mellan naturvetenskap och medicin kan ej dragas. Men vill man ha ett exempel från den senare, må det vara nog att erinra om *Aen. XII*, v. 411 ff. Venus botar här Aeneas, som sårats av en förrädisk pil och ej kan bli den kvitt, med dictamnus, plockad på det kretensiska Ida, sedan hans läkare Iapyx förgäves sökt avlägsna pilen medelst örter och tång:

Venus av ångest grips för sin sons ovärdiga öde,
plockar med egen hand en ört uti kreternas fjällbygd,
stjälk med fylliga blad och med purpurfärgade blommor
växten dictamnus benämns, av vildgetshjordarna välkänd,
getterna bruka dess blad, när de träffas av flygande pilar.
Denna nu Venus bar, där hon kom inhöljd i ett trollmoln
(J. Bergman).

Venus' ingripande och hennes ambrosia i läkevattnet är ett under,

men om örten och dess egenskaper kan man läsa bl. a. i Plinius' *Naturalis historia* (*Origanum Dictamnus* L.).

Kunskapen, även den moderna, kan brukas i dikten, även i det antikiserande epos, liksom de otaliga detaljerna ur det moderna romerska livet, som anakronistiskt sättas in i detsamma.

*

Och så filosofien. Det är ett viktigt faktum, att Vergilius lärare *Seiron* var epikuré och stod nära *Philodemos*, som träder oss till mötes ur de förkolnade papyrusrullarna i biblioteket i *Herculaneum*. I stort sett behöllo dessa — i varje fall *Philodemos* — mästaren *Epikuros'* credo, hans ovilja mot positiv religion och mytologi, liksom mot kompromisser, men det kunde trots detta vara långt nog till den mörka glöden i den religiöst lagde *Lucretius'* dikt. — Vergilius ungdomsintresse torde ej ha slappnat. *Donatus-*vitan 35 vill veta att han tänkt efter de tre åren i Grekland och Orienten ägna sig helt och hållet åt filosofien — *ut reliqua vita tantum philosophiae vacaret*.

Det kan synas naturligt, att Vergilius gick till denna skola och denne lärare. Den stillsamme landsortsbon, som hade svårt att övervinna sin lantliga blyghet och därtill led av sjukdom (tuberkulos?) hela sitt liv, han passade i en krets, där vänskapen — stundom väl med erotisk färg — sattes så högt, där ögat och iakttagelsen värderades, och där man ej tvangs till det frätande och alluppslukande intresset för politik, stat, samhälle och parti. Om Vergilius som vän hade samtiden stora ord att säga; han var en verklig *animacandida* (*Horatius* Sat. I, 5). Och han torde i en mindre dikt ha ihågkommit sin lärares hus. *Natursinnet*, *naturkänslan* äro långt ifrån bundna vid *Epikuros'* skola, men denna passade samman med herde- och kärleksdikten och den idylliska synen på naturen. *Stoan* kunde ock sätta pris på *natursynen*, men det blev lätt en större syn, *världsalltet*, *kosmos*, med dess höga ordning och vishet, som mötte blicken och fick plats i dikten på vers och prosa. Ja, vi ha stoiskt färgade ställen, som varna för en liten betraktelse, en liten *theoria*, ett berg, en flod, en grotta allena. *Cicero* har mer än en gång i sina filosofiska verk gett oss exempel på dessa hellenskt klingande lovsånger över *kosmos*. — Nu kunde ju ock en lärjunge till *Epikuros'* sjunga kos-

mos' lov; Lucretius har gjort det, och jag skall strax belysa Vergilius' skiftande syner på denna punkt. Men det är, som om den större, kyligare synen mer hörde Stoans bekännare, den mindre och varmare Epikuros' trogna till.

Lätt är det ej alltid att skilja denna tids epikuréer och stoiker åt. Naturvetenskapligt intresse sätter ingen tydlig gräns mellan de olika skolorna och synerna. Studierna bedrevos på båda sidor, kanske dock just nu ivrigast och mest framgångsrikt inom Stoan. När Frank utan vidare gör den anonyma, omtvistade dikten *Aetna* till ett ungdomsverk av Vergilius, kan jag ej vara med — trots angreppet i prologen på myter och diktare —, ty forskningen om vulkaner och jordbävningar — seismologien — synes denna tid främst vara stoisk. Senecas stoiska källor i *Naturales quaestiones* synas ligga till grund också för den namnlöse diktarens verk, även om han var tidigare än Seneca. Stoiska äro även de legendariska exemplen i *Aetna* — och Vergilius var i varje fall ej stoiker i sin ungdom.

Det finns också andra drag, som äro gemensamma för tidens båda huvudriktningar, och som göra det svårt att bestämt hänföra en icke-fackfilosof till ena eller andra sidan. Båda hade ju en religiös-etisk syftning, ville läka själen och skapa lugn, oberoende av allt tillfälligt. Båda kämpade mot övertron, *superstitio*, om än på olika vis; Stoan kunde genom sin allegoriserande utläggning göra bruk av de gamla myterna och så skenbart ge dem sitt gillande. En stolt republikansk och antimonarkisk hållning kunna vi träffa även hos tiden epikuréer, såsom Philodemos. Det är dogmerna, lärorna, som skilja, liksom delvis själsstrukturen. Vad det betyder, skola vi strax se.

Att Vergilius' var epikuré av läggning och uppfostran under tidigare år, kan ej bestridas. Är *epylliet Ciris* verkligen ett ungdomsarbete av Vergilius, så ha vi i inledningen med dess bekännelse till "den kekropiska trädgården" (Epikuros' skola) ett gott och talande vittnesbörd. Och sjätte eklogen ser världen i epikureiskt ljus och utgår från atomer och tomrum; därom strax mer.

Kanske bör man ej alltför starkt betona de relativt tidiga vittnesbörd, som tala häremot. De visa väl dock, att Vergilius ej egentligen var någon parti- eller skolman — men ock att det moderna försöket att göra honom till ortodox epikuré ej lyckats. Häri talar

ingen som helst ovilja mot epikureismen, men väl verklighetens motstånd mot en alltför enkel lösning av frågan. Så ha vi i Georg. IV, v. 221 vid behandling av binas intelligens en reflex av en gammal grekisk, speciellt stoisk etymologi till den högste gudens namn, Zeus (ack. *Díá* — prepos. *diá*, genom, han som går genom allt, jord, hav och himmel — *deum . . . ire per omnia*), ehuru den grekiska ordleken ej kan återges på latin. Det finns några (*quidam*), som lära så, och Vergilius opponerar ej. I större stil går tanken igen i Aen. VI.

*

Det ser alltså ut, som skulle vi hos Vergilius få bevittna en kamp mellan epikureiska och stoiska tankar och motiv, medvetna eller omedvetna. Vi se en epikuré, som ej är ortodox, men i vissa av livets och konstens lägen får bättre bruk för stoiska motiv — tar upp dem, emedan de bättre stämma med hans syn och syfte.

Andra riktningars tankar spela ingen stor roll. D. v. s. de stoiska tankarna kunna vara färgade av religiös mystik, som lånar vissa element från denna religiöst betonade riktning — exempel komma strax. Den omtvistade fjärde eklogen med dess s. k. messianska profetia om en gyllne ålder i naturen och människolivet, knuten till en pilt, som nu — troligen år 40 — skall födas, kan jag ej gå djupare in på. Att den skulle betyda judisk tradition, förmedlad genom Philodemos från Gadara, nära sjön Genesaret (Frank), förefaller mig orimligt, och man glömmar, att den bukoliska dikten, såsom naturligt är, tidigare bjudit på liknande toner; så Theokritos Idyll. 24, v. 86 f. om fred i djurvärlden — vid Herakles' födelse:

Kommande varder förvisso den dag, när glupande ulven
vilande hjortkalv ser och känner ej lystnad att mörda
(E. Lagerlöf).

Formen är här det profetiska skådandets. Och den frälsare, som skymtar här, är ej judisk, ej heller stoisk, man må sen kalla honom nypythagoreisk eller något annat. Den nya tid, som skalden siar om, är ej utan vidare detsamma som stoikernas världsperiod eller storår, som följde på världskatastrofen.

Kanske äro några allmänna synpunkter först av nöden för frågans lösning. Vergilius blir gripen av Octavianus-Augustus' stora fredstanke och hyllar den av hjärtat — därom kan man ej gärna tvivla, även om han ger en Brutus eller en Cato sitt erkännande, vilket han kan göra både som stoiker och epikuré. Betalt smicker skulle strida både mot mannens och verkets art. Men ivern och arbetet gå långt utöver vad som lät förena sig med en epikureisk privatmans *ataraxia*, hans oförvirrade lugn — även om en Caesar kunnat visa läran sin sympati, ej minst i fråga om den enskilda själens förgänglighet. Här hade Vergilius ock mött en annan syn, *Stoans panteism*; Augustus var lärjunge till stoikern Areios Didymos. Förmodligen var tanken ej det avgörande för diktaren, men dess frukter — och de hade överträffat även epikuréernas djärvaste önsknigar. Aeneiden är beviset för den nya samhällssynen.

Och vidare: Augustus drev fram en målmedveten *restauratio* av den gamla religionen och de gamla kulterna, ej av tro, men i samhällets intresse. Detta synes ej ha stött diktaren, även om han enligt en rätt moderat epikureism borde betraktat det hela som *superstitio*. Långt lättare kunde en panteistisk allegores försona sig med strävandet; den stoiska tanken gick så till vida i tidens anda.

Har då Vergilius omvänt sig till stoicismen från sin ungdoms epikureism? Säkerligen icke — han tillhör "de en gång födda". Frank har rätt på denna punkt; vi höra ej ens om någon religiös påverkan genom astronomisk-meteorologiska företeelser, såsom fallet var med Horatius — se *Carm. I, 34* om hans omvändelse, vad den nu må betyda:

Blott njuggt och sällan dyrkan jag ägnade
åt himlens gudar, medan jag villad var
av fåvitsk visdom . . .

Så omstämdes han genom blixten från klar himmel:

. . . Juppiter, dagens gud,
som med sin åskviggs Ijungande låga plär
blott klyva molnen, nu kring klarblå
himmel sitt dånande spann han jagat

(S. L. Sjöblom).

Denna vishet, denna *insaniens sapientia* är just epikureismen! — Och Vergilius behövd ingen sådan omvändelse; det fanns luckor i hans ungdoms credo, som Franks skickliga motivering ej kunnat fylla. Nya tankar komma med, där de gamla ej ge tillräcklig hjälp. Till någon del är den nya politiken orsaken.

*

Ett par ord om några kritiska punkter. Det är klart, att Vergilius lika litet som någon annan löst problemet om ödet och gud. Epikuros ställde ju gudarne utanför och gjorde så frågan överflödig, medan Stoan likställde ödet och Zeus. Intetdera är möjligt i ett epos i Homeros' anda — Vergilius blir ock vacklande. Juppiter är stundom ödet, *fatum*, och har all makt. Så när han tröstar den klagande Venus i Aen. I; det är han, som råder för Aeneas' och de blivande romarnes öden och nu avslöjar dem — "Ödenas bok upprulla jag vill långt hän genom sekler" (*volvens fatorum arcana movebo*, v. 262). Men han är bunden av ödet i Aen. IX, när det gäller att göra Aeneas' skepp oförgängliga; till gudamodern Cybele säger han: "Tror du det finns någon gud, som en sådan makt är förunnad?" (*cui tanta deo permissa potestas?* v. 97). Andra ställen visa en liknande vacklan. Och människan — Aeneas själv — är bunden av ödets band, även om hennes vilja till en viss grad kan hämma och fördröja ödet. Här är just en punkt, på vilken kritiken sen länge vänt sig mot Vergilius.

Ortodox stoicism är väl ej allt detta, men än mindre epikureism, och trots inkonsekvensen står det som poetisk symbol närmare den förra än den senare, närmare stoicismens allt ledande öde, med dess bevarade gudanamn. Epikuros' rena naturmakt — atomernas spel i det tomma rummet — dugde ej gott till symbol, när människornas strid skulle skildras och gudarne till följd av stilen i epos och väl även av den stoiska strömningen i tiden komma med. Med en viss stoicerande färg blev det hela liksom ärligare och större; Epikuros' för människosläktet ointresserade gudar hörde ej rätt hemma i epos.

Redan i själva uttrycken kan för övrigt ligga en söndring: *fatum*, gudarnes öde(n), det från gudarne kommande ödet, anger redan en spänning mellan två svärförsonliga principer, som stoicis- men framför allt sökte ena. Senare, hos Tacitus, möta vi i större

stil den tunga, obearbetade, ofilosofiska hopblandningen av de olika makterna; det skiljs ej på *fatum*, ödet, kausaliteten, kanske bunden vid stjärnorna, *di*, gudarne, och *foris*, slumpen, ehuru det ju råder stark motsättning mellan dessa makter.

Denna betraktelse tycks bekräftas även av andra tankar och symboler. När Aeneas genom mötet med sin fader i Elysium, Aen. VI, skall vigas till sitt grundarkall — och kanske ock bli en fastare karaktär än förr, en verklig heros —, då räcker ingen epikureisk symbolism till. Frank medger det, men ser det hela mer som en tillfällighet, en *licentia poetica*. De döda måste leva och komma igen i nya gestalt. Tankarna måste nu hämtas från ett annat håll. Är det så viktigt, om den *ortodoxa*, d. v. s. den gamla Stoan här ej räckte till? Är det ej nog, att den *samtida* kom till hjälp? Jag skall nu ej beröra den stora tvistefrågan inom den moderna filologien, ej kasta fram något omtvistat namn eller gripa in i den strid kring den store Poseidonios, som Karl Reinhardt väckt, eller kämpa för hans mystik. Visst är, att det inom den samtida Stoan fanns starka mystiska tendenser, gynnade ej minst av sådana, som ej alls drevo någon filosofi. Direkt eller indirekt — i Aeneidens sjätte sång kommo stoiska tankar och symboler med, i stark motsättning till Vergilius' ungdomstro. Till dessa hör *metempsychosen*, själavandringen. Och då fader Anchises tar på sig en del av uppenbarelsen för sonen (v. 722 ff.), blir den stoiska färgen allra starkast — vore ortodox eller moderat epikureism möjlig här? Jag anför några verser (efter J. Bergman). I originalet äro de språkligt och stilistiskt starkt påverkade av Lucretius, ehuru de gå i en helt annan anda än hans.

Jordens och himlens rund och det genomskinliga havet,
månens lysande klot och solens och stjärnornas även,
allt har en levande själ, en tänkande ande besjälad
hela vår synliga värld och leder och bor i dess byggnad.
Därav är människors släkt framskapad och fänad och fåglar,
allt som har liv och gestalt under ytan av skimrande havet.
Eld är den livets kraft, som dem alla besjälad, av himlens
lågor är livets frö, men dödens frö är av stoftet:
lemmarna äro av stoft och förslöa den levande själen:
därav fruktan, begär och förtvivlan och fröjder, ty etern

genomblicka de ej, liksom stängda i fängelsemörker.
Ja, icke ens när de dött och det jordiska ljuset försvunnit,
äro de kvitt allt ont, ty kroppens besmittelse långsamt
viker ur frigjord själ; det är oundvikligt, att mycket
växer i själarna fast under livet i köttsliga former.
Därför de lida sitt straff och med kval här nere försona
det, som i renhet brast. Så några få hänga för vinden,
andra i floden tvås, nedsänkta, tills fläckarna bortgå,
somliga åter i eld få själen luttrad och renad.
Var och en lider sitt straff: och först därefter vi sändas
hän till Elysiums land. —

Här sker en uppdelning: få stanna kvar, de flesta gå omsider in i
nya kroppar, efter de kända platonska myterna, som nu voro
aktuella igen.

Atomerna och tomrum möta vi ej här, utan i stället ele-
menterna ordnade kring centralelementet, elden. Den "själ",
som går genom hela världen, är stoikernas *pneuma* (*spiritus*
v. 720); *igneus . . . vigor* och *caelestis origo* (v. 730), eld-
kraften och det himmelska ursprunget, som finns hos livsfröna,
semina, pekar ej på atomerna, som tidigare nämndes med detta
namn, utan på en stoisk tanke: *logos spermaticos*, växt-
och förnuftskraften, som går genom allt. Flerstädes möta vi starka
uttryck för läran om den kroppsliga besmittelsen, och v. 733 (frukt-
tan, begär, smärta, glädje) ger oss en glimt av stoisk affektlära.
Vedergällningen efter döden, reningen i de olika elementarsfärerna
(luften, elden, vattnet) hör samman med tidens religiöst inriktade
stoicism — även om tankar och bilder äro äldre än stoicismen.

Vi komma ej förbi det stoiska inflytandet här, det må stamma
från Poseidonios eller andra. Och om tillfällighet kan man ej tala
här på den avgörande punkten, hos en diktare med så sträng kom-
position som Vergilius. Hur omedelbart inflytandet är, skall jag
här ej gå in på. Huvudsaken är, att Vergilius nu måste bruka
andra tankar och symboler än Epikuros'.

Till liknande resultat kommer man vid en blick på de kos-
miska partierna i Vergilius' diktning. Jag antydde, att Stoan
synes ha älskat de kosmiska synerna och bilderna mer än Epikuros'
skola, ehuru Lucretius tillräckligt visar, att de ej heller voro denna

främmande. Här bli skoldogmerna det avgörande: atomstruktur eller annan byggnad? Det är lärorikt att från denna synpunkt sammanställa några redan förut jämförda partier ur Vergilius' skilda dikter.

Början är rent epikureisk. Så Silenus' sång i Ecl. VI, v. 31 ff.:

Han sjöng, hur i rymderns famn elementernas urfrön —
jordens och luftens och vattnets och därtill den strålande eldens —
bragts tillsamman, och hur av dessa begynnelse allt,
danats och nyfödd värld spänt kring sig det väldiga fästet;
därpå, hur marken blev hård och havet sig skilde från landet,
och huru tingen i tidernas lopp antogo gestaltning.
Redan med häpnad länderna se från höjden en ny sol
lysa, och skurarna störta ur moln, som simma därovan.
Nu först skogarna stiga ur mulln och djuren i glesa
skaror på berg kringirra, dem fot ej trampat tillförne

(J. Paulson).

Han börjar med *inane* och *semina*, tomrummet och atomerna; i det följande kan nästan varje ord formellt och reellt kommenteras med Lucretius-paralleller.

Nästa exempel är Georg. II, v. 475 ff., där skalden ber muserna visa sig "himlens vägar", stjärnorna, solens växlande förmörkelser (*defectus solis varios*), månens kamp (*labores*), orsaken till jordbävning (*unde tremor terris*), vad som kommer havet att stiga och sjunka, slutligen, v. 481 f., grunden till dagens växlande längd (jfr nedan):

varför vintrarnas sol har så bråttom att nå Oceanen,
vad för ett hinder är satt för vintrarnas långsamma nätter.

Det slår oss, att det epikureiska dogmat fattas här; frågorna för övrigt finnas besvarade både hos Lucretius och hos kosmos' stoiska lovsjungare. Har detta att göra med andra spår av stoisk tanke i Georgica?

Och så slutligen den lockige tyriern Iopas' sång — han "som lärt av den väldige Atlas" — vid Didos fest för Aeneas i Karthago, Aen. I, v. 740 ff.; tonerna äro hellenistiska, icke fenikisk-karthagiska:

. . . en sång om den vandrande månen, om solens
strider med mörkrets makt, om hur djuren och vattnet och elden
skapats, Hyadernas bloss, Arcturus och Björnarna bägge,
varför vintrarnas sol har så bråttom att nå Oceanen,
vad för ett hinder är satt för vintrarnas långsamma nätter

(J. Bergman).

Vi se, att de två sista versarna gå igen från *Georgica* — självcitater
gör likheten än större. Oviss är v. 744 om stjärnbilderna — den
passar ej på denna plats och står dessutom *Aen.* III, 516 i bättre
sammanhang (som apposition till *sidera*, stjärnorna). I v. 743
nämnas ock människorna, *hominum genus*, ej blott *pecudes*,
som i översättningen. Intet epikureiskt dogma möter, och
människorna ha kommit med som i de gängse lovtalen över
kosmos, framför allt de stoiska. Ordningen är till en viss grad,
men också blott det, poetiskt fri.

Är allt detta en tillfällighet? Knappast. Atomernas bundna,
men ändå något godtyckliga dans i rymden gick ej samman med
den tanke, som låg bakom *Aeneiden*, Augustus' statstanke ej med
Vergilius' ungdomstro. Nu var han ej dogmatiker — det visa redan de
anförda ställena ur *Georgica*. Så måste han stryka det speciellt
epikureiska; han blir mer allmänt hellenistisk, d. v. s. i
stort sett mer stoisk. Cicero kan, som sagt, närmare belysa
denna *laus mundi* för oss genom kapitel i *Tusculanerna*, *De
natura deorum*, *Somnium Scipionis* o. s. v.; grekiska paralleller finna
vi i den anonyma skriften *Om världsalltet*, hos Strabon, Diodoros,
Philon, Dion från Prusa, Maximus från Tyros o. a.

*

Till sist en fråga. *Aeneas* är ej en hel antik *heros*, men det
ser ut, som om han närmade sig idealet i senare hälften av *Aeneiden*,
efter vigningen i sjätte sången — trots *Turnus'* gudaeggade raseri.
Betyder detta måhända otraditionella drag den senare Stoans "strä-
van framåt", dess *prokopē*? Är han en framåtsträvande, en
prokóptōn, *procedens* — en framåtsträvande, om än under
gudarnes skydd och i mytisk form? Detta "utvecklingsbegrepp"
var nu aktuellt även i Rom.

*

Till sist en kort sammanfattning. Vergilius är ej skoltänkare, ej dogmatiker, när han omsider mognat. Han kan lära av flera, utan fanatism, även utan omvändelse. Av natur och studier epikuré, kan han i vissa lägen finna stoiska tankar och symboler mer sägande än de andra, ej minst vid mötet med den stoiskt orienterade Augustus. Skolan rymmer ej allt; diktens rymd är större — helst när hans *pietas*, hans religion, kräver utrymme, när han vill vara med i den religiösa förnyelsen. Skoldogmatikens gränser bli för honom liksom för mången romare för trånga, men det sker ingen våldsam flykt, intet uppror — gränserna blott vidga sig stilla.

DEN FORNEGYPTISKA SAGAN OM DE TVÅ
BRÖDERNA

ETT UTKAST TILL DESS HISTORIA OCH UTVECKLING

AV

C. W. v. SYDOW.

En småländsk sagouppteckning. I den stora samling handskrivna, icke offentliggjorda folksagor, som Gunnar Olof Hyltén-Cavallius skänkt till Kungl. Biblioteket, finns en saga som han själv upptecknat i Almundsryds socken i södra Småland år 1839. Den har helt och hållet konceptanteckningens form, såsom alla de av Hyltén-Cavallius eller Stephens själva gjorda uppteckningarna, men man kan dock utan svårighet följa berättelsens gång, och då sagan har stort intresse, skall jag här meddela den tillika med kommentar. Jag skall därvid ej göra andra ändringar i texten, än att jag för överskådlighetens skull sätter ut eller ändrar en del skiljetecken, upplöser skrivna förkortningar, börjar ny rad på ett par ställen där originalet låtit texten gå i ett, samt med siffror delar upp den i kapitel. Sagan lyder som följer:

1. Det var en gång en bonde, hade tre söner. Två äldste voro mycket älskade, den yngste hatad af fadren, men älskad af modren. Skulle vakta svinen och ligga i svinhuset om nätterna. De äldste skaffade han tjänst såsom officerare. Komma hem ett besök. Den yngste går till fadren och ber att få vara inne om natten och tala med dem. Fick ej. "Du är ett svin." Modren sörjer häröfver. "Kan du taga dig ut ensam i verlden, skall jag hjälpa dig med penningar så vidt möjligt är. Här äro en pung med silfvermynt och en matsäck, men kom aldrig tillbaka i fars tid!" Går. Kom till en stad. Ville köpa en tjänst. Går till en gammal soldat, ber att få köpa en tjänst. "Huru mycket pengar har du?" Hälften ger han. Saken avgöres. Gubben får afsked. Båda bröderna äro officerare vid sina trupper. Begära af chefen att straffa honom 3 gånger, efter han rymt från deras far och taget pengarne med sig.

2. Rymmer åter. Kommer i en vild skog. Hör en röst ropa: "Hjelp mig!" Lyssnar och får se i ett högt träd en orm. Frågar: "Hvad hjelp behöfver du?" — "Hjelp mig! Jag hjälper dig igen!" Hjelper ner honom. "Gå nu rakt efter mej, ej åt sidan!" På tredje dagen kommer han till ett högt berg med en jernport. Ormen kröp inunder och porten går opp. "Gack nu in och bliv här, tills jag återkommer sådan jag nu är! När du kommer i nöd, så tänk på mej!"

Går. Träffar i berget ett slott. Får i ett rum se en soffa med lock på. Läger af sig rensel och värja. Var dammig och trött, önskar sig vatten att

kunna tvätta sig. Golfvet öppnar sig och ett kar med varml vatten står der. Badar sig. Önskar sig kläder. Finner dem på bräderna. Önskar sig mat. Får se en dörr och innanför mat. Äter. Ligger sig på soffan. En dörr öppnas, och han finner en bäddad säng. Qvarstannade till sjunde dygnet och hade allt hvad han önskade sig. När han var klädd, inkom en skön flicka, önskar honom välkommen. Ber honom spatsera. Följes hela dagen. Om qvällen: "Nu skiljas vi åter. Hvar sjunde dag träffas vi. Går du i tre år här och ej omfamnar mig, så få vi ständigt vara tillsammans."

Börjar sörja. En gång försöker han förgäfves[?] Begär att få gå. "Jag ger dig att få välja, antingen en pung som aldrig tryter pengar, eller en tröja, i ena fickan har du en härlig musik, i andra krigsfoik och ammunition."

3. Kommer till en hufvudstad, kunde ej få köpa mat. Konungen ligger i staden belägrad af en kung som med våld vill taga prinsessan. Går till kungen. Följande dagen, går ut — ställer ut musik och krigsfolk, tillfångatar prinsen och för honom till konungen. Prinsen får underhåll, och gossen blir kung och [får] både prinsens och gamle kongens rike. Den röda tröjan fick han aldrig aftaga sig. Hans fru tyckte bättre om prinsen, ville att han skulle aftaga den. Får veta hvad tröjan betydde. En gång de skulle bada, lockar hon honom att aftaga den och hade genom en syjungfru låtit göra en annan som hon understack.

Hans hustru skickar tröjan till prinsen, som förklarar krig och tar honom till fånga. Blir satt i ett strängt fångelse. Tänker på ormen. Ormen kommer: "Begär att du får välja själf dom! Begär att bli sträckt emellan fem hästar!" — Följande dagen skulle ske. Skedde. Följande dagen fann stallmästaren en främmande häst i stugan oändligen vacker. För den till konungen. Konungen betalar den. Drottningen skulle ner och se den. Såg hans snälla ögon och ber sin man låta sticka ihäl honom. Lofvar det. En hoffröken kommer, ser på honom: "Stackars dej, som är så vacker och skall dö i morgon!" — "Gör mig den tjensten, att du står så nära, att du får blod på ditt förkläde! Gräf ned det!" Gjorde det. Följande dagen fanns i trädgården ett träd som var oändligen vackert. Trädgårdsmästaren går ner och får driickspengar. Prinsessan ber honom låta hugga ner det. Lofvar det. Hoffröken kommer ner. Lika. "Gör mig en tjenst! Den första spåna som flyger ut, kasta den i baddammen!" Följande dagen fann konungen i dammen en fogel. Söker taga den. Visste ej att aftaga tröjan. Fogeln simmar smått undan. Konungen afdrar sig kläderna, ger sig ut. Fogeln flyter i land, blir en man, tar tröjan. Låter skjuta konungen i dammen. Låter ta prinsessan och aflifva henne.

4. Beger sig hem att besöka sin far och sina bröder. Reser förbi berget, der han varit. Hör en röst: "Hjelp mej!" Finner bergsjungfrun i porten. "Huru skall jag kunna hjelpa dig? Följ mig och bli min gemål!" — "Nej, följ mej!" Finner på väggen en flaska och ett stort svärd. Dricker tre gånger ur flaskan, kunde handtera svärdet. Går in i kammaren och hugg ihjel gubben, kastar svärdet. Gör så. Berget faller igen. Står ijennte en stor stad. "Denna är min. Han är förtrollad. Nu gifta vi oss!"

5. Reser. Skickar bud till sin far, att konungen kommer och gästar

honom. Modren död. Frågor efter bondens söner. "Jag har två som äro så och så." Skickar bud efter dem. Kommer klädda i tunna fina kläder. — Få prygel. — När bröderna kommo, ställer han fram en spetsgård och en profoss. "Lägg er ner! Jag slår sjelf." Lade sig och fick prygel. — Andre brodern dito. — "Ni skolen ha tack för lånet. Hade ni, min far, ej varit så gammal, hade ni fått dito." Bröderna få en provins hvar att styra. Vid bröllopet sköts och tornerades och berättaren i brist på förladdning kastas i en kanon och skjutes hit att omtala.

Den förtrollade prinsessan. Den här meddelade sagan är tydligen sammansatt av två sinsemellan väl skilda sagor. Den ena som består av kapitlen 1, 2, 4 och 5, är tidigare väl känd. I Aarnes Verzeichnis der Märchentypen har den numret 400 eller kanske hellre 401, och den brukar handla om en man som för att förlösa en förtrollad prinsessa underkastar sig en svår tortyr utan att klaga eller andra mer eller mindre tålmodsfrestande prov. Detta kommer ej fullt till sin rätt i denna uppteckning. Ormen i trädet får ej någon riktig förklaring, men den tänkes väl vara den förtrollade prinsessan, som i många varianter just har ormgestalt. Dess tilltal till soldaten: "Hjälp mig ! Jag hjälper dig igen!" påminner dock mera om de hjälpsamma djuren i en del andra sagor. Provet skall tydligen bestå i att han stannar i tre år utan att omfamna den unga flickan, som väl tänkes vara den samma som ormen. Befrielsen sker dock ej på det sättet, utan sedan soldaten i förtid har lämnat det förtrollade slottet, kommer han senare tillbaka och befriar henne på ett helt annat sätt: efter att ha druckit tre gånger ur en styrkeflaska och därigenom fått nödig kraft, hugger han huvudet av trollet med dess eget väldiga svärd. Detta motiv har lånats från en annan saga, "De tre prinsessorna i underjorden" (Aarne 301). Hyltén-Cavallius' sagesman har sålunda ej haft berättelsens trådar fullt tydliga för sitt medvetande, men något tvivel om sagans rätta art kan likväl ej råda. Den har här uppenbart präglats av soldattradition: den ej blott låter hjälten vara soldat utan ger också en del glimtar ur äldre tiders soldatliv. Detta är ingen tillfällighet, ty just denna sagotyp berättas mycket ofta om soldater. Så t. ex. i de två svenska varianterna "Prinsessorna på Landskrona slott"¹ och "Soldaten, korpralen och fänriken"², vilka båda ingått förening

¹ Eva Wigström, Skånska visor, sagor och sägner (Lund 1880), s. 60.

² J. L., Svenska folksagor (Stockholm 1870), s. 23.

med andra sagotyper, den förra med Fortunatus-sagan (Aa 566), den senare med "Björnmannen" (Aa 475) och legenden om förlösaren i vaggan¹. H. Holmström som behandlat sagotypen², påpekar även det förhållandet att sagan, vars utbredning är begränsad till Europa, mycket ofta har en soldat till hjälte. Detta har förklarats såsom härlett ur någon medeltida riddardikt, varvid riddaren ersatts med en soldat, ofta dragon. Holmström framhåller emellertid att någon medeltida riddardikt som kan helt förklara de folkliga varianterna, ej är känd, och de besläktade medeltidsdikterna, t. ex. "Friedrich von Schwaben" och Hans Sachs' "Der Ritter von Purgund mit dem Hirsen", måste var för sig anses mer eller mindre direkt gå tillbaka på folksagor. Detta hindrar naturligtvis ej, att riddardikter om samma ämnen kan ha bidragit till att soldatmotivet förts in i folksagovarianter, ty det har ofta visat sig, att besläktade varianter kan låna enstaka motiv från varandra och att ett motiv förts in i en mängd varianter som ursprungligen ej haft det, under det att det övriga innehållet i samma varianter förblir självständigt. Soldattraditionen kan emellertid utan hjälp av riddardikter åstadkomma alldeles samma förändring med en saga, och har även omskapat andra sagor genom att sätta in soldater som sagohjältar. Så har en grupp uppteckningar av den nyss omnämnda "De tre prinsessorna i underjorden", till vilken även vår svenska folkbok "Lunkentus" hör, fått soldatprägel, vilket kan ha medverkat till att motivet om svärdet och styrkeflaskan lånats in i den här behandlade sagan.

Segertalismanen. I den småländska sagouppteckningen ingår förutom "Den förtrollade prinsessan" även en annan gentemot den fullt självständig saga, "Segertalismanen", som fyller uppteckningens tredje kapitel. Dess innehåll och hela tankegång är för nordisk sagotradition främmande, även om man i våra sagor kan finna en del enstaka överensstämmelser.

En segertalisman av ganska snarlik beskaffenhet träffas i Fortunatus-sagan (Aa 566), där hjälten ofta jämte andra underting får ett horn eller en pipa, med vars hjälp han kan få så mycket krigsfolk han vill, och denna gåva narras från honom av en prinsessa.

¹ Fr. Ranke, *Der Erlöser in der Wiege* (München 1911).

² H. Holmström, *Studier över svanjungfrumotivet* (Malmö 1919), s. 165 ff.

Fortunatus-sagan är hos oss sällsynt och har säkerligen först sent kommit hit söderifrån. På grund av de likheter som här påpekats, har den kunnat ha ett visst inflytande på en del varianter av "Segertalismanen". — Någon likhet i fråga om talismanmotivet och kompositionen erbjuder även "Trollringen" (Aa 560) och "Elddonet" (Aa 562), där hjälten har en talisman som skaffar honom allt vad han önskar. Han blir (i Aa 560) berövad den genom hustruns oförstånd eller otrohet, men lyckas få den tillbaka och straffa sina fiender. Då talismanen här har en mycket vidare innebörd och ej användes för krigsändamål, är likheten mindre påfallande, men tillräcklig för inbördes påverkan. Hos oss är även dessa båda sagor sällsynta och säkert sent införda.

Ett par andra sagor, betydligt närmare släkt med "Segertalismanen", är "Den otrogna systemen" (Aa 315, 590) och "Mannen som kunde bli fågel, fisk och hare" (Aa 665). Den förra handlar om en man, ofta utrustad med en talisman som gör sin innehavare oövervinnelig, men en trolös kvinna (vanl. syster eller moder, stundom hustru) narrar den från hjälten eller sviker honom på annat sätt. Sagan slutar med hjälten seger men saknar förvandlingsserien. Den träffas över hela Europa men blott sporadiskt i Skandinavien. På finskt område, särskilt österut, är den mycket vanlig, i det ända till 80 varianter där upptecknats, bland vilka dock åtskilliga egentligen torde utgöra varianter av "Segertalismanen". Denna har nämligen icke fått särskilt nummer i Aarnes typförteckning utan har sannolikt av honom räknats till sagan om den otrogna systemen. — Den andra besläktade sagan, "Mannen som kunde bli fågel, fisk och hare", handlar också om en segertalisman, och hjälten undergår en serie förvandlingar för att få tag i den, dödas och blir levande igen, men det hela har komponerats på ett annat sätt än i "Segertalismanen". Även denna saga är känd i blott helt få skandinaviska varianter. De finska varianterna är däremot 18 och sagan tyckes helt tillhöra Östeuropa.

I den grupp av olika sagotyper om "den starka kvinnan" som är så karakteristisk för Östeuropa men saknas i germansk folktradition, förekommer även en i Aarnes Verzeichnis ej upptagen typ med segertalisman:¹ Hjälten finner den ena hären efter den andra ligga slagen eller förstenad. Det är den oövervinnelige kvinnan

¹ Sainénu, Basméle Române, 1895, s. 321 ff.

som nedgjort dem. Han får emellertid veta, att hennes makt finns i hennes dolk eller svärd, och lyckas medan hon sover taga hennes vapen. Därmed är hon lika svag som andra kvinnor, och han gifter sig med henne. Segertalismanen intager här ungefär samma plats i kompositionen som fjäderhamnen i svanjungfrusagorna.

En saga som alldeles saknar talisman av någon art, men som genom sin förvandlingsserie är besläktad med "Segertalismanen", är "De tre citronerna" (Aa 408), vars hjältinna av en rival störtas i vattnet, där hon blir till en silverfisk. Då den fångas och brännes på rivalens befallning, hittar köksflickan en silverklump i askan. Då den på rivalens tillsägelse gräves ner i jorden, växer det upp en lind med silverblad. Den fälles, men när köksflickan hämtar spånor, är det idel silver, och när hon bär in det i sitt förkläde, förvandlas silvret till ett barn som hastigt växer upp till en skön prinsessa, avslöjar rivalens bedrägeri och blir kungens gemål. Denna förvandlingsserie är nästan identisk med den som förekommer i "Segertalismanen" och träffas också i en viktig gren av den syd-europeisk-orientalska sagan om guldbarnen (Aa 707 B) som i stället för det i denna saga eljes vanliga motivet att guldbarnen förvärvar en talande fågel m. m. har förvandlingsserien, och som mig veterligt ej förekommer och i varje fall ej är hemmahörande på germanskt område.

Alla de sagor, med vilka "Segertalismanen" står i närmare eller fjärrare sammanhang, är sålunda sydeuropeiska eller östliga till sin utbredning eller härstamning. Man har därför skäl för antagandet, att detta skall gälla även för "Segertalismanen" själv, och så är även förhållandet. Den är känd så gott som uteslutande från dels länderna runt Svarta havet, dels Indien och andra östliga länder. Den äldsta europeiska uppteckningen är från Ryssland och efter språkformen att döma gjord på 1600-talet¹. Denna ryska variant har följande innehåll.

Ivan, en klockares son, finner under en buske ett väldigt svärd, som gör honom oöverbärfelig i striden mot turkarna, som han i grund besegrar. Kungen ger honom sin dotter Cleopatra till gemål och gör honom till sin efterträdare, men hustrun förråder honom, i det hon lämnar ut hans svärd till den turkiske

¹ Löwis of Menar, *Russische Volksmärchen*, 1927, s. 308. Många andra varianter har upptecknats i Ryssland (se *Archiv f. slav. Philol.* XXXI, s. 270), men de är mig tyvärr ej tillgängliga för närvarande.

sultanen, som fäller honom i striden och gifter sig med Cleopatra. Ivan har emellertid lämnat sin underbara häst hemma och sagt till sin fader, att när lästen stod i blod till knäna, skulle fadern tillsammans med hästen söka upp hans döda kropp på slagfältet. När hästen funnit sin herres lik, råder han fadern hur han skall skaffa lifsvatten, och med det göres Ivan levande igen. Han förvandlar sig därefter till en häst med guldman och låter en bonde sälja honom till sultanen, som betalar bra och är förtjust över det goda köpet. Cleopatra gissar att det är Ivan och ber sultanen döda hästen. Så sker, men en piga tar på hästens begäran av blodet som hon kastar in bland boskapen. Då visar sig bland den en tjur med guldhår. Cleopatra låter döda tjuren, men pigan gräver på djurets bön ner huvudet, och därav växer upp ett träd med gyllene äpplen. När Cleopatra låter fälla trädet, kastar pigan första spånan i dammen, där den blir till en gyllene and. Sultanen vill fånga anden, lägger från sig sina kläder och svärdet och ger sig ut i dammen, men anden simmar i land. förvandlar sig till Ivan, som tar kläder och svärd. Därefter låter Ivan bränna sultanen och Cleopatra och lever sedan lycklig som kung.

Innehållet i denna ryska variant är i allt väsentligt detsamma som i vår småländska. I stället för tröjan med musik och soldater förekommer här ett svärd, vilket är ursprungligare. Så är det ett svärd eller en dolk i fem varianter från Rumänien, i en serbisk, en bulgarisk, en albanesisk, en turkestansk och en indisk variant¹. Ett slags motsvarighet till tröjan finns emellertid bl. a. i en rumänisk och i en ungersk variant, där hjälten får en ogenomtränglig skjorta, och i en serbisk, där han får en duk². — Hjältens död upptäckes här av hans far, och detta förekommer i flera varianter, varvid dock en annan anförvant kan vara i faderns ställe. Denne gör upptäckten genom ett lifstecken som hjälten vid avskedet har lämnat honom. Än är det en näsduk eller en ring, som vid hans död skall visa tre blodsdroppar³, än är det en bägare som blir full med blod⁴, eller han har gjort ett kors på en bjälke, som blir blodig vid hans död⁵. — Hjälten göres levande igen på olika sätt i olika varianter. Än är det som här hjältens fader som med hjälp av en underbar häst väcker upp honom med livsvatten som i den ryska varianten, än har han ett par underbara oxar till sin hjälp⁶; eller en hans broder söker upp hans döda kropp och gör den levande

¹ Sainénu, s. 69, 324, 470, 614, 671; Krausz, Sagen und Märchen der Süd-slaven I 224; Leskien, Balkanmärchen 34, 236; Stier, Ungarische Sagen und Märchen (1850) 96; Jungbauer, Märchen aus Turkestan und Tibet (1923) 59; Steel, Wide-awake stories 47. ² Sainénu 670, Stier 96, Krausz I 224. ³ Sainénu 69. ⁴ Sainénu 674. ⁵ Sainénu 614. ⁶ Sainénu 69, 470, 614.

med hjälp av en extra själ som han för med sig i en ränsel¹, eller hans styckade kropp stoppas i hans hästs sadelpåsar och bäres av honom till en fé som gör honom levande². — I ett par balkanvarianter med i huvudsak samma innehåll³ känner den trolösa prinsessan igen sin till häst förvandlade man på ögonen, alldeles som i vår småländska variant, vilket ypperliga drag ej kommit med i den här refererade ryska sagan. — Kanske jag här även bör framhålla att namnet Cleopatra *icke* bevisar att den ryska sagan härstammar från Egypten, utan det har i denna halvlitterära variant satts in emedan Cleopatra gjort sig känd såsom en underbart skön men mindre dygdig prinsessa och därför av den ryss som nedskrivit sagan ansetts lämplig just på den platsen.

Den här behandlade sagoformen har sitt huvudsakliga utbredningsområde i länderna omkring Svarta havet, men tack vare Rysslands inflytande över sina tidigare lydländer, förekommer den också i de baltiska länderna och väl även i östra Finland. En ekotyp, som är av något annan karaktär, men vars samhörighet med denna saga är obestriddig, finns i Indien, Turkestan, Kaukasus m. fl. länder, och till denna ekotyp skall jag snart återkomma.

Den fornegyptiska sagan om de två bröderna. Märkligt är emellertid, att samma saga träffas redan i en egyptisk papyrus från o. 1300 år f. kr., vilken 1852 tolkades av E. de Rougé: den berömda sagan om "De två bröderna". Den finns i svensk översättning i H. O. Lange, *Egyptiska myter och sagor* (Stockholm 1925, s. 107 ff.). Jag skall emellertid här ge ett referat.

De två bröderna. Två bröder, Anubis och Bata, levde tillsammans på den äldre broderns gård, men sedan Anubis hustru sökt förföra Bata och därefter anklagat honom för nesligt våld, ville Anubis döda sin broder. Bata varnades i tid av sina oxar och flydde. Genom gudarnas nåd blev han skild från den förföljande brodern genom en flod full med krokodiler. Han kunde då övertyga sin broder om rätta förhållandet, vilket han bekräftade genom att snöpa sig själv. Han talade därefter om att han skulle ge sig bort till Cederdalen, där han skulle göra sig oöverbinnelig genom att taga ut sitt hjärta ur sin kropp och lägga det i toppen av det största cederträdet. Om någon fällde trädet så att hjärtat föll till marken, så skulle han dö, men det skulle brodern märka på att när han den dagen drack sitt öl, skulle det skumma och rinna ut ur bågaren, och vinet skulle grumlas och bilda bottensats. Om brodern då sökte upp hjärtat och lade det i rent vatten, skulle Bata bli levande igen. Därmed

¹ Sainénu 674. ² Sainénu 670, Stier 96. ³ Sainénu 69, 671.

skildes bröderna. Bata gjorde som han sagt och byggde sig ett präktigt palats i Cederdalen, och gudarna skapade åt honom en hustru, den vackraste i världen. Då hon en dag mot Batas förbud gick för nära vattnet, tog vattnet en lock av hennes hår och förde den med sig till Egypten, där Faraos byk blev parfymerad av hårlocken. När Farao såg locken, ville han ha dess ägarinna till gemål, och sedan krigsfolk först förgäves sökt få fatt i henne, sändes en kvinna till Cederdalen. Batas hustru lät hugga ner cederträdet, så att Bata dog, och därefter följde hon med till Egypten. Anubis såg emellertid på sitt öl och sitt vin att brodern var död, sökte upp hjärtat, lade det i en kruka med vatten, och Bata blev åter levande. Han förvandlade sig därefter till en tjur med underbart vackra färger, och Anubis fick sälja honom till Farao för högt pris. Tjuren gick då till den otrogna hustrun och sade vem han var. Hon ställde sig då in hos Farao, så att han lovade henne vad hon än ville begära. Hon bad då att tjuren skulle slaktas, så att hon skulle få äta dess lever. Tjuren slaktades, men han skakade då sin nacke så att två blodsdroppar föll, en på vardera sidan om palatsets port. Nästa dag hade ur dem vuxit upp två ståtliga perseaträd, som väckte stor beundran. Då hustrun kom dit, talade Bata ur träden till henne och klandrade hennes uppförande. Hon ställde sig åter in hos Farao, och han måste låta hugga ner träden för att göra möbler av dem. Då de höggs, flög en flisa in i hennes mun. Hon svalde den, blev därav strax havande och födde en son, som ingen annan var än Bata. Efter Faraos död blev han herre över Egypten, och berättade för sitt råd hur allt gått till, varpå den trolösa hustrun fick sitt straff.

Att denna fornegyptiska saga i huvudsak är densamma, som den nyss behandlade Svartahavssagan, är alldeles tydligt, och det är sålunda uppenbart att denna sistnämnda levat i muntlig tradition under allra minst 3200 år, ett faktum av största betydelse för sago-forskningen över huvud. Hade man ej haft den egyptiska papyren, så hade utan tvivel lättsinniga forskare, som ej satt sig in i sagornas rätta karaktär och livsbetingelser — flertalet av dem som uttalat sig om sagorna har nämligen försummat detta — förklarat att Svartahavssagan diktats på 1600-talet i Ryssland och därifrån spritts till de övriga länder där den nu träffas. Möjligen skulle de, då de övriga varianterna ej helt kan förklaras ur den ryska, ha erkänt, att sagan kunnat diktas eller importeras under medeltiden, men någon högre ålder hade de näppeligen velat tillmäta den. Nu *vet* man emellertid att sagan existerat för minst 3200 år sedan, och att den *muntligen måste ha levat hela denna tid* utan att undergå några väsentliga förändringar. Då detta varit möjligt, är det heller ingenting som hindrar antagandet att både denna och andra sagor kunnat bevaras under ännu fler årtusenden.

Den egyptiska sagans nära släktskap med svartahavssagan om segertalismanen är tydlig genom följande motiv: livstecknet, hjälten död genom hustruns trolöshet, hans återuppväckelse och hans förvandlingar. En del olikheter finns emellertid. Av dessa är några av den art att den fornegyptiska varianten måste anses *mindre ursprunglig* än de nutida svartahavsvarianterna, vilket lätt framgår av en närmare granskning.

Livstecken förekommer i en hel del olika sagor, och det gäller då så gott som alltid *ett föremål som ägts av eller på annat sätt stått i nära samband med den livstecknet gäller*. Så är livstecknet i "Tvillingbröderna" (Aa 303) ofta ett träd som vuxit upp ur benen av den fisk, som tvillingbrödernas moder åt för att bli fruktsam. I andra varianter av samma saga är det knivar som bröderna sticker i en trädstam: den vars kniv blivit rostig eller blodig, är död eller i fara. I svartahavsvarianterna av "Segertalismanen" är livstecknet ett föremål som hjälten lämnar till någon av sina närmaste och som på ett tydligt sätt visar om han är levande eller död. I den egyptiska varianten är det ej fråga om något bestämt föremål utan om broderns vardagsdryck, och man måste här misstänka att det ursprungligen varit fråga om ett bestämt föremål som tillhört hjälten, kanske såsom i en av de rumäniska varianterna¹ en bågare, som hjälten lämnat kvar såsom livstecken, men att detta missförstått av den egyptiske berättaren som ej varit förtrogen med motivets rätta tankegång.

Hjälten död förorsakas i alla svartahavsvarianterna av att han, sedan hans segertalisman genom svek kommit i fiendens händer, blir ett värnlöst byte för fienden och stupar eller hugges i stycken. Blott i den egyptiska är hans död beroende på att han tagit ut sitt hjärta och lagt det i toppen av ett träd. — Ställer man detta motiv gentemot icke blott denna sagas *samtliga* varianter, utan också gentemot de besläktade sagorna om "Den trolösa system" och "Mannen som blev fågel, fisk och hare" och andra liknande, kan man ej komma till någon annan slutsats, än att den egyptiske berättaren, eller snarare den särskilda traditionsform som han mottagit, på denna punkt måste ha förvanskat den ursprungliga traditionen genom att byta ut segertalismanen mot ett annat

¹ Sainénu 674.

motiv. Detta nya motiv har tämligen säkert lånats från en annan indoeuropeisk saga, "Jätten utan hjärta" (Aa 302), där jätten har sitt hjärta gömt utanför kroppen för att han ej skall kunna besegras, men gömstället förrådes av den hos honom fångna prinsessan. I en del mycket ålderdomliga varianter är gömstället just ett träd, och det är från en sådan variant som den egyptiska sagan hämtat motivet.

Hjältens återuppväckelse sker i den egyptiska varianten genom att hjärtat uppsökes och lägges i en kruka med rent vatten. Detta kan ej ha hämtats ur "Jätten utan hjärta", ty jätten återuppväcks aldrig. I stället torde det vara ett missförstått motiv från sagan om "Segertalismanen". I flera av dess varianter återuppväcks nämligen hjälten genom att *livets vatten* anskaffas och hålles på hans döda kropp¹, och detta kan av egyptiern ha missförståtts. Härvid bör ännu en sak framhållas. I flera varianter är det en häst eller en eller *ett par oxar* i hjälten hem, som söker upp honom och ger honom nytt liv². Det kanske finns ett rudiment av detta motiv i den egyptiska sagans skildring av Batas intima vänskap med sina oxar, som talade om för honom var det bästa betet fanns och gav honom andra råd som han väl förstod. I åtminstone en variant av sagan är det djuret (hästen eller oxen) som skaffar livsvattnet; även denna motivkombination kan alltså ha tillhört redan den tradition som ligger till grund för den egyptiska sagan.

Den förvandlingsserie som hjälten undergår, har i alla de europeiska varianterna till uppgift att återskaffa segertalismanen och ge hjälten tillfälle till hämnd. Den slutar därför alltid med att hjälten blir till en gyllene and för att locka fienden att lägga från sig talismanen och ge sig ut i vattnet. Sista ledet i den egyptiska sagans förvandlingsserie är emellertid ett helt annat motiv, vilket blir nödvändigt av den anledningen att den egyptiska sagan bytt ut segertalismanen mot ett annat motiv, hjärtat i trädet, varför den ej kunde använda fågelmotivet. I dess ställe har den egyptiska varianten tagit upp ett i denna sagas varianter alldeles ensamstående motiv: den spåna som i alla de övriga varianterna kastas i dammen och blir till en and, flyger här in i munnen på Faraos

¹ Sainénu 670.

² Sainénu 69, 470, 614.

gemål, som sväljer den, blir havande och föder en son som är hennes förre man, och på det sättet kommer han i tillfälle att hämnas. Även här skulle man kanske kunna vara böjd för att anse den egyptiska sagan mindre ursprunglig, men saken förhåller sig sannolikt på ett annat sätt. Förvandlingsserien kan ej ha varit med i denna saga från början, då det finns en viktig variantgrupp som saknar den, såsom jag strax skall visa. Den måste ha lånats från en annan saga, "De tre citronerna" eller "Guldbarnen", och i denna är den efter trädförvandlingen följande ofta något som påminner om här förevarande pånyttfödelsemotiv. I detta fall torde sålunda den egyptiska sagan kanske företräda ett äldre utvecklingsstadium, då förvandlingsserien lånats från en annan saga men ännu ej fullständigt hunnit anpassas i sin nya omgivning.

Ännu ett motiv i den egyptiska sagan måste här något beröras, nämligen inledningens Potifarshustru-motiv. Detta kan ej vara ursprungligt. Under det hela sagan i övrigt är komponerad helt och hållet i stil med våra indoeuropeiska undersagor, är detta ett motiv som *aldrig* förekommer i undersagan. Det är för realistiskt. I novellsagor och hjältesagor — framför allt i Österlandet — är motivet omtyckt såsom inlednings- eller övergångsmotiv, såsom förklaring till att hjälten lämnar sitt hem, men det hör ej alls till undersagans tankesfär. Den egyptiske berättaren har ej varit förtrogen med stilen i undersagan, enligt vilken hjälten ger sig ut för att vinna sin lycka eller för att uträtta ett visst uppdrag, möjligen för att undgå sin styvmoders försåt, men aldrig på grund av en kvinnas misslyckade förförelseförsök och därav följande falsk anklagelse för nesligt våld. Han har däremot funnit det i Österlandet så vanliga förförelsemotivet passa bra som förklaring till brödernas skilsmässa, och då Bata råkade illa ut för sin egen hustrus trolöshet, har han även däri funnit en anledning att ta upp motivet. Kanske jag här bör anmärka, att det ej råder något sammanhang mellan sagan om de två bröderna och Bibelns berättelse om Josef hos Potifars hustru. Ingendera historien har lånat av den andra.

Jämför man den egyptiska varianten med de övriga sagor som bevarats från det gamla Egypten, ser man också den ofantliga skillnaden i komposition och stil. Den hör ej hemma där, utan den har någon gång före 1300 f. Kr. importerats från Svartahavsländerna till Egypten, där en del motiv blivit missförstådda och en

del nyheter satts till. Men det är ej först på egyptisk grund som inblandningen av andra element har gjorts. Säkert har en blandningsprocess redan förut ägt rum, vilket jag här skall närmare påvisa.

Segertalismanens östliga ekotyp. Då jag här talat om "Segertalismanen", har jag väsentligen hållit mig till de västliga varianterna, som koncentrerats norr och väster om Svarta havet. Bland dem skulle man nog kunna skilja mellan ett par olika typer, som dock har förvandlingsserien gemensam och skiljer sig från varandra blott i mindre viktiga motiv. Det finns emellertid också en mera östlig variantgrupp som utgör en självständig ekotyp. Som exempel på denna skall jag här i sammandrag meddela den indiska sagan om "Prins Lejonhjärta"¹.

En barnlös drottning fick av en fakir några sädeskorn att äta för att få barn, och hon fick en son som hon kallade Lejonhjärta. Prinsen ville ut på äventyr, tog med sig tre kamrater, Knivsliparen, Smeden och Snickaren, och kom till en ståtlig stad, som låg alldeles öde, emedan en demon hade drivit bort alla innevånarna. Prinsen dödade demonen, återkallade folket och satte Knivsliparen till kung över landet. Innan han drog vidare, gav han Knivsliparen en kornplanta såsom lifstecken: om plantan vissnade, var prinsen i fara och behövde hans hjälp. På liknande sätt satte prinsen Smeden och Snickaren till kungar i var sitt land och gav dem kornplantor som lifstecken. Sedan kom prinsen till en flod, på vars vatten flöt stora rubiner. Han följde dess lopp mot strömriktningen och kom till ett härligt marmorpalats. På en trädgren över floden hängde en gyllene korg innehållande det avhuggna huvudet av en under-skön flicka, och varje bloddroppe som föll ner på huvudet till en rubin. I palatset fann han den huvudlösa kroppen, och när han passade till huvudet, fastnade det genast och flickan blev levande. Hon hölls fången där av en för-älskad jinn, som av svartsjuka högg av hennes huvud varje gång han gick ut. Han hade ej sitt liv i sig, men sedan prinsen fått veta att jinnens liv fanns i en humla i krävan på en stare som satt i en gyllene bur i toppen av ett ensamstående träd, vaktat av en vild häst och en vild hund, sökte prinsen upp trädet, lugnade de vaktande djuren genom att låta hästen få gräs och hunden ben, klättrade upp och dödade staren. Jinnen kom då flygande mot trädet, men prinsen skar upp staren kräva och ryckte vingarna av humlan. Då föll jinnen till marken, men sökte klättra upp. Då prinsen ryckte benen av humlan, föll lemmarna av jinnen, och när han ryckte av humlans huvud, föll även huvudet av jinnen som dog. Så gifte sig prins Lejonhjärta med prinsessan och stannade hos henne i palatset. — En dag tvättade prinsessan sitt hår i floden. Då lossnade

¹ Steel and Temple, *Wide-awake stories*, 1884, s. 47 ff., Steel, *Tales of the Punjab*, 1918, s. 42 ff.

några gyllene hårstrån och följde med floden till en kungsstad. Kungen där fick se dem glänsa i vattnet och lät hämta dem. Han sände därefter ut en slug gumma att hämta hårstrånas ägarinna åt honom. Hon rodde uppför floden, kom till palatset och satte sig att gråta på trappan. Prinsessan frågade varför hon grät, och hon svarade, att hon grät vid tanken på hur det skulle gå för prinsessan där i ödemarken om någon olycka träffade prinsen. Då blev prinsessan ängslig och klagade sin oro för prinsen, som lugnade henne med att ingenting ont kunde hända honom så länge han hade sitt svärd, men om det förstördes, vore det slut med honom. Av oro för prinsen bytte hon ut hans svärd mot ett annat, som hon stack i skidan utan att han märkte det. Då gumman fick veta det, stal hon svärdet och kastade det i elden. Då kände prinsen en brännande smärta. Han såg på sitt svärd, fann att det ej var det rätta och red hem det fortaste han kunde. Men gumman blåste på elden, och när handtaget lossnade och föll av, så föll huvudet av prinsen. Sedan narrade gumman prinsessan att stiga i båten, som förde dem utför floden till kungen. Han stängde in prinsessan i ett torn för att senare gifta sig med henne, ty hon förklarade att hon gjort ett löfte att ej gifta sig på sex månader. — Knivsliparen, Smeden och Snickaren såg emellertid på sina kornplantor, som hade vissnat då prinsen dog. De bröt genast upp och kom till palatset, där de först fann prinsens brända kropp och sedan hans svärd, som låg förbrändt på en hög aska. Då smidde Smeden om svärdet, så att det blev som nytt igen. Då han fäste handtaget vid klingan, fastnade åter prinsens huvud vid hans kropp, och sedan Knivsliparen hade gjort klingan blank och skarp, var alla brännsår försvunna från prinsens kropp, och han reste sig upp frisk och stark. Han frågade genast efter prinsessan, och Snickaren sökte upp henne och återförde henne till palatset i en flygande palankin. Därefter for prinsen tillsammans med sin gemål till sin faders gård, där han sedan blev kung.

Sagan finns i flera indiska varianter. Dock är detta den enda indiska variant jag känner som har segertalismanen i form av ett svärd. En variant¹ låter prinsen med hjälp av en önskering ha byggt sig ett palats ute i en flod och ha vunnit en prinsessa, som han med sin ring har gjort gyllene. Då hon släppt några hårstrån i floden, som fört dem till en främmande kung, sändes en slug gumma ut för att förvärva prinsessan. Gumman narrar prinsessan att gömma ringen, som gumman sedan stjal från henne, och med ringen i sitt våld för gumman prinsessan till sin kung. Prinsen återvinner sin ring med hjälp av några djur i enlighet med sagan om "Trollringen" (Aa 560). Episoden om prinsessan med guldhåret och hennes bortförande tillhör dock tydligt denna saga. — Med dessa sagor kan även jämföras en kamaonisk och en mongolisk

¹ Steel and Temple, Wide-awake stories s. 196.

saga. Båda har guldhårsmotivet och vad därmed sammanhänger men ej någon livs- eller krafttalisman ¹.

En annan indisk saga ² låter en ung hjälte besegra en rakshasa genom att förgöra dess i en insekt gömda själ på ungefär samma sätt som i sagan om prins Lejonhjärta. Han vinner därmed rakshasans palats i ödemarken tillika med en underskön prinsessa som här hållits fången. Så följer episoden med håret i floden som en furste finner, och häxan som sändes ut att locka med sig prinsessan. Dock är där icke tal om någon seger- eller livstalisman för prinsen, som själv återfinner sin gemål och återfår henne utan svårighet, i det fursten befinnes vara hans älskade halvbroder. Men häxan får sitt straff. Även här är sammanhanget med vår saga tydligt, fastän segertalismanen fallit bort.

Med dessa indiska varianter nära besläktad är en saga från Turkestan: ³

En kung ber sina söner ej jaga på rikets östsida. De två äldste ger sig i tur och ordning dit utan att återvända. Slutligen ger sig även den yngste på jakt åt det hållet. Han förföljer en antilop in i en trädgård, där den förvandlas till en hiskelig häxa. Då prinsen hövligt tilltalar henne, bjuder hon honom förgiftad mat, men han ber denne äta först. Då hon gjorde det, dog hon genast. Därefter fick han se en underskön flicka, som dock genast försvann, och han gick ut för att söka upp henne. På vägen möter han i tur och ordning den röde, den vite och den svarte diven, som han besegrar och sluter vänskap med. Han tog därefter tjänst hos den svarte divens moder, som av tacksamhet för hans goda tjänster förde honom till den sköna Dunjas stad och lärde honom hur han skulle överraska och fånga henne. Han gifte sig med Dunja, men en dag tappade hon ett hårstrå i floden. Kungen av Kina fick tag i det och försökte först med härmakt få henne i sitt våld, men det misslyckades. Då sände han en slug häxa som tog tjänst hos Dunja och prinsen, förmådde Dunja att locka ur prinsen, att hans liv och oövervinnerlighet fanns i hans dolk, och stal sedan dolken, medan prinsen sov, och kastade den i brunnen. Sedan narrade hon Dunja med sig över floden, och på andra sidan floden blev Dunja gripen och bortförd av kungens av Kina folk. Då kungen ville gifta sig med henne, bad hon om sex månaders uppskov. De tre diverna hade av prinsen fått var sitt hårstrå och anvisning på en stjärna: när den försvann, skulle prinsen vara död eller i stor fara. De märkte att stjärnan var borta, sökte upp prinsen, som de fann död i sovrummet, och då han ej hade dolken hos sig, förstod de att någon hade stulit den. De fann den emellertid i brunnen, och

¹ Se Cosquin, *Contes populaires de Lorraine* I s. LXVI, II 303.

² Lal Behari Day, *Folktales of Bengal*, 1902, s. 64 ff.

³ Jungbauer, *Märchen aus Turkestan und Tibet*, 1923, s. 59 ff.

så fort de hade lagt den hos den döde prinsen, blev han levande igen. Prinsen gick genast ut för att söka sin gemål, kom fram innan hennes sexmånadersfrist var slut, befriade henne och for med henne till sitt land igen.

En liknande saga från Kaukasus¹ berättas om Rustam, men hans segertalisman var en ring, som häxan stal och kastade i brunnen. Rustams vänner hade av honom fått var sin ring såsom livstecken: när ringarna svartnade, var han i livsfara. De sökte upp honom, fann ringen och satte den på hans finger. Då blev han levande, dödade den förrädiske kungen och återtog sin hustru.

Under det de flesta varianterna av den östliga ekotypen träffas öster om Svarta havet, har dock några upptecknats på Balkanhalvön²: en rumänisk, som har nära släktskap med den turkestanska varianten, en bulgarisk och en albanesisk. Dock saknas guldhårs-motivet i de båda sistnämnda.

Det karakteristiska för de till den östliga ekotypen hörande varianterna är a) att hjältens *liv*, icke blott hans segermakt, är knutet till svärdet eller dolken, b) att han bor ensam med sin guldhåriga gemål i ett palats som ligger i ödemarken vid ett vatten, c) att hennes hår kommer i vattnet och förråder hennes vistelseort, d) att hans gemål är trogen men överlistas av en för ändamålet utsänd häxa och bortföres till en kung, som fått reda på hennes existens genom att vattnet fört några av hennes hår till honom, e) att hjältens med övernaturliga krafter utrustade vänner söker upp honom och gör honom levande med den återfunna dolken, men f) att förvandlingsserien ej förekommer. Av dessa punkter är b) och c) gemensamma med den egyptiska varianten, och d) har i denna förenats med det i svartahavssagan vanliga otrohetsmotivet, liksom svartahavssagans förvandlingsserie upptagits i den egyptiska sagan. Beträffande a) står den egyptiska sagan också så tillvida på östekotypens ståndpunkt, som det gäller icke blott en segertalisman utan hjältens liv. Den egyptiska sagan förenar sålunda båda typernas innehåll.

Detta egendomliga förhållande kan ej förklaras med att sagan uppstått i Egypten men kluvits i två skilda grenar. Den egyptiska varianten visar alla tecken på att vara en väsentligen sekundär och delvis missförstådd form av en importerad saga, och dessutom låter

¹ Dirr, *Kaukasische Märchen*, 1922, s. 210 ff.

² Sainéu, s. 324; Leskien, *Balkanmärchen*, 1925, s. 34 ff., 236 ff.

en sådan konsekvent klyvning inte gärna tänka sig. Enda rimliga förklaringen är att de två ekotyperna råkat träffas inom ett och samma område och där sammanarbetats, varvid även andra sago-element medtagits. Motsvarigheter till en sådan sammanarbetning av olika varianter av samma saga träffas även på andra håll och beror på en naturlig böjelse hos en sagoberättare, att, om han hör berättas en variant av en saga som han själv känner, komplettera sin egen version med de motiv som han förut ej känt till. Den egyptiska sagans från "Jätten utan hjärta" lånade livsmotiv har sannolikt på något sätt varit knutet till den variant av östekotypen som använts vid sammanarbetningen, då "Jätten utan hjärta" på grund av sitt besläktade motiv dragits in i två indiska varianter av östekotypen. Först efter denna sammanarbetning har sagan importerats i Egypten.

Att avgöra var sammanarbetningen skett och alltså varifrån den så tillkomna nya formen importerats till Egypten är naturligtvis omöjligt, i synnerhet som variantmaterialet är sparsamt och man i alla fall måste räkna med rena tillfälligheter. Av allt att döma är de på Balkanhalvön upptecknade varianterna av östekotypen sent dit inkomna, sannolikt först under turkväldets tid, under det väst-ekotypen hör hemma norr och söder om Svarta havet. Om man gissar, att de båda ekotyperna sammanträffat och sammanarbetats i södra delen av Mindre Asien eller i norra Syrien, kommer man kanske sanningen närmast. Därifrån kan sagan med legoknektar eller köpmän lätt ha förts till Egypten, där den i sig upptagit några egyptiska element. Så har den egyptiske berättaren lagt till det egyptisk-semitiska novellmotivet om svägerskans förförelseförsök och falska anklagelse mot svågern. Likaledes har han gett bröderna egyptiska gudanamn och låtit den yngre såsom vittne om sin oskuld snöpa sig. Sådana ändringar och tillägg i anslutning till förhållanden och traditioner i den nye berättarens hemland är helt naturliga och en så gott som nödvändig anpassning till nya förhållanden; det samma kan iakttagas även med andra sagor som råkat komma in i ny miljö.

Sagans förhistoria. Det är tydligt att de båda ekotyperna måste var för sig vara betydligt äldre än den egyptiska uppteckningen. De har haft tid att utvecklas ur en gemensam äldre och enklare kärna, som vi emellertid endast ofullkomligt kan rekonstruera.

Talismanen har väl ursprungligen varit en kombinerad livs- och krafttalisman. Detta stämmer nämligen väl samman med den sortens föreställningar: då jätten gömmer sitt liv i någonting utanför honom själv, är hans liv i säkerhet så länge det ej kommit i hans fienders händer, och så länge är han också oöverbinnelig. I "Jätten utan hjärta" är det emellertid ej meningen att livet skall återställas, utan det gäller blott att få jättens livstalisman förintad. När sagans hjälte har sitt liv förankrat i något yttre föremål, fordrar sagans spänning visserligen att han skall dö, men livet måste också kunna återställas, ty sagan måste ovillkorligen sluta med hjältens seger. Östekotypen är häri konsekventast, medan västekotypen som släppt föreställningen om att hjältens liv var förborgat i segertalismanen, måste använda en del andra sätt att väcka hjälten till liv, och dessa andra sätt har måst hämtas från andra sagor, där de bättre hör hemma. Att västekotypen släppt föreställningen om livstalisman, kan också bero på inflytande från sagan om "Den otrogna system", som här kan direkt visas ha inverkat på en hel del varianter. Även västekotypens otrogna hustru torde ha tillkommit genom "Den otrogna systemens" inflytande, och östekotypen torde även häri ha bevarat sagans ursprungliga framställning av förhållandet. Detta kanske också styrkes genom den besläktade sagan om "Mannen som blev fågel, fisk och hare", där prinsessan är trogen, men en bedragare lyckas tillskansa sig segersvärdet, döda hjälten och göra krav på prinsessan, men hjälten göres levande igen, bevisar med prinsessans hjälp sin rätt och straffar bedragaren. Denna saga kan väl icke betraktas som en ekotyp av "Segertalismanen", men ett sammanhang mellan de båda sagorna torde i alla händelser vara ofrånkomligt.

Då talismanen ej längre var livstalisman, kunde hjälten även utan dess hjälp väckas till liv, men då den gav makt åt sin innehavare vem denne än var, lämpade det sig ej längre att som i den östra ekotypen kasta den i havet, en brunn eller i elden, utan medtävlaren behöll den för egen räkning. Då måste emellertid hjälten söka återförvärva den, och detta sker genom förvandlingsserien, som väl är ett lån från "De tre citronerna" eller från "Guldbarnen". Ursprunglig i denna saga torde den näppeligen vara, ty den östra ekotypen skulle säkerligen ej ha släppt ifrån sig ett så intressant och spännande motiv, om det funnits i sagan från början.

Den listiga häxan i östekotypen är kanske en senare tillsats där. Om hon varit med i sagan från början, är det svårt att förklara hur ett så gott motiv skulle ha försvunnit från västekotypen. Däremot kan motivet lätt förklaras såsom inlån från någon av de talrika österländska sagorna med kopplerskemotiv.

Västekotypens fader eller broder, tillika med underhäst eller oxen såsom den där iakttagert livstecknet och söker upp den döde hjälten, är väl det ursprungliga motivet, såsom det naturligaste och närmast till hands liggande. I östekotypen har det ersatts med fosterbröder eller underliga hjälpare, tydligen lånade från andra sagor. Något liknande finns i sagan om "Djursvågarna" (Aa 552), en saga med väsentligen östlig utbredning.

Det gyllene håret som röjer prinsessans vistelseort, saknas i västekotypen. Det spelar en stor roll som tecken på högsta skönhet i flera olika folksagor och har väl lånats in från någon sådan av östekotypen. Detta har emellertid skett på ett självständigt sätt, i det håret här följer med vattnet, under det de andra sagor i vilka funna hår leder till upptäckten av prinsessan, antingen låter prinsen finna en hårlock på vägen och ta upp den mot den kloke hästens råd eller låter en fågel släppa det gyllene hårstrået i kungens knä. Hade motivet varit ursprungligt i denna saga, är det svårt att förklara hur det kommer sig att det saknas i västekotypen.

Ehuru förevarande saga är den av alla våra sagor som tack vare den egyptiske skrivaren tidigast upptecknats, har den en ganska begränsad utbredning. Man skulle kunna beteckna den som en satemsaga, hemmahörande blott hos de indoeuropeiska folk som talar s. k. satemspråk. Den har kluvits i två olika huvudekoter, av vilka den ena tillhör de västligaste satemfolken, den andra inder och iraner. Den iranska traditionen representeras här av kaukasusvarianten och den turkestanska varianten. Persien självt är nämligen ytterst litet känt i fråga om den inhemska sagoskatten, emedan dess nuvarande kultur är övervägande arabisk, och de offentliga sagoberättarna tycks hålla sig uteslutande till arabiska novellsagor. Enligt vad professor Arthur Christensen muntligen meddelat mig, lär dock i haremen de gamla indoeuropeiska sagorna leva kvar såsom familjetradition, en tradition som dock av forskningen är så gott som okänd. Att de båda grenarna, den västra och den östra, av satemfolken i tidig forntid skilts åt

genom det stora semitiska väldet kring Euftrat och Tigris och genom andra politiska och kulturella förhållanden, torde vara orsaken till att de båda ekotyperna så tidigt skilts från varandra och genomgått var sin självständiga utveckling. Det märkliga är, att de båda ekotyperna så tidigt råkat träffa samman hos en och samme person, som då sammanarbetat dem, vilket dock skett rent tillfälligt, men så att saken dokumenterats genom den egyptiska uppteckningen.

Att sagan ej spritts över det övriga Europa, beror ej på bristande tid, utan på att sagorna *ej*, som man förr trodde, hastigt vandrar fram över stora områden. Föreställningen att Europa plötsligen under tidig medeltid översvämmades med undersagor, är helt enkelt en bakvänd och fullständigt orimlig idé, som kommit upp hos personer som alls ej studerat den muntliga traditionen, dess förutsättningar och liv. En litterär invandring av novellstoff ägde visserligen rum under medeltiden, och detta har satt tydliga märken även i europeisk folktradition. Men undersagan är något helt annat. Den har ej varit omhändertagen av någon litterär klass, och den vandrar ej från mun till mun, från by till by genom tillfälliga möten, bortsett från enstaka sällsynta undantag. Undersagorna övertages av en person från en annan *endast vid längre tids samvaro, jämförlig med föräldrars samvaro med barnen*, så att samma saga ofta berättas, och de sprider sig genom att deras bärare flyttar över till nya platser. Sagan om Segertalismannen är ett starkt bevis för denna sak. Slavisk inflyttning i de västeuropeiska länderna har varit ytterst obetydlig, och mycket liten möjlighet har därför förefunnits för "Segertalismannen" att spridas i det övriga Europa. Däremot är Rumänien, Albanien, Grekland och Ungern tämligen starkt genomsvårade av slaviska folkelement, och där kan man sålunda vänta sig att finna sagan, vilket också visat sig riktigt. Att iranska varianter av östekotypen upptecknats på Balkanhalvön är heller inte annat än vad man kunde vänta, då hela halvön under så många århundraden behärskats av de med iranska element tämligen starkt blandade turkarna.

Märkligt är också att just "Segertalismannen" är jämförelsevis svagt företrädd i uppteckningar även på sitt egentliga utbredningsområde. En svag spridning är sålunda ej i och för sig ett bevis på sen import. Den har helt enkelt ej hört till de allra populäraste sagorna, och detta *kan* bero på att den mera tillhört männens

repertoar. Kvinnorna har dragit sig för att berätta en saga som så starkt framhåller kvinnlig trolöshet, och den har därför jämförelsevis sällan berättats för barn. Att ett sådant förhållande innebär en minskning av sagans traditionskraft är tydligt.

Smålandsvarianten. Efter denna överblick över sagans utbredning och historia är det på tid att återvända till den småländska variant som utgjorde utgångspunkten för denna framställning. Hur har den kommit till Småland, som ligger så långt borta från sagans hemland? Jag har redan påpekat, att den bär påtagliga tecken på att vara soldattradition. Här bör särskilt beaktas, att soldatlivet innebär just "en längre tids samvaro jämförlig med föräldrars samvaro med barnen". Soldaterna i en trupp är dagligen tillsammans under en längre tid och på ett intensivt sätt. De stunder de kan ägna åt vila och vederkvickelse, fylls ofta ut med att åhöra visor och sagor. Om någon av kamraterna kan en visa eller saga, får han föredraga den, inte bara *en* gång, utan nära nog dagligen och stundligen. Från min egen beväringstid minns jag en beväring som ideligen måste berätta en och samma historia, kanske den enda han kunde. Han berättade alltid ordagrant lika och med samma tonfall. Flera av mina kamrater lärde sig historien på det sättet utantill och kunde berätta den i den ursprunglige berättarens frånvaro, men var han närvarande, var det nödvändigt han som skulle berätta, och just de som kunde alltsamman utantill, var ivrigast med att han skulle berätta. Trots historians ständiga upprepning, tror jag dock inte att mer än ett mycket litet fåtal kunde bära den traditionen vidare, knappast mer än på sin höjd 10 % av truppen. — Ett analogt fall har jag läst om i någon fransk krigsbok, vars titel jag har glömt. En fransman vistades vid ett skotskt regemente under världskriget. En gång då en viss grammofonskiva spelades, kom han i ett anfall av skämtlynne att ledsaga musiken med löjlga gester till officerarnas förnöjelse. Sedan måste han varje gång den skivan spelades, trots sina protester upprepa samma gester, ty alla tyckte att det hörde till just den skivan. Jag nämner detta exempel för att visa, att alldeles samma psykologiska förutsättningar för uppkomsten av traditioner av visst slag finns även i grammofonens tidsålder, och vi får ej gå blinda för sådant, om vi vill förstå traditionens liv i äldre tider.

Soldatlivet gynnar sålunda uppkomsten och vidmakthållandet

av visst slags tradition. I denna kan man vänta sig en del överraskningar, då soldater i äldre tider haft goda möjligheter att draga till sig stoff även från andra länder. I detta fall ligger det nära till hands att tänka på Östersjöländerna, som en gång tillhört Sverige, och på de karolinska krigare, som en lång tid levde i rysk fångenskap. Både det ena och det andra innebär möjligheter för överföring av östeuropeiskt stoff. Här bör man emellertid varken räkna med baltiska svenskar eller fångna karoliner som traditionsförmedlare.

Det kan nämligen svårligen vara blott en tillfällighet att det just var i Almundsryd som Hyltén-Cavallius upptecknade sagan. Hyltén-Cavallius-Stiftelsen vid Lunds universitet har under sistlidna sommar haft stipendiater ute för att studera allmogekulturen i några syds måländska socknar, och de har bl. a. medfört upplysningar om en samling små ryggåsstugor i Almundsryds socken, vilka där går under benämningen "Ryssasta'n". De skall ha byggts i början av 1800-talet, och många finns ännu kvar, fast kanske flertalet har rivits. De byggdes för att hysa ryska krigsfångar från 1808 års krig. Där har sålunda en hel rysk fångkoloni varit förlagd tillika med svenska soldater som varit deras vaktare. Åtminstone en del av ryssarna har säkert lärt sig att hjälpligt tala svenska, och det finns all anledning att antaga att ganska kordiala förhållanden varit rådande mellan de svenska och ryska soldaterna. Ibland har man fördrivit tiden med att berätta sagor. Den fantastiska ryska sagan har väckt anklang och har berättats om och om igen, så att någon av de svenska soldaterna, som ofta hört den upprepas, så småningom lärt sig den. Kanske samme soldat har berättat sagan för Hyltén-Cavallius 30 år senare, men mera troligt är, att sagan övertagits av ett yngre släktled, som ej visste att sagan kommit in med en rysk fånge, ty hade Hyltén-Cavallius själv fått nys om den saken, skulle han sannolikt ha gjort någon anmärkning därom i sin uppteckning. I detta fall kan man emellertid med till visshet gränsande sannolikhet fastställa att sagan kommit in med ryska krigsfångar åren 1808—9, en noggrannhet i fråga om tidsbestämningen som eljes sällan är möjlig inom folksagoforskningen.

Man kan emellertid här fråga om sagan kommit till Sverige i den sammansättning som den har i den småländska uppteckningen. Har redan den ryska sagan varit sammansatt av "Den förtrollade

prinsessan” och ”Segertalismannen”, eller har den svenske soldat som tagit mot den ryska sagan, arbetat in den i en för honom redan förut bekant variant av ”Den förtrollade prinsessan”? I och för sig vore det sista alternativet ej orimligt, och då ingen rysk variant innehållande bägge sagorna mig veterligen är känd i tryck, så kunde man finna en sådan utveckling på svensk botten sannolik nog. Så kan emellertid ej helt vara fallet. Att redan den ryska variant som hit införts 1809 även innehållit ”Den förtrollade prinsessan” eller något som gett anledning till att foga dit den, framgår av den omständigheten att samma kombination finns i en tysk uppteckning från Hessen, så vitt jag vet den enda som gjorts på rent tysk botten¹. Jag meddelar den här i sammandrag.

En herde som behövde eld att tända sin pipa med, fick se skogen brinna och gick dit för att få eld. Där hörde han sitt namn ropas men såg ingen. Då han för tredje gången hörde sitt namn, fick han se en stor orm, som lovade göra honom lycklig, om han ville följa den in i skogen. Då han svarade ja, var elden strax borta: den hade blott varit ett bländverk för att locka honom dit. Ormen stannade vid en hassel och bad honom bryta ett spö. På samma sätt bröts ett spö vid vardera av två andra hasslar och märktes för att ej förväxlas. I den lätaste skogen låg ett slott med en stor stark port. Ormen bad honom slå på porten med det första spöet, och så fort han hade gjort det, gick porten upp. De fortsatte genom en lång mörk gång till en stor gård, och där var åter ett slott med en ännu starkare port. Den gick upp då han slog den med det andra spöet. Åter gick de genom en lång mörk gång till en ännu vackrare gård med ett slott med ännu starkare port. Den gick upp för ett slag med det tredje spöet. Därefter gick de trappor upp och trappor ned till ett underskönt rum. I det rummet sade ormen att han skulle stanna i sju år. Han skulle få allt vad han önskade, men allt som han lämnade på bordet efter måltiderna, skulle han kasta ut på gården genom fönstret utan att se efter vart det tog vägen. Då han hade varit där i tre år, kunde han inte låta bli att se ut och såg då allehanda hiskeliga djur bära bort fat och tallrikar. I det samma kom ormen in och lät honom välja mellan att dö genast eller att stanna i sju hela år från den dagen. Han valde att stanna och var inte mer nyfiken. När de sju åren hade gått till ända, kom en kung med hela sin hovstat in till honom. De hade varit förtrollade till hiskeliga djur men var nu förlösta. Kungen lät honom nu välja mellan en gyllene skjorta, ett järnsvärd och en gyllene krona. Då han valde svärdet, blev kungen glad, ty hade han valt skjortan, hade ingendera haft något gagn, hade han valt kronan, så hade kungen måst avgå och herden blivit kung i hans ställe, men med svärdet blev herden oövervinnelig, så länge han hade det, och kungen utnämnde honom till general.

¹ Wolf, Deutsche Hausmärchen, 1858, s. 390 (Zaunert, Deutsche Märchen seit Grimm I, 1927, s. 196.).

— Då grannkungen förnam att kungen blivit löst från sin förtrollning, började han krig, men herden nedgjorde hans härar med sitt svärd. Då gav sig grannkungens sköna trollkunniga dotter till fiendens läger och lät sig tillfångatagas. Hon fördes inför generalen, som genast blev kär i henne och behöll henne i sitt lält. På natten stal hon svärdet och återvände till sin fader. I den därefter följande striden blev generalen besegrad och tillfångatagen. Grannkungen lät hugga honom i bitar, lade dem i en låda som sändes till kungen med hälsning att där var hans general. Det blev stor sorg, men kungen sammankallade alla sina trollkarlar, som satte ihop bitarna så att de växte samman, och övertrollkarlen gjorde honom levande och gav honom förmågan att förvandla sig till vad han ville. Han förvandlade sig då till en vacker häst, som en jude skulle sälja till grannkungen, men han fick ej sälja betslet. Juden sålde hästen till högt pris, men när juden ville behålla betslet, sade kungen att betslet hörde till hästen och betalade 100 daler extra för betslet. När kungadottern fick se den vackra hästen, befallde hon strax att den skulle dödas. Det hörde köksan, gick till hästen och ömkade den för att den skulle dö. Då sade hästen: "När mitt huvud hugges av, så skall tre blodsdroppar stänka på ditt förkläde. Gräv ner det under takdroppet!" Så skedde, och nästa morgon hade ett underbart vackert körsbärsträd vuxit upp där. När prinsessan såg trädet, befallte hon genast att det skulle huggas ner. Köksan gick ner och ömkade trädet, som då bad henne kasta tre spånor efter solnedgång i prinsessans damm. Så skedde, och nästa morgon sam tre gyllene änder i dammen. Prinsessan sköt två av dem, men den tredje tyckte hon så mycket om, att hon fångade den levande och tog in den i sitt sovrum, där också svärdet hängde. Vid midnatt tog anden svärdet och flög tillbaka till sitt land. Där blev anden åter general, erövrade grannkungens land, dödade kungen och hans dotter och gifte sig med köksan.

I den tyska sagan har det parti som tillhör "Segertalismannen" undergått en del smärre förändringar. Då den från förtrollningen löste kungen låter hjälten välja ett av tre föremål, motsvarar detta i ursprungligare varianter, att han får tre underting: svärd, skjorta och duk, och kungens trollkarlar som gör den döde levande igen, är ett för denna variant egendomligt motiv, som motsvaras av något annat i alla andra varianter. Den trolösa prinsessan är ej hjältens gemål utan dotter till hans fiende, grannkungen, och det är prinsessan, ej hennes älskare, som fångar anden, varigenom avklädningsscenen bortfallit. Alla dessa ändringar är säregna för den tyska varianten och påtagligt tillfälliga. De skulle kunna betecknas som degenerationsfenomen, framkallade genom sagans överflyttning till ett område, där den ej har tillräcklig kontakt med den inhemska traditionen — samma fenomen som ovan påvisats för den egyptiska variantens vidkommande! Episoden om försälj-

ningen av den till häst förvandlade hjälten har gjorts fullkomligt lik en motsvarande episod i "Trollkarlen och hans lärjunge (Aa 325), fast det här ej har någon betydelse för handlingen om betset ingår i köpet eller ej. Samma motiv har även trängt in i några andra varianter av sagan på grund av den stora likheten mellan episoderna i fråga, vilket sålunda ej visar något närmare sammanhang mellan de varianter som händelsevis råkar ha imiterat "Trollkarlens lärjunge". Varje berättare som känner båda sagorna, kan lätt göra en dylik förväxling.

Jämför man nu den tyska uppteckningen med den småländska, ger man ju genast akt på att "Segertalismannen" även i den tyska är förenad med "Den förtrollade prinsessan" så till vida som kap. 2 i smålandsvarianten där har full motsvarighet. Början, herdens möte med ormen, har delvis en bättre form än i smålandsuppteckningen, medan slutet, den från förtrollning löste kungen, snarast är en förvanskning. Denna överensstämmelse mellan de båda varianterna betyder emellertid ej något närmare sammanhang mellan dem. Redan sättet för hoparbetningen av de båda sagorna är olika. Men därtill kommer att den del av de båda uppteckningarna som utgöres av "Segertalismannen", tydligen tillhör två olika variantgrupper.

Medan Almundsrydssagan hör samman med rysk tradition, står den hessiska närmast de ungerska och serbiska varianterna. Så har den många säregna drag gemensamma med en i Ungern på heanzertysk dialekt upptecknad saga¹. Även denna börjar med en förlösningshistoria och en stor orm fastän i en tämligen förvirrad framställning. Hjälten får där tre underting: en sabel, en osårbarhets-skjorta och en duk, som har den egenskapen, att om han hugges i bitar och viras in i duken, blir han levande när duken öppnas, och han får då med detsamma förmågan att förvandla sig. Detta måste ligga bakom den hessiska variantens tre föremål som hjälten där har att välja mellan. Även i heanzervarianten gräves förklädet med de tre bloddropparna ner i "takdroppet". Den hessiska varianten torde ha kommit till Hessen genom inflyttning av någon person från Österrike eller Ungern, där östeuropeisk tradition gör sig gällande även hos den tyska befolkningen genom det starka slaviska inslaget.

¹ Bünker, Schwänke, Sagen, und Märchen in heanzischer Mundart, 1906, s. 321.

Hur "Den förtrollade prinsessan" kommit att förenas med "Segertalismanen". Då det blott är ett par av mig kända varianter av "Segertalismanen" som kommit att arbetas samman med "Den förtrollade prinsessan", så kan man fråga sig hur detta gått till, då de båda sagorna ju ej erbjuder den sortens inbördes likhet som brukar leda till hybridisering. Att det ej är ett ursprungligt sammanhang, framgår tydligt av det förhållandet att varje spår av "Den förtrollade prinsessan" saknas i de allra flesta varianter av "Segertalismanen". Här får man i själva verket söka förklaringen i en tredje saga.

Ett vanligt motiv i våra folksagor är svanjungfrun, som kommer flygande i svanhamn från ett fjärran sagoland östan om solen och västan om månen, och som vinnes av hjälten för att snart förloras och först efter stora mödor återvinnas, eller som genom sin trolldomsförmåga hjälper honom på flykten från trollet. Motivet ingår i flere olika sagor och är mycket populärt hos alla indoeuropeiska folk, vare sig de tillhör centum- eller satemgruppen. Hos satemgruppen finns emellertid dessutom en motsvarande föreställning om en ormfé, ormkungens dotter, lika skön som svanjungfrun och med övernaturligt vetande och trolldomsförmåga alldeles som hon. Men hennes hem ligger liksom ormarnas rike överhuvudtaget i underjorden, eller på andra sidan ett vatten och därifrån kan hon och hennes anförvanter komma upp till jordens yta i orm- eller människogestalt. Detta är ett karaktärsmotiv hos satemfolken, och skulle man träffa det rent eller förvanskat västerut, kan man vara säker om att det lånats in österifrån. I den här behandlade sagan om "Den förtrollade prinsessan" råder en mycket stark variation vad förtrollningens art beträffar: än är prinsessan svart men blir vit genom förlösningen, än är hon förvandlad till ett djur av någon art. Ej sällan har hon ormgestalt, vilket skulle kunna tänkas ha kommit in i sagan såsom skräckmotiv, men som med ganska stor sannolikhet blott beror på en missförstådd inblandning av motivet ormkungens dotter.

Ett på satemfolkens område ej ovanligt sagomotiv låter hjälten förvärva en krafttalisman genom att hjälpa en orm, ormkungens dotter, i svår nöd, t. ex. från en eld eller mot ett angripande djur. Hon för honom då till sin fader med tillsägelse att inte ta emot annan lön än ett visst, till synes värdelöst föremål, som emellertid

visar sig vara en ytterst värdefull talisman. Motivet knytes lätt till varjehanda olika sagor med talismanmotiv, och det har därför fogats in i en del varianter av "Segertalismanen" för att förklara hur hjälten fått sin talisman. Då detta ormfémotiv följt med till utkanterna av sagans område, där just detta motiv är mindre känt, kommer ormen mycket lätt att uppfattas som en förtrollad prinsessa i stället för som ormkungens dotter, och något dylikt har skett både med den hessiska och den småländska varianten. Man skulle kunna uttrycka saken så, att acklimatiseringsförsöket till ungefär samma sagoklimat har lett till samma slags ombildningar. Att det förhåller sig så, framgår av den småländska variantens "Hjälp mig! Jag hjälper dig igen!" vilket ej passar väl samman med förlösningen av en förtrollad prinsessa, men väl till den här omnämnda episoden med ormkungens dotter. Till en sådan kärna, som funnits i det ryska originalet, har väl den svenska soldaten gjort tillägg för att anpassa det hela efter sin tradition.

"*Segertalismanen*" på Gotland. Märkligt nog har ännu en uppteckning av den här behandlade sagan gjorts på svenskt område. I P. A. Säves handskrivna samling sagor från Gotland finns nämligen en saga, "Guldanden" (I: 56), upptecknad efter B. Timgren, f. 1788. Den är något ofullständig och har undergått en del förändringar genom missförstånd, ett vanligt förhållande med sagor som kommit från sitt egentliga hem till en omgivning som ej är van vid deras tankegång, men det kan ej råda något tvivel om att det är en variant av "Segertalismanen". Jag anför den här i sin helhet.

Det var en gång en konung som var alltför sträng emot sin dotter, derför att hon älskade en riddare i hans hof. Riddaren visste aldrig hur han skulle undgå konungens vrede och han beklagade sig för sin älskade prinsessa. Men en dag sade Riddaren till prinsessan: "Jag lider så mycket i Eder faders hof, så att jag vill omskapa mig till en häst i slottstallet." Prinsessan sörjde mycket häröfver, men det kunde ej hjälpas. Riddaren omskapade sig till en grann häst, den prinsessan hvar dag klappade i stallet. Men då konungen såg att prinsessan hade så mycket nöje af den vackra hästen, blef han rasande deröfver och sade att han skulle skjuta ihjäl hästen för den olyckliga prinsessan. Hon beklagade sig då för hästen; men denne sade: "var ej sorgsen derför, utan då konungen skjutit mig så doppa bara förklädeshörnet i mitt blod, klipp af det blodiga förklädshörnet och stick denne lapp med fingret ned i jorden i trädgården, så blir det genast ett vackert träd som bär guldäpplen." Så gick det ock. Konungen sköt hästen, prinsessan fuktade sitt

förklädshörn med hans blod, stack det i jorden och det blef ett vackert träd, som genast bar guldäpplen hvilket mycket fögnade prinsessan som hvar dag omfamnade sitt träd och talade med det. Men när den elake konungen såg det nöje prinsessan hade af guldträdet, sade han: "jag skall snart hugga ner det för dig!" När nu den sorgsna prinsessan beklagade sig för trädet, sade det: "sörj inte, utan då konungen hugger mig kull, tag den tredje spånen, kasta den i vattnet, så blir jag genast en guldand." Så blef det ock: konungen högg ned trädet, en spån flög i prinsessans knä, hon kastade dem i vattnet och genast blef en liten vacker guldand, som rodde omkring i slottedammen till prinsessans stora nöje. Men när konungen hörde det, tog han strax sitt gevär och gick ner att skjuta guldanden för henne. Men han tog också sitt svärd med sig som han lade på stranden. Guldanden rodde då bort till andra kanten. Men när konungen sprang dit att skjuta guldanden, rodde han fort tillbaka, gick upp på landet och fram och luktade på svärdet; och i detsamma blef guldanden förvandlad till prins! Nu blef konungen förskräckt och ångrade sig, och ville ej längre stå emot deras trogna kärlek, utan de fingo nu hvarandra till äkta, och blefvo oändligt lyckliga, och ett konungapar efter konungens dagar. — Slut.

Karakteristiskt nog har själva segertalismanmotivet, som är okänt i vår hemmatradition, helt fallit bort. Blott i slutscenen, då guldanden luktar på kungens svärd, skymtar det fram, tydligen oförstått av berättaren, i det framställningen ej låter ana svärdets centrala betydelse. Den otrogna prinsessan har likaså helt försvunnit och därmed också rivalen, fast kungen i viss mån får spela hans roll. Prinsessan är identisk med hovdamen eller köksan i sagans övriga mera ursprungliga varianter. Det är emellertid ingenting som skulle kunna antyda att hjälten haft tre underting som i den hessiska och en del ungerska och serbiska varianter. Blott svärdet framhäves.

Det är utan vidare klart att den gotländska sagan kommit till Gotland alldeles oberoende av den småländska varianten, men den går säkert tillbaka på rysk tradition fastän sannolikt ej omedelbart. Då det är bekant att åtskilligt tjänstefolk kommit in till Gotland från Estland och väl även från andra östersjöländer, ligger det närmast till hands att gissa att sagan kommit in med estniska lantarbetare. Tyvärr har jag ej till mitt förfogande någon estnisk variant av sagan. En lettisk variant¹ har ett elddon som segertalisman, men detta betyder ej att svärdet i allmänhet trängts undan i de baltiska ländernas tradition av sagan, utan blott att en berättargrupp har

¹ Boehm und Specht, Lettisch-litauische Volksmärchen, 1924, s. 113. Samma motiv träffas även i en storrysk variant; Se Polivka i Archiv f. slav. Phil. XXXI, 270.

ansett en mångsidigare önsketalisman vara värdefullare för hjälten och därför satt in denna från en annan saga lånade klenod (Aa 560—562) i stället för svärdet, medan andra varianter mycket väl kan ha behållit det ursprungliga. Det finns sålunda ingenting som talar mot estnisk förmedling. På samma gång måste emellertid betonas att möjligheterna för en enstaka variant, är många och oberäknliga, och långt ifrån uttömda med den här av mig föreslagna. Vad som dock är tydligt är, att även den gotländska sagan förts till Gotland *en gång av en person rent händelsevis* och har säkert försvunnit lika lätt som den kom. Liksom ett frö från främmande land kan följa med ett fartygs barlast, gro, växa upp och blomma och sedan vissna bort utan att sätta frukt och fortplanta sig, så har det skett med sagan i detta fall liksom i Almudsryd, i Hessen och i det gamla Egypten.

Återblick. Då jag började denna uppsats, var det blott min mening att meddela de båda svenska varianterna av den märkliga sagan tillika med en kort kommentar. Då jag väl börjat, fann jag dock, att det var bäst att lägga fram de slutsatser jag gjort på grundval av de varianter som stått mig till buds, låt vara att det kunde ha varit önskvärt med ett ännu fylligare material. Min mening har jag även tidigare uttalat ehuru mera i förbigående och utan bevis. Då jag nu här sammanställer resultaten, ter de sig ganska överraskande och betydelsefulla nog för uppfattningen av folksagan över huvud taget.

Tidigare har man utan vidare betraktat sagan om segertalismanen såsom ursprungligt egyptisk, emedan den tidigaste uppteckningen tillfälligtvis gjorts i det gamla Egypten. Den slutsatsen är inte en bit bättre, än om man utan att känna den egyptiska uppteckningen hade slutit sig till sagans uppkomst under 1600-talet i Ryssland, emedan just den ryska 1600-talsvarianten händelsevis råkade vara den äldsta uppteckningen man hade. Här måste man dock betänka att *den muntliga traditionen funnits alldeles oberoende av de skrivna uppteckningarna*. Finns en tradition spridd över ett stort område, kan den fortleva i tusentals år utan att bli satt i skrift, men blir den upptecknad på en viss plats och på en viss tid, visar detta blott att den fanns just där på den tiden, men ej att den hade sitt första upphov där och på samma tid. Att sagan kunde skrivas upp

i Egypten 1300 år f. Kr. berodde delvis på den omständigheten att man där kände skrivkonsten, vilket man knappast gjorde i sagans hemland. Och att den egyptiske skrivaren ansåg den värd att skrivas ner, kan mycket väl hänga samman med att den var så ovanlig och besynnerlig för egyptisk uppfattning, olik allt vad han var van vid i berättelseväg, medan han sannolikt med överlägsenhet gick förbi det egna folkets för honom mera alldagliga sagor och sägner.

Granskar man sagans båda ekotyper, ser man, att de måste ha varit i huvudsak färdigbildade var för sig, redan innan den fornegyptiska varianten blev upptecknad. De måste emellertid också båda gå tillbaka på en betydligt äldre och tillika enklare saga. Då ett par andra sagotyper, "De tre citronerna" eller "Guldbarnen" samt "Jätten utan hjärta", tydligen varit förebilderna till en del motiv i den ena ekotypen och i den egyptiska varianten, måste även dessa sagor vara mycket gamla, så gamla att vi här kan tala om neolitisk sagodiktning.

Då man ser hur obetydligt segertalismansagorna förändrats i den muntliga traditionen under de senaste 3000 åren, måste man anlägga helt nya synpunkter på åtskilliga traditionsförhållanden, om vilka man tidigare uttalat sig med stor säkerhet, emedan man förutsatt att den muntliga traditionen hastigt förändrar sig. Så snart man funnit någon likhet mellan t. ex. walesisk och gaelisk tradition, har man varit böjd att utan vidare tala om walesiskt lån från Irland, naturligtvis emedan de irländska *uppteckningarna* är äldre. Till stöd har man anfört varjehanda historiska fakta om irländsk bosättning på den walesiska kusten o. d. Likheterna mellan de två traditionerna är dock ej alltid så stora, och man skulle i varje fall säkerligen lika gärna kunna förklara likhet och olikhet med olika ekotypisering av gemensamma, från urkeltisk tid ärvda traditioner, eller eventuellt med ekotypisering av förkeltiska, för båda landen gemensamma traditioner under inflytande av de båda skilda keltiska stammarna. Med andra ord, man måste hädanefter i mycket hög grad observera möjligheten av *gemensamt arv*, under det man tidigare uteslutande sökt förklara alla likheter med *lån* från ena parten till den andra.

Utbredningsområdet har också mycket att säga rörande sagornas ålder. "Segertalismannen" är till sin utbredning inskränkt till de satemspråkiga indoeuropeerna och av dem kulturellt påverkade

folk. "Jätten utan hjärta" är däremot utbredd bland alla indoeuropeiska folk och måste även därför till sin kärna vara ännu äldre. Men här får man icke stanna vid frågan om en saga tillhör centum- eller satemgruppen eller båda. Även andra problem erbjuder sig här, t. ex.: tillhör en viss saga ursprungligen indoeuropeerna eller medelhavsrasen, som till större delen blivit indoeuropeiserad men ursprungligen haft en egen kulturtradition, eller eventuellt andra dylika folkgrupper?

Jag har påvisat hur en hel mängd sagor om talismanmotiv är mer eller mindre främlingar hos västeuropeer, särskilt germanfolken, medan de är allmänna och tydligen hemma i östra och södra Europa. Där kan man fråga: är detta satemsagor som spritt sig över Sydeuropa? Eller är det ej snarast sagor tillhörande medelhavsrasen och genom dess förmedling övertagna av de indoeuropeer som kommit under dess kulturella inflytande? Dessa frågor har tidigare ej gjorts, men inför en så gammal sagotradition måste de nu göras, även om en mera framskriden sagoforskning kanske i framtiden skulle kunna tänkas visa, att spörsmålen i detta fall måste läggas på ett annat plan.

Den underbara talismanen såsom sagans bärande element vill jag beteckna som ett *karaktärsmotiv* inom södra och östra Europas folk. Då sådana sagor på germanskt område är sällsynta, kan man, då de anträffas, i många fall tämligen säkert beteckna dem såsom import från södra eller östra Europa. Ett motsvarande fenomen på folktrons område är att det s. k. onda ögat har en framskjuten plats överallt i medelhavsländerna, medan det praktiskt taget saknas på germanskt område. Studiet av dylika karaktärsmotiv är helt naturligt av största betydelse för folkminnesforskningen. De till bestämda områden bundna karaktärsmotivgrupperna visar i sin mån, hur falska de äldre vandringsteorierna i själva verket är. Vi måste räkna med en betydligt större stabilitet i traditionsförhållandena än man tidigare varit böjd för. "Segertalismanens" naturliga samhörighet med en hel mängd talismansagor, visar i sin mån, att den bör anses hemmahörande inom just det område dit alla de andra talismansagorna hör.

Under det traditionen sålunda i stort är bunden inom ett visst begränsat område, kan den emellertid mycket väl under vissa omständigheter komma ut över sin egentliga gräns. Detta blir dock

mera sällan varaktigt. I ett rike sådant som t. ex. Ryssland har en hel del olika folk dragits in, och det har till en viss grad förmått *genomsyra* dem alla med sin tradition. Har sådan rysk tradition haft god tid att sätta sig fast, kan den säkert stanna kvar sedan resp. folk skilts ut ur ryska riket. I så fall har den haft tid att så att säga acklimatiseras. Från ryskt område kan en enstaka bärare av rysk tradition bosätta sig på t. ex. svenskt. För en tid kan då hans tradition leva kvar, men sällan länge. Jag har ej haft tillfälle att undersöka om "Segertalismanen" stannat kvar i traditionen vare sig i Almundsryd eller på Gotland, men med all sannolikhet skulle en undersökning i den vägen ge ett negativt resultat. Den är för olik allt vad svensk sagofantasi är van vid och har därför ingen livskraft här. De upptecknade varianterna visar också en mer eller mindre degenererad, tynande gestaltning liksom främmande blommor som inte tål klimatet eller trivs med jordmånen.

Jag vill emellertid här omedelbart understryka, att detta gäller i första rummet om undersagorna. Skämtfabler och noveller, som behandlar ämnen närmare människolivets medelproportional så att säga, kan ofta just för den skull passa lika bra hos vilket folk som helst, och de har därför också bättre förmåga att hålla sig kvar. Sålunda har under medeltiden sådant stoff på litterär eller halvlitterär väg kommit in och i många fall visat sig kunna fortleva sedan dess. All berättartradition får alltså inte skäras över samma kam, såsom man tidigare varit böjd att göra.

Det skulle glädja mig om detta lilla utkast kunde väcka mer intresse och aktning för sagoforskningen. Om jag ej själv får tillfälle att ägna just "Segertalismanen" en grundligare undersökning med stöd av ett vidlyftigare material, så hoppas jag att någon annan vill ta upp saken. Sagoforskningen gömmer på många och intressanta problem av stor räckvidd, vilket jag här blott kunnat antyda. Den som med allvar griper sig an med dem, kommer ej att sakna vare sig arbete eller forskarglädje.

RÉSUMÉ.

En 1839, G. O. Hyltén-Cavallius recueillit dans la commune d'Almundsryd, en Smolande méridionale, le conte dont voici le résumé:

Le plus jeune de trois frères, souffre-douleurs de la maison, devient soldat dans un régiment où ses aînés sont officiers. Maltraité par ceux-ci, il déserte. Dans une forêt, il entend un serpent qui, sur un arbre, crie au secours. Il l'aide à descendre de l'arbre, et est conduit par le serpent à une montagne. Une porte s'ouvre, et il entre dans un palais où il reçoit tout ce qu'il désire; une fois par semaine, il s'y trouve avec une belle jeune fille. S'il peut rester là trois ans sans l'embrasser, il pourra ensuite toujours rester avec elle. Cependant, il ne supporte pas la solitude et veut s'en aller; la jeune fille lui donne alors une veste dont une poche contient une belle musique et l'autre des troupes et des munitions.

Il arrive à une ville assiégée par un roi qui veut s'emparer de force d'une princesse. Grâce à la musique et à la troupe de ses poches, il vient en aide au roi assiégé; il vainc l'ennemi dont il fait le roi prisonnier; puis il reçoit lui-même la princesse en mariage. Celle-ci préfère cependant le roi ennemi. Elle apprend le secret de la veste, qu'elle remplace en cachette par une autre qui semble pareille, et qu'elle donne au roi ennemi. Son mari est alors vaincu et fait prisonnier par celui-ci, qui épouse la princesse. Dans sa prison, le captif pense alors au serpent, qui vient aussitôt et lui conseille de demander, comme genre de mort, l'écartèlement entre cinq chevaux. Ainsi fait-on, et le lendemain un cheval d'une beauté merveilleuse se trouve parmi les autres. Le roi est heureux, mais la reine reconnaît l'oeil aimable du cheval et demande sa mort. Une jeune fille de la cour l'entend, et va plaindre le cheval qui la prie de prendre de son sang dans son tablier, et de l'enterrer dans le jardin. Le lendemain, un arbre d'une merveilleuse beauté y a déjà poussé. La reine commande alors de l'abattre. La même jeune fille plaint l'arbre, qui lui demande de jeter le premier copeau dans l'étang réservé aux bains, où il devient un bel oiseau. Le roi veut le prendre; il se dépouille de sa veste et de ses autres vêtements et se jette à l'eau. Alors l'oiseau vient à terre, se change en le héros de légende, s'habille de la veste, et fait mourir le roi et la reine.

Ensuite, il retourne à la maison. Il arrive à la porte de la montagne où il rencontre la jeune fille de la montagne, qui lui demande secours. Après avoir bu trois gorgées d'une bouteille, il devient capable de manier une épée formidable pendue à un mur,

grâce à laquelle il tue le génie de la montagne; au même instant, la montagne se transforme en une grande ville. Il en devient le roi, et épouse la princesse délivrée. Puis, il revient comme roi chez son père, fait donner la bastonnade à ses frères en châtiment de leur injustice, mais leur donne ensuite à chacun une province à gouverner.

Ce conte est composé de deux autres bien distincts: "La princesse en chantée" (Aa, 400 ou 401), et "Le talisman de la victoire" (à peu près Aa 315 ou 590, sans leur correspondre tout-à-fait). Les contes construits sur le motif du talisman, et en un certain sens apparentés par leur composition à celui dont nous nous occupons sont divers: Le conte de Fortunatus (Aa 566), L'anneau enchanté (Aa 560), Aladin (Aa 561), L'instrument à feu (Aa 562), L'homme qui pouvait se faire oiseau, poisson et lièvre (Aa 665). Si l'on considère la répartition de ces contes en Europe, ils sont tous essentiellement de l'Europe orientale ou méridionale et ne se rencontrent qu'à l'état sporadique ou, en tout cas, que tardivement importés dans l'Europe de l'ouest ou du nord. C'est aussi le cas des contes à métamorphoses: Les trois citrons (Aa 408) et Les enfants aux cheveux d'or (Aa 707 B). "Le talisman de la victoire" est dans une relation naturelle avec les autres légendes sur le motif du talisman, dont la répartition en Europe se limite aux pays au nord et à l'ouest de la mer Noire. Par l'influence russe, ce motif est aussi parvenu aux pays de la Baltique, mais il est pratiquement absent de toute l'Europe occidentale. Dans les limites que nous signalons, le contenu de la légende est, à part de légères variantes, à peu près le même que dans la version smolandaise, bien que le talisman soit ordinairement une épée ou un poignard. En outre, le héros donne en général aux siens un "signe de vie", qui fait connaître qu'il est mort ou en danger.

A l'est de la mer Noire, on trouve un autre écotype de la même légende avec le contenu approximatif suivant:

Un prince va courir les aventures, mais laisse auparavant à trois amis un "signe de vie" grâce auquel ils peuvent voir s'il est mort ou en danger. Il fait la conquête d'une princesse aux cheveux d'or et habite avec elle un magnifique palais situé dans le désert auprès d'un cours d'eau. Quelques cheveux de la princesse sont portés par l'eau jusqu'à la ville d'un roi étranger. Celui-ci en-

voie en vain ses troupes pour s'emparer de la princesse, car elles sont défaites par le prince invincible. Alors le roi envoie une vieille femme rusée qui amène la princesse à trahir le secret de son mari, dont la vie et la puissance résident dans son épée. La vieille vole l'épée qu'elle jette dans l'eau ou le feu, ce qui cause la mort du prince, après quoi elle réussit à faire entrer la princesse dans son bateau et à la conduire au roi qui lui accorde cependant un délai de six mois pour son mariage. Les amis du héros voient au "signe de vie" qu'il est mort ou en danger; ils trouvent son cadavre et cherchent son épée. Quand ils l'ont découverte, le héros redevient vivant et regagne sa femme.

Tandisque l'écotype occidental semble surtout appartenir aux peuples slaves et aux peuples qui ont subi leurs invasions (Roumains, Hongrois, Albanais), l'écotype oriental se rattache aux Hindous et aux Iraniens ainsi qu'aux peuples qui se sont particulièrement trouvés sous leur influence (Turcs, Caucasiens). Quelques variantes ont été découvertes dans la péninsule des Balkans, où elles se trouvent manifestement par l'influence des Cures de culture iranienne. Les deux écotypes appartiennent cependant aux Indo-Européens de langue satem.

On peut se faire une idée de l'âge de la légende grâce au fait qu'elle se trouve déjà dans une version égyptienne composée environ 1300 ans avant J. C., le célèbre conte des deux frères. Ce dernier apparaît cependant comme la résultante des deux écotypes, bien qu'elle utilise aussi des motifs tirés de la légende commune aux Indo-Européens: "Le géant sans coeur" (Aa 302): l'épée, talisman de vie, devient le motif présent seulement dans cette légende du "coeur dans l'arbre". Dans cette combinaison, qui a certainement été effectuée hors d'Égypte, un Égyptien a ensuite introduit des motifs purement nationaux (la femme de Putiphar, noms de personnes, castration de soi-même, sacrifice au héros changé en boeuf Apis). Cela a aussi conduit à interpréter à tort une partie des motifs primitifs de la légende car ils sont étrangers à l'imagination égyptienne (motif du "signe de vie"). La légende égyptienne ne peut donc être originaire d'Égypte; cela ressort aussi du fait qu'elle est d'un type de composition tout autre que les légendes que l'on connaît par ailleurs de l'ancienne Égypte. Elle est probablement d'origine indo-européenne, mais elle a dû être

importée en Egypte à une date antérieure à 1300 avant J. C., par exemple par des soldats mercenaires, des prisonniers de guerre, ou des marchands.

Une autre circonstance a aussi son importance pour déterminer l'âge de la légende. Les deux écotypes, qui ont dû être complètement développés avant la version égyptienne, sont manifestement issus d'une légende beaucoup plus ancienne et plus simple que l'on peut reconstituer, du moins en partie. Le motif du "cheveu d'or dans l'eau", de l'écotype oriental, n'en a ainsi pas fait partie, mais a été emprunté, en subissant quelques transformations, à la légende de "La princesse aux cheveux d'or" (Aa 531), plus ancienne et plus répandue. La série des métamorphoses de l'écotype occidental est également tirée, avec quelques modifications, de: "Les trois citrons" (Aa 408) ou de: "Les enfants d'or" (Aa 707 B). Le talisman de la victoire qui a très probablement été une arme a été, dans la légende primitive comme dans l'écotype oriental, un talisman non seulement de force, mais aussi de vie. Ce prototype de la légende doit remonter assez loin dans l'époque néolithique, que l'on pourrait déjà considérer comme l'époque des deux écotypes, comme aussi des types de légendes que nous mentionnons ici, et desquelles "Le talisman de la victoire" a emprunté des motifs de l'une ou de l'autre sorte. Ces considérations ouvrent sur les légendes du merveilleux, en général, une perspective plus reculée dans le temps qu'on ne l'a cru auparavant.

Le fait que ces légendes du merveilleux ont pu vivre tant de milliers d'années dans la tradition orale en gardant intacts leurs traits essentiels, oblige à considérer les légendes, *beaucoup plus qu'on ne l'a fait jusqu'ici*, du point de vue de la transmission héréditaire, et non plus seulement comme empruntées. La venue des légendes du merveilleux en Europe au Moyen-âge manque entièrement de point d'appui dans la situation de fait. Ce ne sont pas des contes du merveilleux qu'on a alors importés, mais des nouvelles et des farces, et elles ont été importées essentiellement par voie littéraire, bien qu'elles aient pu être reçues par tradition grâce à leur caractère d'humanité générale qui leur a permis de s'adapter sans trop de changement dans toutes les circonstances à peu près. Les légendes du merveilleux n'ont eu le secours et l'appui de la littérature qu'après l'époque de Perrault et, en raison de leur con-

tenu fantastique, elles ne peuvent guère s'enraciner chez un peuple d'un type d'imagination différente.

Les seules variantes de l'Europe occidentale connues jusqu'à présent de: "Le talisman de la victoire", outre celle d'Almundsryd, sont une variante recueillie en Gotland environ au milieu du XIXe siècle, et une autre recueillie par Wolff en Hesse à la même époque. La variante d'Almundsryd y est presque certainement venue avec les prisonniers russes de la guerre de Russie de 1808—1809, quand il y avait précisément à Almundsryd un camp de prisonniers. La variante de Gotland a sans doute été importée par des serviteurs esthoniens. La variante de Hesse semble si proche parente de celles d'Austro-Hongrie, qu'elle a dû presque à coup sûr y être apportée par quelque Autrichien émigré. Toutes ces variantes montrent des phénomènes évidents de dégénération, comme l'antique variante égyptienne.

Chose curieuse, les variantes de Hesse et de Smolande ont comme introduction la légende de la princesse enchantée, ce qui n'est pas le cas des autres variantes de moi connues. Cela ne signifie pas quelque proche parenté des deux variantes, mais concorde avec le fait qu'une partie des variantes de "Le talisman de la victoire" emploie, pour expliquer comment le héros a reçu son talisman, un motif courant chez les peuples de langue satem: le héros sauve la fille du roi des serpents d'un danger imminent, et reçoit en récompense du père le cadeau précieux. Comme ce motif est inconnu aux Germains, il a été compris, en Hesse comme en Smolande, pour expliquer la délivrance d'une princesse enchantée sous forme de serpent, et ainsi, Aa 400—401 ont tout naturellement dans les deux endroits été introduits dans la légende, quoiqu'indépendants l'un de l'autre. Dans les deux variantes, on voit clairement apparaître le motif primitif dans l'exposé, quoique de manière un peu différente.

C-VARIANTERNA AV MÄSTER ADAMS TEXT

AV

STURE BOLIN

Mäster Adams hamburg-bremenska kyrkohistoria är känd i tre från varandra ganska avvikande redaktioner, representerade av de tre handskriftsfamiljerna, A, B och C. Enligt B. Schmeidler, vars resultat godtagits av en så gott som enhällig forskning, gå handskrifterna av familjen A tillbaka till Adams ursprungliga manuskript A, handskrifterna av familjerna B och C åter gå tillbaka till detta, först sedan det genom rättelser, överskrivningar, strykningar och tillskott erhållit en ny form X. Ifrån X ha ett antal läsarter övertagits av några till familjen A hörande handskrifter A_2 och A_3 .

Sedan de tre handskriftsfamiljerna utgrenats redan så tidigt som från Adams eget manuskript, ha inom var och en av dem texten ytterligare förändrats genom tillägg m. m. För att en läsart i A_{2-3} , B eller C skall anses gå tillbaka till X och därmed ofta tillskrivas mäster Adams författarskap är det för den skull nödvändigt, att den förekommer i minst två handskrifter av olika familj. Det är under dessa omständigheter givet, att det är av stor betydelse, att släktskapen mellan de handskrifter, som tillhöra samma familj, utredes. Schmeidler har heller inte sparat sig någon möda för att klargöra dessa problem. I denna detaljgranskning liksom i sin granskning av de ovan antydda huvudproblemen har han uttömmande behandlat spörsmålen och oftast nått lösningar, som övertyga. Dock synes det, som om de problem, som äro knutna till handskriftsfamiljen C, kunde upptagas till ny prövning¹.

C-familjen har endast tre representanter. C_1 är en handskrift, som tidsättes till 1200-talets första decennier men som kan vara nedskreven före 1200.² C_3 utgöres av ett enstaka blad från 1300-

¹ Jmfr till det ovanstående B. Schmeidler: Hamburg—Bremen und Nordost-Europa vom 9. bis 11. Jahrhundert s. 1—122 och Adam von Bremen: Hamburgische Kirchengeschichte 3. Aufl. ed. B. Schmeidler s. VII—XLV.

² Kongl. Bibl., Köpenhamn. Gml. Kgl. Saml. 2296 4:o. Jag har haft förmånen att rörande paleografiska spörsmål konferera med Dr phil. Ellen Jør-

talet.¹ C_2 åter är den tryckta upplaga som 1595 besörjdes av E. Lindenbrog och som enligt utgivarens förord grundar sig på en handskrift, befintlig i H. Rantzaus ägo.²

De tre varianterna äro enligt Schmeidler oberoende av varandra. De gå alla tillbaka till en handskrift C, som i sin tur ursprungligen återgår till X. Men det är först efter stor tvekan som Schmeidler gent emot Waitz³ vågar hävda, att C_1 och C_2 äro inbördes oberoende.

Det skäl, som i främsta rummet förmår honom att slutligen med stor bestämdhet besluta sig för denna mening, är följande: trycket C_2 har två kapitelindelningar. I det förord, varmed H. Rantzau försett detta, omtalar han, att av dem har en hämtats ur Vedels redan tryckta upplaga (B_2) och en från hans egen handskrift.⁴ Den ena av C_2 :s två kapitelindelningar är i själva verket identisk med den, som förekommer i B_2 ; den andra borde alltså härröra från Rantzaus handskrift. Den är nästan identisk med kapitelindelningen i handskriftsgruppen B_1 , men den saknas i C_1 . Då den nu representerar ett äldre stadium av textutvecklingen än C_1 :s kapitelindelning, kan C_2 i denna punkt icke ösa ur C_1 . De två handskrifterna äro — vad Schmeidler stöder genom en undersökning av ett antal textställen, vari C_2 avviker från C_1 men överensstämmer med andra handskrifter⁵ — oberoende av varandra.⁶

Å andra sidan finnas ställen, som enligt Schmeidler tala för motsatsen; de viktigaste anföras här. "I: 53 lyder enligt texten: *incensis ecclesiis sacerdotis ante altaria trucidasse*; C_2 har: *incensis ecclesiis ante altaria trucidasse sacerdotis*; samma text bjuder C_1 , men här är ordet *sacerdotis* ursprungligen utelämnat och därefter tillfogat vid kanten av raden, som slutar med *trucidasse*. Det ser ut, som om ordets förändrade ställning i C_2 har kommit till stånd genom det ursprungliga utlämnandet och senare tillfogandet av ordet *sacerdotis* i C_1 . De endast i C förekommande scholierna 20 och 21, gensen och Professor L. Weibull, och jag ber att till dem få framföra mitt varma tack.

¹ Kongl. Bibl., Köpenham. Ny Kgl. Saml. 1463 folio.

² M. Adami *Historia Ecclesiastica* . . . ed. E. Lindenbruch s. III f.

³ *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 7 s. 449 ff.

⁴ Adam ed. Lindenbruch s. V.

⁵ Jmfr om dessa fall nedan s. 101 ssh. n. 1.

⁶ Se till det föregående Schmeidler a. a. s. 20 ff.

vilka härstamma från Sigebert av Gembloux, ha införts i C_1 av en annan hand¹; skulle man icke mena, att de för första gången ha kommit in i texten just i C_1 och att de därifrån gått över i C_2 . . . . III: 34 har texten *medioximus*; C_1 har *medi:::us* med rasur över fyra bokstäver, C_2 har *medius*; här kan man, tycks det, gripa med händerna, huru den nya C-texten i själva C_1 genom en rasur har uppkommit ur den gamla A-texten. . . . IV: 21 har texten: *consilio . . . quod ab ipsis warh (warph C_1) vocatur*; därtill anmärker i C_1 en sen hand från 1300- eller 1400-talet²: *thinc a nobis*; men C_2 har *quod ab ipsis Warph, a nobis Thinc vocatur*. Här tyckes den sena randglosan i C_1 ha trängt in i C_2 :s text.”³

Schmeidler erkänner, att alla dessa fall skulle obetingat och rent ut bevisa, att C_2 direkt eller medelbart vore avhängig av C_1 , om inte den redan nämnda kapitelindelningen och ett antal andra textställen lika obetingat uteslöt detta antagande.⁴ ”Antar man alltså trycket C_2 :s oavhängighet av handskriften C_1 som bevisad, erfordra de textställen, som tala för en avhängighet av C_1 en förklaring”.⁵

”Ur detta svåra läge och indiciernas motsägelse gives det endast en utväg: C_1 måste på de ställen, där den nya C-texten till synes har uppstått ur den gamla A-texten först i C_1 , själv återge förlagans tillstånd grafiskt troget; de scholier och glosor, som C_2 och C_1 ha gemensamt men som i C_1 ha infogats med senare hand, måste därstädes ha infogats efter förlagan till C_1 eller efter en annan C-handskrift, kanske efter själva den handskrift, som avtryckts i C_2 . . . . III: 34 måste C_1 :s förlaga ännu ha haft tydligt *medioximus* vilket C_1 :s skrivare riktigt skrev av; därefter ha i båda handskrifterna, i förlagan och i C_1 , ordets mitt uttraderats. . . . Sådana antaganden äro i sig mycket möjliga, och vid de invecklade förhållanden, som utmärka Adamshandskrifterna, måste man ofta räkna därmed, att senare avskrifter återge förlagans utseende grafiskt troget”. ”Men här rör det sig om förhållandet mellan ett tryck och en handskrift, och där är utgivarens målmedvetna verksamhet en

¹ I själva verket är det tre scholier (20, 21, 32). Jmfr nedan s. 96.

² Anmärkningen är säkert från den föreslagna tidens allra första del.

³ Schmeidler a. a. s. 23 f.

⁴ Schmeidler a. a. s. 24.

⁵ Schmeidler a. a. s. 23.

omständighet, som gör sakläget mer invecklat och som måste värdesättas annorledes än handskriftsavskrivarens mekaniska kopiering".¹ Fördenskull anför Schmeidler några fall, "som lämna bevismaterial för den antydda förklaringsprincipen". Dessa utgöres av exempel på skiftande ordställningar i C_1 och C_2 , vilka förklaras på det sättet, att den gemensamma förlagan C — då samtidigt ordställningen skiftar i andra handskrifter — har haft vissa överskrifningar, som gå tillbaka till X .²

Det kan inte vara något tvivel underkastat, att Schmeidler lyckats finna en teori, som utifrån hans utgångspunkt förklarar de påtalade egendomligheterna. Men låt oss närmare granska densamma. Den förutsätter på vissa punkter grafisk överensstämmelse mellan två handskrifter, C och C_1 ; på andra punkter förutsätter den, att C grafiskt återger X . Det är icke till fördel för teorin, att vi kunna fastslå, att i de enda fall, där kontroll är möjlig, d. v. s. i de punkter, vari C enligt Schmeidlers teori grafiskt skulle återge X , återger C_1 under inga omständigheter grafiskt C .³ Vidare förutsätter teorin, att C och C_1 samtidigt förändrats. En radering i C skulle följts av en radering i C_1 . En ny hand har i C_1 inskrivits tre — icke som Schmeidler säger två — scholier, vilka samtliga men också ensamt av alla härröra från en viss författare; detta visar att de äro senare tillkomna och de måste alltså rimligen ha inskrivits även i C efter C_1 :s förfärdigande. Ännu cirka hundra år efter C_1 :s förfärdigande skulle man ha gjort en identisk randanteckning i dem båda. Det vill säga, de skulle ha följts åt i hundra år och ständigt bringats i överensstämmelse med varandra. Men dylika förhållanden verka så föga sannolika, att man måste fråga, om den uppfattning, av vilken de äro obönhörliga konsekvenser, verkligen är den riktiga och enda möjliga.

Om vi återgå till Schmeidlers argumentering för sin uppfattning, måste vi säga oss, att det i själva verket knappast är strikt metodiskt att som han låta en del argument till förmån för en lösning a bevisa dennas giltighet och först därefter låta andra lika bindande bevis för en rakt motsatt lösning b förklaras utifrån för-

¹ Schmeidler a. a. s. 24 f.

² Schmeidler a. a. s. 25 f.

³ C_1 har nämligen inga av de överskrifter, som C enligt Schmeidler (a. a. s. 25 f.) skulle ha övertagit ur X .

utsättningen, att lösningen a är riktig. Man kunde, så starka som skälen för lösningen b äro, precis lika gärna gå motsatt väg: först bevisa b och därefter förklara de textställen, som tala för det av Schmeidler godtagna alternativet a, utifrån förutsättningen, att lösningen b redan är bevisad.

Intetdera är tillåtet. De argument i ena riktningen, som Schmeidler lagt fram, visa endast, att i vissa avseenden är C_2 oberoende av C_1 . Och de argument, som — om vi ej vilja godtaga de ovan framställda konsekvenserna av Schmeidlers lösning — måste anses visa C_2 :s beroende av C_1 , kunna endast ådagalägga, att i vissa avseenden finnes ett sådant beroende. Den närmast till hands liggande logiska följden blir alltså att antaga att en kontamination mellan C_1 och en annan handskrift givit upphov till C_2 .¹

Finnas skäl, som tala för en dylik lösning?

Att C_2 inte representerar en ren C-skrift utan att den är starkt påverkad av det tidigare trycket B_2 har Schmeidler kraftigt gjort gällande.² Den ena av C_2 :s kapitelindelningar härrör enligt Rantzaus uttryckliga försäkran därifrån.³ Bland sina variantläsningar har Lindenbrog i C_2 upptagit ett stort antal — och det stora flertalet — läsarter ur B_2 .⁴

Vidare har emellertid utgivaren av C_2 , Lindenbrog, avtryckt ett stycke, som saknas i C_1 , direkt ur B_2 samt markerat det med klammer.⁵ Men på samma sätt har han omvänt avtryckt partier, som saknas i B_2 men som finnas i C_1 , ur sin C-handskrift och även då markerat dessa med klammer.⁶ I det avseendet skiljer han ej mellan dem. Han betraktar tydligen de två texterna som likvärdiga.

När han i stavning och på annat sätt ofta följer B_2 tar han avstånd från C. Att detta är fullt medvetet, visas därav att åtminstone i ett fall har han i sin variantapparat uppfört den läsning, som, i vissa fall något felaktig, finnes i alla bevarade hand-

¹ Schmeidler måste också räkna med en kontamination, men för att rädda C_2 :s redan bevisade oberoende av C_1 låter han i stället C_1 kontamineras med sin moder- eller sin systerhandskrift.

² Adam ed. Schmeidler s. XXXIII ssh. n. 3..

³ Jmfr ovan s. 94..

⁴ Adam ed. Schmeidler s. XXXIII; Adam ed. Lindenbrog variantes lectiones.

⁵ Adam ed. Lindenbrog s. 38.

⁶ Adam a. ed. s. 8, 42, 46, 60, 65, 69, 72, 75, 77, 84, 88, 93, 109, 110, 119, 122, 129.

skrifter utom B_2 , men satt B_2 :s läsart i texten.¹ Varför han markerat detta och varför han följt B_2 är ovisst; säkert är att han gjort det, liksom han följt B_2 i ett otal fall, där han icke markerat det.²

Men Lindembrog har för sin handskrift brukat mer än Rantzaus handskrift och Vedels tryck. Det framgår tydligast av de av Schmeidler³ påpekade fall, då Lindembrog i sin apparat meddelar mer än en variant. Näppeligen däremot har han använt mer än tre förlagor (C-handskriften, B_2 och den ännu icke dryftade), ty i intet fall uppför han mer än två varianter.⁴

Här är det plats att vid sidan av själva texten, som utgör den verkliga förstahandskällan, "ein Überbleibsel", draga in i diskussionen en andrahandskälla, ett vittnesmål. I sitt förord omtalar nämligen Rantzau, att Lindembrog använt icke två utan tre källor till sin edition: Rantzaus handskrift, Vedels tryck B_2 men därjämte en numera icke känd handskrift, tillhörig en bremensisk dekan "Ottho a Doring".⁵ Det är icke för djärvt att antaga, att den tredje handskrift, som enligt själva texten med nödvändighet måste ha legat till grund för Lindembrogs edition, är identisk med denna i förordet nämnda.

Kan man närmare bestämma denna handskrifts karaktär? Återigen ger Lindembrogs variantapparat säkrast ledning. I regel härröra varianterna från B_2 , men långt ifrån alltid. I I: 12 har C_2 en variantläsning, som eljest möter oss blott i B_1 .⁶ Variantläsningar överensstämmande med B_1 a möta oss i II: 6 och II: 13,⁷ under det att B_1 b har samma eller ytterst lika läsarter med varianterna i C_2 i följande fall: I: 37, I: 39, I: 41, I: 46.⁸ Med andra handskrifter överensstämma variantläsningarna endast i ett fall:

¹ Adam a. ed. variantes s. 117 r. 25, jämfört med Adam III: 61 ed. Schmeidler s. 206 n. e.

² Adam, ed. Schmeidler, notapparaten passim.

³ Schmeidler a. a. s. 21 n. 4.

⁴ Schmeidler (a. st.) tycks mena, att Lindembrog känt flere andra handskrifter. Det ställe, varpå han stöder denna mening, behandlas nedan s. 100.

⁵ Adam ed. Lindembrog s. V.

⁶ Adam a. ed. variantes s. 14 r. 23; Adam ed. Schmeidler s. 17 n. g.

⁷ Adam ed. Lindembrog Variantes s. 42 r. 17, s. 44 r. 31; ed. Schmeidler s. 66 n. f., s. 70 n. g.

⁸ Adam ed. Lindembrog Variantes s. 27 r. 34; s. 29 r. 8; s. 30 r. 18; s. 32 r. 17; ed. Schmeidler s. 40 n. b; s. 42 n. v; s. 44 n. f; s. 47 n. d.

det rör II:34, där variantläsningen Egdar gent emot textens Edgar förekommer i överensstämmelse med A₁.¹ Med säkerhet kan man inte bygga på stället, då Egdar eljest förekommer i det för Lindensbrog välbekanta trycket B₂.² Ett ej obetydligt antal variantläsningar äro icke kända från andra handskrifter men närma sig ofta B₁ eller B₂.

Liksom vi i ett fall mötte C:s läsning i variantapparaten men B₂:s i texten så möta vi även bland varianterna läsarter från C men i texten läsarter, som peka ej mot B₂ men mot ett annat håll. Så är fallet framför allt i I: 21 och I: 25; i båda fallen överensstämmer Lindensbrog's text med B₁ b.³ I ett tredje fall förekommer en läsart, känd från B₁ b, i texten men en från B₂ i variantapparaten (I: 12).⁴ På många ställen motsvaras en från andra handskrifter känd variantläsning av en okänd läsart i texten.

Vi övergå nu till de textställen, till vilka dubbla varianter meddelas. I kap. I: 55 och I: 57 meddelar C₂ konung Gorms namn i texten i samma form som C₁: Gwrm; i variantapparaten meddelas (I: 55) läsarterna Gormo och Gorm samt (I: 57) Vrom och Gorm. I I: 55 är Gorm allmän B-läsart, i I:56 har B₂ Vrom och B₁ b Gorm. Då Vurm är regelrätt A- och Gwrm regelrätt C-läsart, måste Gormo vara en numera okänd B-läsart.⁵ I II: 18 har Lindensbrog's text läsningarna Deluunder och Deluundam. Som variantläsningar meddelas respektive Delwuder och Delunder samt Delwudam och Delundam. Delunder och Delundam äro hämtade från B₂; Delwuder och Delwudam ha sina närmaste anförvanter i de paleografiskt likartade orden Delwnder och Delwndam i B₁ a.⁶ I II: 79 har Lindensbrog's text överensstämmande med C₁ ordet Heidibam; av två varianter är den ena Heidebium tagen ur B₂, den andra Heidebu är endast lik Heidbu i B₁ a.⁷ I I: 24 kan av Lindensbrog's tvenne variantläsningar endast den ena återföras till känd text

¹ Adam ed. Lindensbrog variantes s. 55 r. 36; ed. Schmeidler s. 95 n. c.

² Adam ed. Schmeidler II: 53 n. d; schol. 38 s. 113 n. a.

³ Adam ed. Lindensbrog s. 20 r. 35; s. 22 r. 26; variantes samma ställen; ed. Schmeidler s. 27 n. t, s. 31 n. b.

⁴ Adam ed. Lindensbrog s. 14 r. 11, variantes a. st.; ed. Schmeidler s. 16 n. l.

⁵ Adam ed. Lindensbrog variantes s. 36 rr. 25, 36; ed. Schmeidler s. 56 nn. b, b.

⁶ Adam ed. Lindensbrog variantes s. 46 r. 21, ed. Schmeidler s. 73 nn. h, i.

⁷ Adam ed. Lindensbrog variantes s. 76 r. 26; ed. Schmeidler s. 137 n. r.

(B₂)¹ Av de ställen, där två varianter anföras, återstår allenast II: 26, där Lindenbrog i texten trycker Folcbrecht men i variantapparaten meddelar, att i andra handskrifter jämväl förekommer Adelbrech och Adelbrieti. Folcbrecht avviker både från B₂ och C₁, som ha respektive Folbract och Folcbreth. Men B₁ a har Folbracht. Vad Adelbrech och Adelbrieti beträffar behöver man ej med Schmeidler söka efter källorna till dem på främmande håll.² Namnet förekommer såväl i B₂, som Lindenbrog bevisligen använt, som i den handskrift C₁, med vilken under alla omständigheter Rantzaus handskrift var närmast släkt. Den förra har Adalbrictt, den senare Adelbreth. Tydligt följer Lindenbrog här den tredje handskriften, vari icke namnet Adelbrech stått, men upptar ur de två andra exemplaren vissa obetydligt förvanskade varianter. Eljest saknas namnet allenast i A₁; men återigen kan överensstämmelsen med denna handskrift icke tillmätas något säkert vitsord, då Adelbrech omedelbart föregås av Folbract och ju ett överhoppande av Adelbrech därför ligger så nära till hands, att det lätt kunnat ske i två avskrifter oberoende av vartannat. Men själva formen av C₂:s namnform Folcbrecht är ägnad att uppmärksammas, då den sannolikt härrör från den tredje handskriften; den överensstämmer nämligen närmast med formen Folbracht i B₁ a, men har kanske blivit en smula upphyvsad genom kontamination med C-handskriftens Folcbreth.³

Härmed ha de säkra spåren av den tredje handskriften genomgått. De visa med all önskvärd tydlighet hän mot en viss riktning. När varianterna överensstämma med en annan känd text än B₂ är denna i nästan alla fall B₁ a eller B₁ b eller båda.

Man kan tryggt sluta sig till att den tredje handskrift, som Lindenbrog använt, tillhört gruppen B₁ men icke varit identisk med någon av de bevarade. Ty än finnas överensstämmelser med B₁ a, än med B₁ b och än har C₂ en egen okänd läsart. Vi använda om denna tredje källa för C₂ benämningen B₁ x. De överensstämmelser med A₁, som till äventyrs finnas i de ovan dryftade fallen i C₂, kunna möjligen förklaras därav, att denna handskrift varit en bättre representant för B₁-gruppen än de båda bevarade.

¹ Adam ed. Lindenbrog variantes s. 22 r. 20; ed. Schmeidler s. 30 n. l.

² Schmeidler a. a. s. 21 n. 4.

³ Adam ed. Lindenbrog variantes s. 51 r. 5; ed. Schmeidler s. 85 n. q, r.

Det är klart, att vi inte få ställa samma krav på en textedition under 1500-talet som på en modärn. Endast i undantagsfall tillåter den förra oss att blicka in i sin verkstad; genom sin variant-apparat har emellertid Lindembrog gläntat på fönstret. Vi kunna se, att han oftast utan vidare följer den ena handskriften C men i några få undantagsfall anger några läsarter, som återfinnas i andra texter (B_2 och $B_1 x$). Vi kunna även iaktta, huru han ofta utbyter C:s text mot B_2 :s, i regel utan att ange C:s variant; endast en gång sker detta. I några fall har han angivit C:s text såsom variant, då han tydligen följer $B_1 x$ i sin text. Att han följt $B_1 x$ utan att ange C- eller B_2 -texterna såsom variant kunna vi anse säkert, enär hans text på vissa punkter, där han icke angivit någon variant, överensstämmer med en bevarad B_1 -text: så är fallet just med de två viktigaste ställen, som Schmeidler anför för att visa C_2 :s oavhängighet av C_1 .¹

Ovanstående granskning av framför allt Lindembrogs variant-apparat och den till varianterna hörande texten har gett till resultat, att han kontaminerat icke två utan tre texter: en C-text, trycket B_2 och en nu förlorad, då "Ottho a Daring" tillhörig handskrift av grupp B_1 .

Nu återstår allenast det huvudargument, som Schmeidler använder för att visa C_2 :s oavhängighet av C_1 , nämligen den kapitelindelning, som C_2 har vid sidan om kapitelindelningen från B_2 .

Schmeidler har till följd av Rantzaus uttryckliga vittnesbörd inte ansett sig kunna tveka om att den fanns i hans handskrift.²

Granska vi Lindembrogs edition, så finna vi emellertid, att han i texten icke sätter ny rad där den med B_1 gemensamma indelningen låter nya kapitel börja. Ofta omfattar ett stycke i C_2 ett flertal kapitel enligt indelningen B_1 — C_2 ,³ vid enstaka tillfällen

¹ Schmeidler a. a. s. 22. — Av de tre övriga ställen, Schmeidler här drar fram, bortgår ett såsom redan ovan behandlat (se ovan s. 100) och ett, enär Schmeidler själv ansett att det knappast visar något. Det tredje stället rör formen Gundred, som C_2 har gemensamt med A_1 gent emot övriga handskrifter. Jag hänvisar till vad jag s. 100 sagt, att — om man vågar tillmäta de små likheterna mellan A_1 och C_2 :s variantläsningar någon betydelse — kan detta bero på att $B_1 x$ trognare än $B_1 a$ och $B_1 b$ återger X. Men jag vill även nämna, att på andra ställen har B_2 och C_1 formen Gundred (I: 39 ed. Schmeidler s. 43 n. n.).

² Schmeidler a. a. s. 20 f.

³ Exempel: Adam ed. Lindembrog s. 24 f., 28 ff., s. 75 f. m. fl.

bilda olika stycken i C_2 ett kapitel enligt den nämnda indelningen.¹ Ett sådant kan t. o. m. omfatta delar av olika stycken.²

Men dessa stycken i C_2 löpa fullkomligt parallellt och äro nästan alltid desamma som styckena i C_1 samt det obetydliga fragmentet C_3 .³ Det innebär, att därest verkliga kapitelindelningen i $B_1—C_2$ härrör från en ursprunglig källa C , så skulle redan i denna man fullkomligt negligerat denna indelning, då man började nya rader.

I själva verket är det onödigt att göra ett sådant antagande. Precis som kapitelindelningen $B_1—C_2$ förhåller sig kapitelindelningen $B_2—C_2$ till styckeindelningen i C_2 . Också mellan dessa två råder fullkomlig disharmoni.⁴ Orsaken är lätt funnen: kapitelindelningen $B_2—C_2$ har utifrån trängts in i C_2 och det just från trycket B_2 . Den närmast till hands liggande förklaringen till disharmonien mellan C_2 's styckeindelning och kapitelindelningen $B_1—C_2$ bör vara densamma. Och i så fall bör sistnämnda kapitelindelning härröra från den tredje handskrift, som Lindenbrog använt. Och denna tillhör just gruppen B_1 , det vill säga samma handskriftsgrupp, som utom trycket C_2 ensamt har den ifrågasättande kapitelindelningen.⁵

Vi behöva efter detta inte vara rädda för att se bort från Rantzau's vittnesbörd. Och syna vi det närmare i sömmarna iakttaga vi genast, att det är oriktigt. Rantzau säger nämligen, att det är den med latinska siffror gjorda indelningen, som härrör från hans handskrift, men den med arabiska, som härrör från Vedel.⁶ Förhållandet är icke detta, utan kapitelindelningen från B_2 är i C_2 tryckt med latinska siffror.⁷ Tydligen har Rantzau varit illa underlättad; han har icke så noga känt vare sig sin egen handskrift eller Lindenbrogs manuskript, att hans vittnesbörd förtjänar att tros mer än textens klara besked.

Kontaminationen kan anses vara ett bevisat faktum; den för-

¹ Exempel: Adam a. ed. s. 14 ff. (kap. 11).

² Exempel: Adam a. ed. s. 18 (kap. 13), s. 105 f. (kap. 161).

³ Jmfr Adam, ed. Schmeidler notapparaten passim.

⁴ Adam ed. Lindenbrog passim.

⁵ Adam ed. Schmeidler s. XVII ff.

⁶ Adam ed. Lindenbrog s. V.

⁷ Adam ed. Lindenbrog passim.

klarar alla de fall, som Schmeidler tillmäter någon större betydelse, när han antager, att C_2 är oberoende av C_1 .

Kvar stå däremot de synnerligen beviskraftiga ställen, i vilka texten i C_2 tycks växa fram ur texten i C_1 . Deras vittnesmål lyder, att C_2 är beroende av C_1 . Det motsäges icke av något skäl. Man kan fullväl antaga, att sistnämnda handskrift är moderhandskriften till C_2 .

Det återstår nu att med några ord beröra fragmentet C_3 's ställning. Det är av ytterst ringa omfattning och följaktligen en smula vanskligt att inordna. Men då det i vissa avseenden går samman med C_2 mot C_1 ¹ och då C_2 är beroende av C_1 , måste man för att förklara denna överensstämmelse antaga, att även C_3 är beroende av C_1 . Då å andra sidan sett C_3 har ett fel, som C_2 saknar,² kan C_2 ej bygga på C_3 . Trycket C_2 och handskriften C_3 återgå alltså till en handskrift, som i sin tur är beroende av C_1 . Denna är moderhandskriften till de två andra bevarade C-texterna.

ERGEBNISSE DER UNTERSUCHUNG.

Die drei Handschriften der Familie C von Adams Hamburg-bremischen Kirchengeschichte sind von einander nicht unabhängig. Die Handschrift C_1 ist die Mutterhandschrift, von der der Druck C_2 und die Handschrift C_3 durch ein Mittelglied stammen. Die Abweichungen in dem Druck C_2 von C_1 sind dadurch veranlasst, dass der Herausgeber Lindenbrog ausser dem Drucke B_2 zwei Handschriften benutzt hat, nämlich die Rantzausche von C-Typus und eine von Typus B_1 , die einem Dekan "Ottho a Doring" gehört hat. Zu diesem Ergebnis führen vor allem eine Untersuchung der Varianten, die Lindenbrog als Beilage zu seiner Auflage gedruckt hat.

¹ Adam 1: 59; 1: 61 ed. Schmeidler s. 58 n. f., 59 n. b.

² Adam 1: 60 ed. Schmeidler s. 58 n. h.

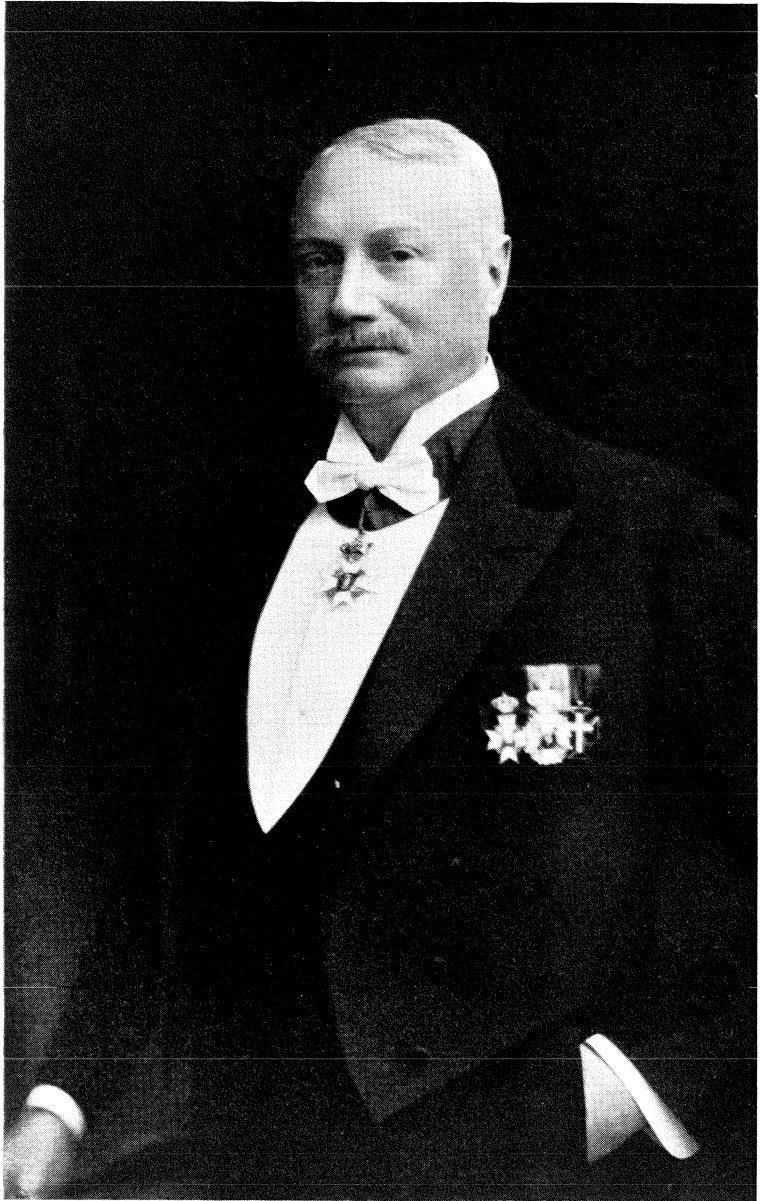
MINNESORD ÖVER DE UNDER ÅRET AVLIDNA
MEDLEMMARNA

VID HÖGTIDSSAMMANTRÄDET DEN 22 NOVEMBER 1930

AV

EMIL OLSON

Allhärjaren döden har under det förflutna året gjort en ovanligt stor skörd bland Vetenskaps societetens medlemmar. Den 25 mars avled konsul Max Engeström, den 16 maj ryttmästaren Wilhelm von Geijer, den 25 juli grevinnan Wilhelmina v. Hallwyll f. Kempe, alla dessa stiftande medlemmar av vårt samfund, och slutligen den 14 september arbetande ledamoten, docenten Hannes Sköld.

Ett par av dessa bortgångna medlemmar få sina särskilda minnesrunor av annan hand, och här vill jag endast med några få ord bringa allas livsgärning i erinring.

Konsul Max Engeström var född i Malmö ^{15/11} 1867, son till den bekante grosshandlaren och industridkaren Edvard Engeström, som från en blygsam ställning arbetat sig upp till att bli en av de främsta ledande männen i den starka kommersiella och kommunala utveckling, som staden Malmö just vid den tiden undergick. Av fadern synes sonen ha ärvt såväl anlagen som hågen för handel, industri och bankväsen, och på alla dessa områden kom han tidigt att intaga en framstående, småningom i ett flertal stora företag en ledande ställning. Föga mer än 30-årig blev han sålunda verkställande direktör i det av fadern grundade Malmö sockerfabriksaktiebolag och inträdde, då bolaget uppgick i Svenska sockerfabriksaktiebolaget, i styrelsen för detta för det svenska näringslivet så betydelsefulla företag. I flera andra affärs- och industribolag beklädde han vid sitt frånfälle ordförandeposten eller var styrelsemedlem, liksom han tog en intresserad del i ledningen av ett par större banker.

För handelsståndets utbildning hyste konsul Engeström ett livligt intresse, som yttrade sig bl. a. i de insatser han gjorde vid grundandet och ledningen av Malmö handelsgymnasium. I Malmö köpmannaförenings angelägenheter tog han en verksam del, och ett varmt nit för vården av gamla och orkeslösa ur borgarklassen i Malmö visade han särskilt såsom ordförande i styrelsen för stiftelsen

”Carl och Augusta Österbergs minne”. Vid sidan av dessa, med hans egentliga livsverksamhet närmare sammanhängande uppgifter hade han emellertid tid och håg även för allmänare betonade kulturintressen. Han behjärtade härvid bildningens och vetenskapens behov i högre grad än som i allmänhet kan sägas ha varit utmärkande för den sydsvenska huvudstadens stormän på handelns och industriens områden. Han var sålunda styrelseledamot i Kulturhistoriska föreningen i Lund, för vilken han även utövat mecenatskap, och särskilt för de skånska konstnärerna var han ofta ett stöd. Ett frikostigt intresse även för sådana kultursträvanden, som lågo honom mera fjärran, visade han bl. a. genom att beredvilligt hörsamma kallelsen till stiftande medlem av vårt samfund. För denna vidsynthet och storsinthet bringar Vetenskaps societeten honom sitt djupt kända tack och vill för alltid bevara hans minne i största vördnad.

Även ryttmästaren och godsägaren Wilhelm von Geijer var bördig från Malmö, född $\frac{8}{2}$ 1865, såsom andre son till den kände kabinettskammarherren Gottschalk von Geijer och hans maka Palæmona Treschow från Brahesborg i Danmark. Enligt ståndets och tidens traditioner ingick den unge Wilh. von Geijer till en början på den militära banan. Liksom fadern rikt begåvad å huvudets vägnar, avlade han en synnerligen god officersexamen och genomgick, sedan han 1887 utnämnts till underlöjtnant vid Kronprinsens husarregemente, Krigshögskolan och Gymnastiska Centralinstitutet. Efter befordran till löjtnant vid Livgardet till häst 1897, tjänstgjorde han under flera år som ordonnansofficer vid fjärde arméfördelningens stab och nådde år 1905 ryttmästargraden på sitt regemente. Han hade tydligen en framgångsrik karriär framför sig och kunde ha väntats stiga till armébefällets högsta poster. Samma år, som han utnämndes till ryttmästare, tog han emellertid avsked från den aktiva militärtjänsten för att helt ägna sig åt andra värv, vilka så småningom kommit att taga hans tid och krafter alltmera i anspråk.

Redan år 1894 hade d. v. underlöjtnanten v. Geijer ingått äktenskap med riksgrevinnan Irma v. Hallwyl, dotter till greve Walther v. Hallwyl och dennes maka, f. Kempe, åt vilken senare vi här i dag också ha att ägna några erinringens ord. Herre över en

betydande förmögenhet, hade han inköpt och bosatt sig på det gamla godset Vegeholm i Strövelstorps socken i södra Åsbo härad, vilket bland sina tidigaste ägare räknar den danske riksmarsken Tyge Krabbe (f. 1474, d. 1541), vilken också torde kunna räknas som slottets egentlige byggherre, och dennes ättlingar, och som i senare hälften av 1600-talet innehades av bl. a. den svenske riksamiralen Gustaf Otto Stenbock (f. 1614, d. 1685). Uppfört år 1530 i den ståtliga skånska renässansstilen, med en trevåningars huvudbyggnad, kringbyggd borggård och tvänne hörntorn, samt vackert belägen nära Vegeåns utlopp i Skälderviken, hade detta herresäte visserligen undergått en nödvändig restaurering i början av 1800-talet men befann sig, då v. Geijer inköpte det, i ett långt ifrån tillfredsställande skick. Under den nye ägaren blev det nu föremål för en grundlig omdaning, som återställde dess äldre förnäma värdighet och gjorde det till en av det nutida Skånes förnämsta sevärdheter. Härtill bidraga icke minst de storartade trädgårds- och parkanläggningarna kring slottet och i slottets inre de rika samlingar av konstverk och andra föremål av högt kulturhistoriskt värde, som dess ägare dels genom arv förvärvat och dels med förfinad smak och vidsträckta konst- och kulturhistoriska insikter utvalt och inköpt för sitt hem.

Vid sidan av dessa tidskrävande byggnadsbestyr och de många göromål som taga en stor godsägares krafter i anspråk, betrodde den begåvade och mångsidigt intresserade herren till Vegeholm så småningom också med allt flera uppdrag av offentlig art, och han intresserades även helt naturligt i olika affärsföretag. Bland uppdrag av det förra slaget kunna nämnas ledamotskap av landstinget och av Kristianstads läns skogsvårdsstyrelse, i vilka båda församlingar hans initiativförmåga och erfarenhet voro högt skattade. Av kommersiella inrättningar, till vilka hans namn var knutet, bör kanske i främsta rummet erinras om den för det skånska jordbruket så betydelsefulla Skånska hypoteksföreningen, av vars styrelse han var medlem.

Den fint bildade och personligt älskvärde ädlingen, vars rena drag och vackra ögon även för den honom personligen obekante förråde en skarp intelligens och en stor sinnets livlighet, försummade trots alla betungande plikter icke sina starkt utpräglade kulturella och konstnärliga intressen, och han glömde aldrig inför

kulturella strävanden det *noblesse oblige*, vilket den svenska odlingen århundradena igenom har haft så mycket att tacka för hos rikets främsta män. Det var därför helt naturligt att han icke tvekade att redan från dess första framträdande stödjade det samfund, som ville i Lund föra den unga vetenskapens talan. Liksom konsul Engeström och grevinnan v. Hallwyl tillhörde han samfundets ursprungliga stiftare. Inom detta skall minnet av hans insats och av hans nobla personlighet alltid leva ärat och älskat.

Grevinnan Wilhelmina von Hallwyl var född $\frac{1}{10}$ 1844, enda barn till den store brukspatronen och affärsmannen W. H. Kempe och dennes maka, född Wallis. Då hon för några månader sedan gick bort i den höga åldern av nära 86 år, slöts en livsgärning som — utan att vara av i egentlig mening fackmannamässig art — har varit av större betydelse för främjande av kultur och vetenskap än de flesta nu levande svenskars. Den möjliggjordes genom ärvda rikedomar, som efter svenska förhållanden voro sällsynta, men hade sina innersta förutsättningar i huvudets såväl som hjärtats rika begåvning. Endast i mycket sällsynta fall torde det hända, att vilja och förmåga, parade med målmedvetenhet och klok vidsynthet, så som hos denna kulturpersonlighet mötas i strävanden för den andliga odlingens framsteg. Såsom donator för kulturella ändamål är grevinnan v. Hallwyl en av de främsta vårt land har ägt, och såsom sådan kommer hennes namn för alltid att vara knutet vid flera av våra förnämsta kulturinstitutioner.

Före fyllda 21 år trädde Wilhelmina Kempe i äktenskap med den tyske riksgreven Walther von Hallwyl, f. d. kapten i schweiziska generalstabens och sedermera ägare till stamslottet Hallwil i kantonen Aargau i Schweiz. Hennes make hade året förut överflyttat till Sverige. I ett lyckligt äktenskap, i vilket efter hand tre döttrar växte upp, delade hon länge sin tid mellan de många och krävande plikter, som åligga husmodern och värdinnan i ett stort och gästfritt hus, och sina aldrig slappnande bildningsintressen, vilka småningom alltmera fördjupades och förde till grundliga och omfattande kunskaper särskilt inom konstens och kulturhistoriens områden. Samtidigt lade hon grunden till de storartade samlingar av konst- och kulturföremål, som sedermera, alltjämt utökade, inrymdes i det berömda, av I. G. Clason ritade och under åren 1894—1898 upp-

förda Hallwylska palatset vid Hamngatan i Stockholm. Under de sista årtiondena av sitt liv, då representationsplikterna och de husmoderliga omsorgerna minskades, kunde hon mera odelat ägna sig åt sina konstnärliga och vetenskapliga intressen.

Redan 1908 hade makarna v. Hallwyl förklarat sin avsikt vara att till Stockholms stad donera det nämnda, med en sällsynt gedigenhet och förebildlig konstskicklighet inredda palatset jämte möbler och övriga inventarier, för att därigenom för eftervärlden bevara bilden av ett rikemanshem från tiden omkring sekelskiftet. Av viss anledning ändrades sedermera denna plan, och år 1920 testamenterades i stället detta enastående bostadsmuseum till svenska staten, och därjämte skänkte de båda makarna över en million kronor till dess framtida underhåll. Betydelsen för den kulturhistoriska forskningen av denna gåva, kan knappast överskattas. Däri ingå — såsom redan nämnts — utom själva palatset även de med utomordentlig kännarblick och i samråd med framstående sakkunniga utvalda, ytterst dyrbara samlingarna av äldre måleri, kinesisk keramik, europeiskt porslin från de förnämsta fabriker, silver, pretiosa och vapen m. m. En särskild tillsatt kommitté arbetar nu efter grevinnan v. Hallwyls död med utformandet av de närmare bestämmelserna för museets begagnande av forskare och dess öppethållande för allmänheten. Över samlingarna har också påbörjats och delvis utgivits en stort anlagd vetenskaplig katalog. Denna har utarbetats under ägarinnans överinseende och delvis av hennes egen hand. Ännu under sina sista år arbetade hon därpå med största flit, och den var in i det sista föremål för hennes kärleksfulla intresse. Även i den ha hennes stora samlarnit och hennes intima kännedom om de insamlade föremålen satt sig ett bestående minnesmärke.

Det djupa kulturhistoriska intresse, som giver sig tillkänna i den nu nämnda donationen, har även på andra sätt kommit till storslaget uttryck. Främst i detta avseende är väl att nämna den stora penninggåva till Nordiska Museet 1918, varigenom möjliggjordes inrättandet av vår första och hittills enda professur i nordisk och jämförande folklivsforskning; en lärareplats som alla vänner av denna viktiga forskningsgren hoppas skola bliva till stort gagn, bl. a. för samlande och organiserande av alla de spridda ansatser som under de sista årtiondena gjorts av bygdemuseer, hembygdsför-

eningar och enskilda forskare. Av stort intresse är också den av grevinnan v. Hallwyl bekostade och av numera professor N. Lithberg företagna utgrävningen av det gamla stamslottet Hallwil åren 1910—12. Därvid klarlades dettas ålder och byggnadshistoria, och talrika lösa fynd av stort vetenskapligt intresse gjordes, i synnerhet från den senare medeltiden och renässansen. Dessa fynd jämte slottsinventarier som tillhört släkten Hallwyl förvaras numera som en sluten samling i Landesmuseum i Zürich.

Många äro för övrigt de institutioner och enskilda personer som av grevinnan v. Hallwyls givmilda hand fått ett verksamt stöd för sina forskningar eller andra kulturella eller konstnärliga strävanden. Ofta behöll hon därvid sin anonymitet. Bland exempel på dylika anonyma gåvor må nämnas den stora donation på en halv miljon kronor som hon för några år sedan gjorde till Gotlands fornminnesförening.

En ädel personlighet — med ett kvinnligt behov av att giva och en manlig klokhet i fråga om gåvornas användning —, en rikt utrustad ande, en ädel och nyttig livsgärning som bör ha bragt henne själv stor tillfredsställelse och lycka, liksom den gav henne så mångas tack och beundran — sådant är det förblivande intrycket av denna märkliga kvinna. Även Vetenskaps societeten behåller henne i varm och tacksam hågkomst och böjer sig i djupaste vördnad för hennes minne.

Docenten Hannes (Johannes Evangelinus) Sköld var född i Väster-Lövsta i Västmanland den $20/9$ 1886, son till predikanten och sedermera missionären Johan Sköld och hans hustru Eva Charlotta Eriksson. Från 4 till 11 års ålder vistades han med sina föräldrar i Kina, ett förhållande som möjligen haft betydelse för den lätthet han senare visade att finna sig till rätta i främmande länder och omgivningar, men som för övrigt enligt hans egen utsago icke kvarlämnat några djupare intryck hos honom. Höstterminen 1897 intogs han i Norrköpings högre allmänna läroverk, som han vårterminen 1905 lämnade med ett sällsynt vackert studentbetyg, avlade filosofie kandidatexamen vid Göteborgs högskola i december 1907 och var därefter, sedan han ett par år studerat vid utländska universitet, under flera år i praktisk verksamhet, huvudsakligen som tidningsman och skriftställare. Först år 1913 skrev han in sig

vid Lunds universitet, blev filosofie licentiat 1916 och disputerade för doktorsgraden år 1922 på en avhandling som medförde hans förordnande som docent i slaviska språk samma år. Docenturen utbyttes senare mot en docentur i sanskrit och jämförande indoeuropeisk språkforskning.

Hörde sålunda Skölds förberedande studiebanan icke till de vanliga rätliniga, som framskrida lugnt utan avbrott och överraskande moment, så var detta än mindre fallet med den väg han sedan gick såsom vetenskapsman. Redan det, att Sköld efter kompetensprov i ett så svårt och omfattande ämne som slaviska språk, var han inom kort även förklarades behörig till professur vid Köpenhamns universitet, efter endast ett par tre års intensiva studier förvärvade vetenskaplig lärareskicklighet även i de båda stora ämnena sanskrit och jämförande språkforskning, vittnar härom. Det var ett kraftprov av mer än aktningvärt slag. Än mera överraskande är omfattningen och mångsidigheten i den vetenskapliga alstring, som under de senare åren av hans liv flöt ur hans flitiga penna. Förutom flera större och mindre arbeten i fornindisk språkvetenskap och litteratur utgav han ett stort antal skrifter, vari han behandlade mångskiftande frågor från de mest skilda språkområden. Han begränsade sig härvid icke till de interna indoeuropeiska språkproblemen. Tvärtom lågo hans huvudintressen på beröringarna mellan de indoeuropeiska språken och angränsande språkfamiljer, t. ex. den finsk-ugriska och den turko-tatariska, och flera av hans avhandlingar syssla särskilt med de intressanta men svårlösta spörsmålen om språklån mellan dessa skilda språkgrupper. Härvid fick han anledning att i vida större utsträckning än som är vanligt även hos den jämförande språkforskaren draga inom sin synkrets en mångfald av olika språk, särskilt asiatiska, av vilka många ännu äro föga kända. I samband härmed står också den expedition till Centralasien, som han för ett par år sedan under stora strapatser lyckligt genomförde och varunder han fick tillfälle att personligen undersöka ett stort antal såväl ariska som icke-indoeuropeiska tungomål. Tyvärr medhann han icke själv att slutgiltigt bearbeta detta material.

En sådan strävan till utsikt över vidsträckta språkområden och över de inbördes relationerna mellan olika språk och språkfamiljer, som sålunda intager en dominerande plats i docenten Skölds veten-

skapliga verksamhet, är otvivelaktigt i och för sig en styrka och en förtjänst och bör vara ägnad att i hög grad föra vetenskapen framåt. Den står också, liksom hans flerstädes visade intresse för språklivets allmänna fenomen, i samklang med en rörelse i den senaste tidens språkforskning, som visar en tendens att alltmera förvandla den indoeuropeiska jämförande språkforskningen till en allmänt jämförande språkvetenskap eller att skapa en självständig sådan vid sidan av den indoeuropeiska. Hos Sköld stod denna inriktning också tvivelsutan i intimt samband med hans allmänna läggning och speciella begåvning. Den gynnades av hans otroliga lätthet att praktiskt lära sig främmande språk och av hans allsidiga intresse, som icke gick ur vägen för några mödor, då det gällde förvärvandet av ett kunskapsstoff.

Men vad som under gynnsamma omständigheter är en styrka, kan under mindre gynnsamma bliva en svaghet. En inställning och en läggning sådana som hos denne unge forskare kan lätt förleda att gå mera på bredden än på djupet, och den optimistiska entusiasmen kan komma honom att underskatta svårigheterna vid lösningen av de uppställda problemen. Utan tvivel företer Skölds vetenskapliga alstring också vid sidan av stora förtjänster allvarliga brister, som icke kunna förbises av den stränga kritiken. Härav den bittra och beklagliga strid, som stod om värdet av hans vetenskapliga insatser och som förgiftade hans senaste år, men vars minne vi här i dag vilja bannlysa. Anledningarna till att den flitige forskaren, trots sin obestridliga begåvning, sin sällsynta energi och sina vidsträckta kunskaper, icke nådde så högt som man hade kunnat vänta, äro emellertid säkerligen till stor del av yttre art. Han levde under hela sitt liv under trånga ekonomiska villkor, och hans tid upptogs till stor del av annan litterär verksamhet, till vilken visserligen hans politiska och allmänmänskliga intressen förde hans håg, men som han under andra förhållanden kanske hade kunnat tills vidare skjuta åsido. Under sista tiden tillkom även ohälsa, som undergrävde hans krafter och slutligen bröt ned honom mitt i hans mannaålders verksamhet. Hade han fått leva och vinna gynnsammare yttre betingelser, så skulle han måhända ha funnit tid till större samling och fördjupning och utvecklat en starkare självkritik, som i förening med hans varma forskarhåg och origi-

nella forskarebegåvning kunde ha gjort honom till en ledande vetenskapsman inom sitt område.

Av alla sina vänner var Sköld i sällsynt grad avhållen för sin anspråkslöshet, sitt goda hjärta och sin trofasta karaktär. Av Vetenskaps societeten var han en högt förtjänt medlem, som mera än de flesta förverkligade den anda av oegennyttig hänförelse för vetenskapen som vi gärna vilja se som dess kännemärke. Hans livsöde var tragiskt, och vi sörja uppriktigt över hans förtidiga död. Men jag tror, att det är i överensstämmelse med hans egen livsuppfattning, om vi icke låta denna sorg taga formen av beklagande medlidande. Själv var han en man som bar sitt öde med lugn och icke lät motgången nedslå sig, och bäst vörda vi hans minne genom att såsom ett föredöme tänka på den tapperhet varmed han in i det sista kämpade sitt livs kamp.

WILHELMINA VON HALLWYL f. KEMPE

1 OKT. 1844—25 JULI 1930

AV

NILS LITHBERG

Då Wilhelmina v. Hallwyl den 25 juli 1930 lade sitt huvud till ro, gick en av de märkligaste och till alla sina karaktärsdrag skarpast tecknade personligheter ur tiden.

Hon var stockholmsbarn, född i Staden inom broarna den 1 okt. 1844, och enda dottern till köpmannen Wilhelm Henr. Kempe. Denne hade inflyttat från Stralsund, där han var född 1808 — under svensk krona — och tillhörde en gammal pommersk adelsläkt. Modern, Johanna Wallis, härstammade från en under förra hälften av 1700-talet till staden Barth nära Stralsund inflyttad köpman. Såväl på fädernet som på mödernet hade Wilhelmina Kempe sålunda pommerskt blod i ådrorna.

Sommaren 1864 hade hon på en utländsk resa med sina föräldrar gjort bekantskap med den då 25-årige schweiziske officeren Walther v. Hallwyl, tillhörande en urgammal aargauisk adelsläkt. I juni följande år stod deras bröllop i Stockholm.

En av förutsättningarna för äktenskapet hade varit, att hennes make skulle bosätta sig i Sverige för att där så småningom övertaga de stora Kempeska affärerna och framför allt det av hans blivande svärfader grundade Ljusne-Voxna Såg- och Järnverk. Den unga grevinnan erhöll vid sin förmälning i gåva av sin fader säteriet Erikslund nära Trosa, och detta blev nu under nära två decennier hennes hem. Faderns död 1883 medförde en djupgående omläggning i familjens liv. Skötseln av de Kempeska affärerna och de stora norrländska egendomarna nödvändiggjorde en flyttning till Stockholm, där familjen tog sin bostad i huset Blasieholmstorg 11 och dessemellan under längre eller kortare tid vistades på Ljusne. För Wilhelmina v. Hallwyl innebar detta även en annan omläggning. På Erikslund hade hon fostrat upp sina barn och varit en idog husfru. Från dessa år daterar sig bl. a. en hel möbel med tapisserier, som hon själv broderat och som nu bevaras som minne i ett

särskilt rum i palatset i Stockholm. Från tiden för flyttningen till Stockholm daterar sig hennes första konstsamlareintresse.

Hon hade samlareblod i ådrorna. Hennes mor efterlämnade en mycket vacker samling svenskt och utländskt silver och en ej obetydlig myntsamling. Hennes morbror A. Wallis på Dybeck i Skåne var en av sin tids berömdaste samlare, och ett ivrigt samlareintresse återfinna vi även hos två av hennes kusiner på möder-net. Wilhelmina v. Hallwyl började redan som flicka samla underliga snäckor, som hon hittade i de Kempeska varubalarna från främmande land, och snart hade hon en rätt stor snäcksamling, som ännu är hel och hållen bevarad. Vid mognare ålder var det vapen och porslin, silver och tavlor, som togo hennes intresse i anspråk såsom en konsekvent fortsättning av den lust, hon redan vid unga år haft att gå i museer, en lust, hon bevarade livet igenom.

Till två historiska minnesmärken skall hennes namn framför allt förbliva knutet. Det ena har hon själv rest; det är det Hallwylska palatset i Stockholm med dess rika konst- och kulturhistoriska samlingar. Det andra minnesmärket är det v. Hallwylska stamslottet i Schweiz med dess annexer, släktmuseet i Zürich och släktarkivet i Bern.

Då huset Blasieholmstorget 11 på början av 1890-talet skulle byggas om, uppsades familjen till flyttning, och detta blev den direkta anledningen till att makarna v. Hallwyl kommo att reda sig ett eget hem i det nu europeiskt bekanta huset vid Hamngatan mitt emot Berzelii park. Uppdraget att bliva husets arkitekt gavs åt I. G. Clason, och för innerdekoreringen svarade i första hand Julius Kronberg. Man skulle emellertid föga känna Wilhelmina v. Hallwyl, om man trodde, att hon skulle ha utan vidare överlåtitt hela arbetet åt dem. Allting avgjordes efter hennes personliga granskning, varje snirkel i ett ornament, varje låsanordning i ett fönster. Och då Clason vid inredningen av biljardrummet låtit applicera de reliefskurna anvapnen på panelet, fick han en bakläxa, — vapensköldarna skulle vara skurna direkt ur panelets bräder.

Då Hallwylska huset vid slutet av 90-talet stod färdigt med dess praktfulla inredning av två av samtidens främste konstnärer, med dess dyrbara möbler och redan då betydande konstsamlingar, hade Stockholm erhållit ett patricierpalats, som för alla tider kommer att bli ett fulltonigt uttryck för det slutande 1800-talets smakrikt-

ning, en miljö, där varenda detalj är lödig vara. Här inom egna väggar kunde nu husfruns verksamhetslust och samlarehåg slå ut i full blom. Samlingarna växte^oraskt med Kronberg som rådgivare för tavlorna, med C. A. Ossbahr för vapnen och med hennes egen säkra instinkt som vägledning för porslin- och silversamlingen.

Ungefär ett decennium efter att huset stod färdigt, vaknade hos Wilhelmina v. Hallwyl tanken på att såsom en odelad helhet bevara detsamma med allt dess innehåll åt framtiden. Som sann samlare hade hon en lidelsefull önskan att bevara. Förgängelsen var för hennes utpräglade verklighetssinne ett ofrånkomligt faktum på samma gång som den framstod såsom något oerhört fasansfullt. Hon ville icke tänka sig, att de många föremål, som varit hennes glädje i livet, skulle efter hennes dagar skingras på olika händer, och så blev tanken att göra huset och samlingarna till offentlig egendom en verklighet. En första bestämmelse att insätta Stockholms stad som testamentstagare upphävdes, och 1912 upprättades testamente till förmån för Staten, en bestämmelse, som sedan ändrades så tillvida, att huset med samlingar och bohag samt en million kronor till framtida vård 1920 överlämnades av makarna v. Hallwyl som gåva till Svenska staten; dock med förbehåll för nyttjanderätt åt donatorerna under deras livstid.

Det Hallwylska hemmet gjorde aldrig intryck av ett samlarehem i vanlig mening, där en mängd museimässiga föremål ligga spridda över allt i rummen. Det var blott den luxuösa inredningen, som först mötte ögat; samlingarna voro hopförda för sig själva och musealt uppställda i särskilda kabinett, där det kanske starkaste intrycket erhöles av silversamlingen, uppställd som den var i ett lågt entre-sol-rum invid avsatsen i trappan till tredje våningen — en veritabel "Schmuckkästchen". Så som huset stod, när dess ägarinna för sista gången slöt sina ögon, så skall det med några små modifikationer stå i all framtid, och genom fotografiska avbildningar utförda under hennes livstid har hon skapat en garanti för att inredningen av hennes hem icke skall rubbas. Så ville hon ha det: ett stycke stelnat liv vore man frestad att säga. Men möbler och konstsaker bilda icke de enda beståndsdelarna i det nuvarande Hallwylska museet. Varje det minsta bohagsting, varje det vardagligaste bruksföremål äro lika integrerande delar därav som

Rembrandts Magdalena, van Goyens landskap eller den unika samlingen av bronsföremål från Han-dynastien i Kina.

Huset vid Hamngatan är icke det enda exemplet på hennes önskan att konservera undan förgängelse. Då hennes mångårige vän Julius Kronberg dog, inköpte hon hans ateljé vid Lilla Skuggan på norra Djurgården och skänkte den till Skansen, där hon lät uppföra den med all inredning troget bevarad, icke blott tavlor utan även penslar och staffli, främmande vävnader, musikinstrument, *allt* som överhuvud tillhört ateljéutstyrelsen. När den Möllborgska guldsmedsaffären vid Drottninggatan upphörde, skänkte hon hela guldverkstaden till Nordiska museet för att där ställas upp på nytt. Mot denna bakgrund är det också självklart, att intendenten Karlin genast vann hennes öra, då han framlade planen på räddandet av Östarp, och att hon härtill lämnade frikostiga bidrag. Hennes intresse för de egna samlingarna hade växt ut till ett kulturskyddsintresse i vidaste mening. Och det måhända yppersta uttrycket härför är den donation å 500,000: — kr., som hon överlämnade till föreningen Gotlands Fornvänner för att av denna förvaltas såsom en fond, vars första syfte skulle vara inköp av och vård om Gotlands kulturminnen.

Hennes andra stora intresse bredvid huset och samlingarna i Stockholm gällde det Hallwylska stamslottet i Schweiz. Den tusenåriga borgen, som åtminstone sedan 1113 aldrig varit ur släktens ägo, stod sedan början av 1870-talet obebodd. De viktigaste släktminnena hade förts till Sverige, resten hade stannat hos släktingar i Schweiz, och på slottet förvarades egentligen blott det stora familjearkivet med omkr. 4,000 handlingar från slutet av 1100-talet och innehållande bl. a. privatbrev ända från medeltidens slut jämte en sådan dyrbarhet som hushållsräkenskaperna från hela 1400-talet och en del av 1500-talet. 1903 påbörjades under hennes personliga överinseende en registrering av denna arkivskatt. Sommar efter sommar tillbragte hon nu vid Hallwyl, och när hela arbetet efter fem år var färdigt, hade hon uppgjort en plan för registrering och avskrivning i främmande arkiv av alla handlingar, som berörde släkten. Resultatet härav blev omkr. 20,000 avskrifter, vilka nu jämte originalarkivet på slottet överlämnats till statsarkivet i Bern. Här förvaras detta enastående släktarkiv som en särskild avdelning med själva arkivet inrymt i ett valvrum från 1400-talet

och utanför detta ett studierum innehållande ett mindre referensbibliotek, avtryck av de hundratals sigillen o. s. v.

1910 kom turen till själva slottet. Först gällde det att rensa upp de sedan slutet av medeltiden fullständigt igenslammade vallgravarna, och uppdraget att leda detta arbete gavs åt författaren av dessa rader. De sopor, som sedan århundraden slängts ner i gravarna, lågo väl bevarade i gyttjan, och det utbyte, som erhöles, var enormt. Det atlasverk, som utgivits över fynden, upptar omkr. 4,000 avbildningar av prydnader, vapen, verktyg, husgeråd, kakel och keramik — varibland 700-800 kärl kunnat helt återställas — och allt detta ger en oanat fyllig bild av det borgerliga inventariet framför allt under sengotiken och renässansen. Efter grävningen följde en konservering av byggnaderna, ledd av arkitekt A. Roland i Stockholm, och 1924 säkerställdes slottet som historiskt minnesmärke med en betydande underhållsfond, vars årliga överskott skall till största delen användas för minnesvård och kulturhistorisk forskning inom kantonen Aargau. Fynden från grävningarna bilda jämte samtliga de släktminnen, som på sin tid fördes till Stockholm, en särskild avdelning i det schweiziska Landesmuseet i Zürich, där de åren 1924 och 1927 installerades under Wilhelmina v. Hallwyls personliga överinseende.

De två sista årtiondena av hennes liv voro i övrigt upptagna med katalogisering av samlingarna i Stockholm. I en av trycket utgiven katalog har hon över dem rest ett monument, som hittills torde sakna motsvarighet, och genomförandet av denna katalog är helt hennes eget verk. Hon hade för detta syfte anställt en stab av medhjälpare, som arbetade efter hennes direktiv. Hon fick aldrig glädjen att se detta sitt käraste skötebarn färdigt, men hon har givit de mest detaljerade bestämmelser om katalogens fullföljande.

Endast i stora drag ha hennes betydelsefulla kulturella insatser här kunnat tecknas. Ötaliga äro de understöd, hon lämnat åt svensk konst- och kulturhistorisk forskning, och den som i sådant syfte vädjade till henne gick väl aldrig ohörd därifrån. Och därtill kom ännu hennes omfattande, i det tysta utövade välgörenhet och hennes varma nit för en angelägenhet, som mer än mycket annat låg henne om hjärtat, den protestantiska kyrkan. Hon använde någon gång uttrycket "richesse oblige". Sällan har väl någon omsatt

denna banala sats i en så storslagen verklighet som Wilhelmina v Hallwyl.

Den som under de sista tjugo åren en vinterkväll gått förbi det hemlighetsfullt slutna huset vid Hamngatan 4, har kunnat högst uppe se ljuset från ett ensamt fönster. Hade han kunnat kasta sina blickar bakom fönstret, skulle han ha iakttagit ett vitt huvud, lutat över högar av papper. Där satt hon dagen lång och in i kvällens sena timmar vid sin kära katalog. Där uppgjorde hon planer för hur det efter hennes dagar skulle förfaras med allt detta, som skänkt hennes eget liv innehåll och glädje. En gång — det visste hon — skulle även hennes dag vara ändad, en gång skulle även hennes verksamma ande tvingas att böja sig för den obeveklige, men hennes vilja att uppnå de mål, hon satt sig före, den skulle leva, även när hennes lemmar domnat.

Nu har ridån gått ned. Ett rikt livsverk är ändat. Men kvar står en storvulen kulturgärning och minnet av en personlighet av sällsynt distinktion, en personlighet med okuvlig viljestyrka och en lidelsefull verksamhetslust, en personlighet, som ställde stora krav på sig själv och på andra och för vilken all kompromiss var främmande, men även av en människa, som älskade det sköna, älskade livet i alla dess stora och små skiftningar, som kunde visa ett vekt hjärta och som kunde vara tindrande glad.

H A N N E S   S K Ö L D

SOM VETENSKAPSMAN OCH MÄNNISKA

AV

CASIMIR FONTAINE

Hannes Skölds vetenskapliga verksamhet, mångskiftande, impulsiv och orolig som han själv, sträckte sig över osedvanligt vida områden av språkvetenskapens arbetsfält, och det torde med fog kunna påstås, att ett slags språklig universalkunskap var det yttersta, låt vara omedvetet, eftersträfvade målet för hans vetenskapliga syftningar. Uppenbart är ju, att han i sitt arbete måste underkasta sig en viss begränsning, men mängden, vidden och svårigheten av de specialproblem, åt vilka han ägnade sin forskning, bära tillräckligt vittnesbörd om arten av hans vetenskapliga inriktning. Hans vetenskapliga produktion omfattar accentläran, låneordsläran, den inhemska indiska grammatiska litteraturen, den mera åt problem av allmännare natur orienterade språkvetenskapen och iranistiken.

Åt det förstnämnda av dessa områden ägnades Skölds tidigaste vetenskapliga studier. Att hans intressen kommo att rikta sig på de slaviska språken, sammanhängde med hans verksamhet, som en tid var förlagd till det slaviska Europa, kanske även med att den slaviska filologien då ännu i någon mån innebar nyhetens retelse; att han som sitt specialområde inom den slaviska filologien valde den under de senaste årtiondena så livligt omhuldade, men ännu så oerhört problemfyllda accent- och intonationsläran, berodde på en tidsströmning, men i första hand på det vanskliga problemets lockelse. Den slaviska accent- och intonationsläran utgjorde för Sköld städse en av de fasta punkterna i hans vetenskapliga idévärld; omständigheterna gjorde emellertid, att han på detta område endast kom att publicera ett större arbete, nämligen gradualavhandlingen "Zur Chronologie der štokavischen Akzentverschiebung" (1922). Stödd på iakttagelser av å ena sidan ett yngre skikt av låneord från tyskan och italienskan och å andra sidan ett äldre skikt av låneord från ungerskan och turkiskan söker han däri bestämma tidpunkten för inträdandet av den för de s. k. štokaviska

dialekterna av serbo-kroatiskan (till vilka i första hand det nyserbiska litteraturspråket bör) karaktäristiska accentförskjutningen och kommer till det resultatet, att denna process i det stora hela ägt rum under 1400-talet. Men avhandlingen gick vida utöver den sláviska ämnessfären. Vid behandlingen av de ungerska låneorden i serbo-kroatiskan hade Sköld antytt en teori, som han vidare utvecklade i den omstridda avhandlingen "Ungarische Endbetonung" (1925), som jag, trots att dess resultat åtminstone i den generella form, som Sköld givit det, icke i längden torde kunna upprätthållas, icke tvekar att beteckna som ett av hans märkligaste arbeten. Medan det hittills städse gällt såsom en oomkullrunkelig grundsats i den ungerska grammatiken, att det nuvarande ungerska betonings-systemet med huvudton på första ordstavelsen i obruten linje går tillbaka ända till det ungerska språkets första upprinnelse, söker Sköld genom undersökning av ungerska låneord och ordformer i de angränsande språken göra gällande, att ungerskan alltifrån de äldsta externa beläggen ända till in på 1700-talet haft ett det nuvarande rakt motsatt betoningssystem, nämligen huvudton på sista ordstavelsen. Visserligen är det ej svårt att påvisa väsentliga brister i detta arbete; det nyvunna resultatet konfronteras ej med de fakta, som stå att utvinna ur internt ungerskt material, det ådagaläggas ej med full evidens, att förklaringen till de påtalade fakta *blott* är att söka inom ungerskan själv, och behandlingen av materialet är, rent filologiskt sett, understundom något lättvindig. Men å andra sidan kan ej nog lovordas den djärvhet, varmed i detta arbete för första gången ett finskt-ugriskt språks accentutveckling framställes på rent historisk grundval; för den finsk-ugriska accentläran, som i den ringa mån den hittills bedrivits i alltför hög grad stått under inflytande av den indoeuropeiska språkvetenskapens accentologiska konceptioner, är arbetet rent metodiskt sett av vägledande natur.

Redan i dessa bägge arbeten hade låneordsstudiet framträtt som ett bärande moment i Skölds vetenskapliga intentioner. Det var helt naturligt, att detta studium skulle te sig särskilt lockande för en språkman av Skölds kynne, med hans lätthet att samtidigt tillägna sig och röra sig med ett flertal språk och hans motvilja mot ensidig språkkunskap. Av de avhandlingar han under de närmast följande åren i rask följd publicerade, röra sig också trenne

på låneordforskningens område, nämligen "Linguistic gleanings" (1923), "Lehnwörterstudien" (1923), och "Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen" (1924). De tvenne förstnämnda behandla på ett för övrigt tämligen ojämnt sätt ett mycket heterogent material; till briljanta och välfunna kombinationer sällar sig åtskilligt, som endast kan anses framgå ur å ena sidan för *bred*, å andra sidan för *grund* språkkunskap. I allmänhet kan man säga, att studierna äro ägnade ordöverföringar, som utspelat sig inom Skölds lingvistiska älsklingsområde, Öst-Europa och västra Nord- och Mellan-asien, det område, där indoeuropéer, fenno-ugrier och turko-tatarer städse övat inflytande på varandra. Hit för oss också den tredje av de ovannämnda avhandlingarna, i vilken Sköld, utgående från antydningar av Vilhelm Thomsen och stödjande sig på av den ungerske språkforskaren B. Munkácsi i hans stora verk om de ariska och kaukasiska elementen i det ungerska språket sammanbragt material, söker ådagalägga, att de ossetiska låneorden i ungerskan upptagits under perioden 725—775. Trots brister i detaljer (såsom de svaga iranska ordförklaringarna) är detta arbete värdefullt genom den från filologisk synpunkt goda genomarbetningen av materialet, den solida lingvistiska metoden och den överskådliga anordningen av stoffet; resultatet torde nog i det stora hela kunna betecknas som riktigt, ehuru den skarpa kronologiska fixeringen säkerligen bör tåla vid en och annan modifikation.

Hos en språkman av så utpräglad lingvistisk orientering skulle man näppeligen ha väntat att finna något större intresse för problem av rent filologisk natur. Och dock har Sköld i trenne publikationer betygat sin hängivenhet för den indiska filologien. Att han inom dess jättedomän vid val av speciellt forskningsområde skulle låta sig bestämmas av den vanskligaste uppgiftens lockelse, var en naturlig följd av hans inställning till vetenskapen. Ett mera svårbearbetat fält än den inhemska indiska grammatiska litteraturen torde väl näppeligen kunna uppletas inom någon av filologiens discipliner; och det är blott naturligt, att Sköld i sitt förstlingsarbete på området, "Papers on Pāṇini and Indian grammar in general" (1926) ännu ej visar sig mäktig att med full säkerhet lösa hithörande problem. Vida mera betydande är Skölds andra arbete på området, hans största fullbordade verk, "The Nirukta, its place in Old Indian literature, its etymologies" (1926). Utgångspunkten

för detta arbete var syftet att påvisa en medelindisk bakgrund till de i Nirukta meddelade etymologiska sammanställningarna. Men den ursprungliga planen försköts under arbetets gång och resultatet blev en allmän exposé över Niruktas ställning i den indiska litteraturutvecklingen med noggranna och i det stora hela väl utförda detaljundersökningar; det rent filologiska momentet har därvid trätt så starkt i förgrunden, att arbetets ursprungliga syfte nära nog helt undanskymts, och endast resulterat i en språklig exposé av skäligen mager art. I ett tredje arbete, "Zur Genesis der altindischen etymologischen Litteratur" (1928), har Sköld ytterligare med stor grundlighet avhandlat några till den indiska grammatiska litteraturens historia hörande problem. Trots att rent yttre omständigheter troligen inverkat bestämmande för honom vid hans beträdande av detta forskningsområde, kunde man ej undgå att frapperas av hans djupgående intresse för dithörande problem, liksom för den indiska filologien överhuvud; han återvände städse gärna till sina indiska grammatiker, och bland de arbeten, han sysslade med under de sista sommarmånaderna, var även upplägandet av ett nytt dithörande arbete, om vilket jag emellertid icke kan meddela något närmare.

En universellt inriktad språkkunskap i förening med ett eminent sinne för språkets liv i dess olika gestaltningar gjorde, att Sköld blev en ivrig anhängare av den med detta århundrade framträdande s. k. allmänna språkvetenskapen, som över särdisciplinerna söker att sätta en språklivet i dess helhet omfattande och förklarande lärobyggnad. Strängt taget böra alla hans linguistiska arbeten ses under denna allmänna språkvetenskaps synvinkel, han älskar att röra sig med ett så mångskiftande och vittomfattande material, att frestelsen för — och faran av — allmän generalisering städse framter sig för honom. Emellertid medhann han på det i egentlig mening allmänt språkvetenskapliga området endast tvenne mindre arbeten, och bägge dessa av negativt polemisk karaktär; något positivt hann han ej här uträtta. I skriften "Zur Verwandtschaftslehre: die kaukasische Mode" (1929) går han till rätta med moderna försök att i allehanda språkmaterial intolka "kaukasiskt" gods; i en annan skrift, som undertecknad blott sett i korrektur, polemiserar han mot den italienske språkforskaren M. Bartoli's försök (i "Introduzione alla neolinguistica" 1925) att till förmån

för det moderna begreppet "språkgeografi" helt borteliminera begreppet "språkhistoria", men söker samtidigt i allmänna drag ådaga-lägga, vilken betydelse den språkgeografiska problemställningen kan ha för den indoeuropeiska språkvetenskapen.

Alltifrån utarbetandet av avhandlingen om de ossetiska låneorden i ungerskan hade Skölds vetenskapliga intresse med stigande intensitet riktat sig på de vida perspektiv, som den spirande iranska filologien och de stora upptäckterna i Centralasien upprullat för oss. Här var ett område, som passade Skölds psyke på grund av nyhetens lockelse och problemens vansklighet. Hans första insats här var stiftandet av Centralasiatiska sällskapet i Lund 1925, hans andra den resa, han sommaren 1928 över Taschkent, Samarkand och Duschambe och längs Pandj-dalen företog till Chorog, huvudorten i Schughnan-området i Pamirs högland. Hans under denna resa utförda dialektuppteckningar föreligga dels i av honom själv utarbetat skick, dels i obearbetad form, och komma förmodligen att postumt utgivas och sålunda ställas till forskningens förfogande. Bland det samlade text- och ordmaterialet finnas uppteckningar av prov på följande dialekter: waxi, ischkaschmi, schughni med dess underdialekter bartangi, badschui, schahdara och oroschori, vidare av yazghulami och wandschi; icke upptecknade äro alltså huvudsakligen zebaki, sanglitschi, mundji och sarikoli. Av Sköld själv utarbetade föreligga dels utkast till ett större arbete, "Materialien zu den iranischen Pamirsprachen", innehållande en allmän inledning, en skizz över den transoxanska persiskan, den s. k. tadjiki, och dess inflytande på Pamirspråken, ett utkast till en schughni-ljud- och formlära samt ett större antal schughni-texter. Vidare föreligga i utarbetad form ett utkast till en mindre studie, "Vorstudien zum Pamir-Glossar", behandlande specialproblem inom Pamir-ordforskningen, samt först och främst, omfattande ordlistor över de undersökta dialekterna. Enligt planen skulle varje dialekt utgivas särskilt för sig med ordindex; ordlistorna däremot skulle utgöra ett slags Pamir-ordbok. I sammanställningen skulle infogas alla kända tidigare uppteckningar av de ifrågavarande dialekterna, och verket skulle sålunda bli ett slags repertorium för Pamir-forskningen. Vad de icke undersökta dialekterna beträffar, var det Skölds dröm att en gång framdeles vid en ny resa skaffa autentiskt material från dessa och sedan inarbeta dem i den stora Pamir-

ensemble, i vilken han förvisso såg *ett* av målen för sin vetenskapliga verksamhet.

Till den iranska filologien, men till ett område av helt annan natur, hör också det andra av de mera betydande efterlämnade manuskripten, betitlat "Pehlevi studies I. Bundeheh problems", och försett med den efter omständigheterna onekligen frapperande påskriften "får ej publiceras i detta skick". Manuskriftet innehåller en utredning om förhållandet mellan de tvenne recensioner, den utförligare iranska och den knapphändigare indiska, vari Bundeheh, pehlevilitteraturens för oss mest betydande verk, föreligger och därjämte en transkription med hebreisk kvadratskrift av första kapitlet av den iranska Bundeheh. Resultatet blir, att den mindre indiska recensionen står ursprungskällan mycket närmare och har obetingad auktoritet gentemot den större iranska, som närmast skulle vara en med stoff av mångfaldigt slag utbroderad kopia av ett äldre original, som visserligen ej var identiskt med den nu föreliggande indiska recensionen, men i varje fall stod densamma tämligen nära. Denna mening står i skarp motsats mot den uppfattning, som för tillfället torde få anses vara den auktoritativa. Det finns ingen antydning om, huruvida Sköld tänkt sig studien i dess föreliggande form såsom relativt avslutad; skulle det senare vara fallet, är det hopbragta jämförelsematerialet i varje fall av för ensidig beskaffenhet för att definitivt kunna lösa frågan. Om resultatet som sådant skulle jag vilja yttra några ord. Den indiska Bundeheh har ju sedan länge gällt som ett av filologiens gåtfullaste och svårtillgängligaste dokument. Det är därför blott naturligt, att bekantskapen med den iranska Bundeheh skulle utlösa ett slags vetenskaplig panikstämning, och att huvuduppgiften blev att så fullständigt som möjligt rymma upp med det gamla, gåtfulla materialet och lämna plats åt det nya, som dock strängt taget i gåtfullhet ej står det förra långt efter. Jag skulle vilja peka på en beaktansvärd analogi inom den iranska filologien. Efter upptäckten av Turfan-manuskripten ratade man till en början fullständigt den gamla bekanta, men gåtfulla och problemmättade pehlevitraditionen för det nya, som ensamt skulle kunna skänka gåtornas lösning — för att slutligen inse, att det nya materialet i vida högre grad var ägnat att erhålla belysning av det gamla än omvänt. Ur dylika synpunkter skulle jag hålla före, att den av Sköld hävdade

ståndpunkten måhända vid mera framskriden forskning skall visa sig värdefullare än den nuvarande forskningen kan vara villig att medge.

En framställning av Skölds vetenskapliga och mänskliga personlighet måste väsentligen bli uppspårandet av ett flertal, visserligen ej med konsekvens, men dock med oerhörd intensitet fullföljda grundlinjer. Han erbjöd snarast bilden av ett mycket invecklat komplex av karaktärsdrag, som ej voro inordnade under en samlande högre harmoni. Ej underligt alltså, att han hade svårt att göra det intryck, som är den koncentrerade själskraften förbehållet; men å andra sidan saknade han de mindre goda drag, som ofta dölja sig under en lugn yta.

För de flesta torde Sköld komma att framstå som rabulisten. Det västerländska samfundslivet i dess traditionella utgestaltung var honom en styggelse; för hans överkänsliga sinne tedde sig den individerna dominerande samhällsmakten närmast som en yttring av tillvarons brutalaste krafter. Hans inställning till samhällslivet var djupt grundad i hans karaktär och hans på denna vilande ideologi, och så blev han en hängiven dyrkare av samhällstraditionen bekämpande idéer. Förvisso saknade icke denna hängivenhet ett stänk av hög idealitet, men oftast lät han sig kanske ledas av strömningar, vilkas traditionsbrytande karaktär tilltalade honom, utan att behovet av kritisk granskning av de förebragta åskådningarna i någon högre grad gjorde sig gällande hos honom. Visserligen var denna traditionsfientliga inställning icke, åtminstone icke under den tid jag kände honom, förbunden med någon fanatism; men å andra sidan kunde man ej undgå att iakttaga, att hans samhälls-åskådning ej egentligen vilade på ett djupt och allvarligt eftertänkande, utan med sin ej sällan naiva ensidighet och sin benägenhet till inkongruenta jämförelser och förhastade slutsatser var en manifestation av hans känsloliv.

Den negativa inställningen gentemot den västerländska samhällstraditionen spelade sin roll även för Skölds vetenskapliga intentioner. Det var honom strängt taget förhatligt att syssla med språk av västerländsk extraktion, och i all synnerhet saknade han egentligt intresse för den germanska språkvetenskapen. Hans håg låg åt Östeuropa och Orienten; sysslandet med dithörande språk

behövde ej skymmas av den kulturella och samhällliga bakgrund, som i Västeuropa beredde honom sådan avsky. Av östeuropeisk och orientalisk kulturtradition var han en hängiven beundrare; och det är betecknande för hans mentalitet, att han härutinnan å ena sidan ägde en utpräglad konservativ blick för traditionernas inneboende värde, och å andra sidan var beredd att skänka dem desto större uppskattning, ju starkare deras avoghet och ju livligare deras aggressivitet gentemot den västerländska kulturtraditionen var. I synnerhet för den kinesiska kulturen hyste han stor hänförelse, en följd av barndomsårens intryck från Kina; denna hänförelse kan man spåra även i hans vetenskapliga alstring, där han ej försummar att utnyttja den kinesiska litteraturtraditionen och inpräglad dess värde för vetenskapen, och det hände mig mer än en gång, att ett yttrat tvivel om det vetenskapliga värdet av en kinesisk litteraturuppgift gick honom djupt till sinnes. Orienten var förvisso hans andra fädernesland, och han skulle gärna rett sitt hem i någon av Pamirs bergsbyar — hade blott icke *en* sträng i hans inre funits, som trots allt visade sig ha den största bärkraften.

Och detta var den djupt traditionsbundna pietet, han hyste inför de livets makter, som med mild hand beredde ett känsligt och oroligt sinne en städse efterlängtdad hugsvalelse — familjen, vänskapen, de fäderneärvda plägsederna, minnena och traditionerna, vetenskapen. Och denna pietet var för visso av mera äkta karaktär än hos mången, som med höga gester utger sig som traditionens försvarare. Det var underligt att förnimma, huru tillvaron för hans blick, blott man rörde vid någon av de veka strängarna i hans själ, förändrades från bilden av en av sataniska krafter driven maskin till en bild, i vilken äkta gammaldags svensk hemtrevnad och osjälvisk idealitet fullständigade varandra till en i sällsynt grad harmonisk enhet. Och det var denna i god mening konservativa pietet, som höll honom uppe; den var läkemedlet för de sår, som hans städse hårda kamp för samhällelig existens — och därtill existens i ett samhälle, som han i grunden avskydde — i övermått beredde honom. Den gav rotfäste åt en natur, som eljest, oharmonisk, splittrad och sargad som den var, hade varit vigd åt undergången.

Men Sköld var ingen passiv mottagare av det goda, som livets blida krafter, så begärligt anammade av honom, förmådde skänka. Var och en, som känt honom, kan intyga, med vilken oerhörd

intensitet han omfattade de element av tillvaron, som beredde honom glädje och lycka. Hans vänskap var sålunda av en art, som kunde högt skattas. Den ägde en styrka, som ej sällan kunde skjuta så högt över målet, att den var blind för andras tankar och känslor. Men den hade också en blindhet av annat slag. Sköld såg gärna i sina vänner idealfigurer, hos vilka han högst ogärna ville finna några fel och för vilkas växlande stämningar han ej ägde något sinne; förklarligt alltså, att han ej sällan måste med smärta beklaga förlusten av forn vänskap.

Jag har sökt sammanföra några väsentliga drag av den avlidnes vetenskapliga och mänskliga personlighet, sådan som den framträdde för mig. Och jag vill, med hänsyn till den strid, som under dessa senaste år stått kring den avlidne, tillägga, att jag, utan att göra några koncessioner åt något håll, endast sökt förmedla några personliga intryck, givna i en efter omständigheterna avpassad, möjligast objektiv form. Blott så, har det förefallit mig, är möjligheten given för en rättvis och hållbar uppskattning av den avlidnes gärning och personlighet.

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND.

Beskyddare och Präses illustris.

H. K. H. KRONPRINSEN.

Bortgångna hedersledamöter.

MONTELIUS, GUSTAF OSCAR AUGUSTIN, riksantikvarie, f. 9/9 1843,
† 4/11 1921.

THOMSEN, VILHELM LUDVIG PETER, professor, f. 25/1 1842, † 13/5 1927.

TEGNÉR, ESAIAS HENRIK WILHELM, professor, f. 13/1 1843, † 21/11
1928.

Hedersledamöter.

V. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ULRİK, excellens, professor, Char-
lottenburg 9, Berlin W, f. 22/12 48, 21.

EVANS, ARTHUR JOHN, professor, Oxford, f. 8/7 51, 21.

KOCK, KARL AXEL LICHNOWSKY, professor, Lund, f. 2/3 51, 24.

MÜLLER, SOPHUS, f. d. museumsdirektör, Köpenhamn, f. 24/5 46, 25.

MEILLET, PAUL JULES ANTOINE, professor, Rue de Verneuil 24,
Paris VIIe, f. 11/11 66, 25.

Styrelse.

Präses: EINAR LÖFSTEDT (1930).

V. präses C. W. v. SYDOW (1928).

Sekreterare: ALGOT WERIN (1929).

Bibliotekarie: SIGURD AGRELL (1930).

Skattmästare: NILS LUNDAHL (1930).

Medlemmar: HENRIETTE COYET (1929), WILHELM WESTRUP (1930),
ALF NYMAN (1928), ALBERT SAHLIN (1930).

Suppleanter: STEN BONNESEN (1928), SVEN WICKSELL (1930), GUNNAR
ASPELIN (1929).

Valnämnd.

Ordförande: Soc:s Præses.

Medlemmar: ALBERT SAHLIN (1930), C. W. v. SYDOW (1930), SIGURD AGRELL (1929), STEN BONNESEN, (1930).

Suppleanter: GOTTFRID CARLSSON (1930), GUNNAR ASPELIN (1930).

Granskningsnämnd.

Ordförande: Soc:s Sekreterare.

Medlemmar: EINAR LÖFSTEDT (1930), EILERT EKWALL (1930), EBBE TUNELD (1929), STEN BONNESEN (1929).

Bortgångna stiftande ledamöter.

v. HALLWYL, WALTER, greve, f. $26/1$ 1839, † $27/2$ 1921.

EDSTRAND, REINHOLD THEODOR WERNER, direktör, f. $15/6$ 1882, † $25/11$ 1923.

SWARTZ, CARL JOHAN GUSTAF, universitetskansler, f. $5/6$ 1858, † 1926.

PETRÉN, KARL ANDERS, professor, f. $2/12$ 1868, † $16/10$ 1927.

WACHTMEISTER, AXEL WILHELM, greve, kammarherre, f. $16/7$ 69, † $24/8$ 1929.

ENGESTRÖM, MAX EMIL LEOPOLD, f. d. konsul, Malmö, f. $15/11$ 67, † $25/3$ 1930.

v. GEIJER, FREDRIK WILHELM GUSTAF, f. d. ryttmästare, godsägare, Vegeholm, f. $8/2$ 65, † $16/5$ 1930.

v. HALLWYL, ANNA FRIDRIKA WILHELMINA f. KEMPE, grevinna, Stockholm, f. $1/10$ 44, † $27/7$ 1930.

Stiftande ledamöter.

BERGER, SVANTE EDVIN LARSSON, direktör, Halmstad, f. $13/5$ 71, 20.

COYET, HILDA ELEONORE HENRIETTE DOROTÉE AMELIE, f. friherrinna CEDERSTRÖM, Torup, Bara, f. $16/3$ 59, 20.

SAHLIN, JOHAN ALBERT, fabriksägare, Eslöv, f. $7/9$ 68, 20.

v. SCHMITERLÖW, ADELHEID, fröken, Tagel, Smålands Rydaholm, f. $15/8$ 75, 20.

SWARTZ, PEHR JOHAN JACOB, direktör, Norrköping, f. $21/10$ 60, 20.

WESTRUP, JOHAN WILHELM MAGNUS, v. konsul, Rydsgård, f. $13/5$ 62, 20.

- LUNDAHL, NILS, fil. dr, Lund, f. $23/5$ 58, 21.
JACOBSEN, HELGE, direktör, Ny Carlsberg Glyptotek, Köpenhamn,
f. $24/12$ 82, 21.
SAHLIN, CARL ANDREAS, fil. dr, Djursholm, f. $15/12$ 61, 21.
EDSTRAND, KARIN THEKLA ELEONORA, fröken, Malmö, f. $3/7$ 80, 21.
NORDQVIST, GUNHILD THERESIA ELVIRA, f. EDSTRAND, doktorinna,
Sjöbo, f. $23/9$ 83, 21.
ROOS, AXEL, jur. dr, advokat, Malmö, f. $4/3$ 86, 21.
MONTELIN, ADOLF FREDRIK, apotekare, Lund, f. $17/1$ 71, 23.
HAFFNER, JOHAN, stadsläkare, Lund, f. $6/9$ 76, 24.
DUNKER, HENRY CHRISTIAN LOUIS, fabriksdisponent, Hälsingborg,
f. $6/9$ 70, 25.
WIENS, FINGAL CARL OSCAR HARALD, kansliråd, Löberöd, f. $18/12$ 80, 28.

Seniorer.

- HAMMARSTEDT, NILS EDVARD, museiintendent, Nordiska museet,
Stockholm, f. $3/3$ 61, 20.
LIDÉN, BROR PER EVALD, professor, Göteborg, f. $3/10$ 62, 20.
HELLQUIST, GUSTAF ELOF, professor, Lund, f. $26/6$ 64, 20.
MORTENSEN, JOHAN MARTIN, professor, Woodstock Road 18, Bed-
ford Park, W 4, London, f. $10/12$ 64, 20.
SERNANDER, JOHAN RUTGER, professor, Uppsala, f. $2/11$ 66, 21.
PEDERSEN, HOLGER, professor, Köpenhamn, f. $7/4$ 67, 21.
BROCH, OLAF, professor, Oslo, f. $4/8$ 67, 20.
WIKLUND, KARL BERNHARD, professor, Uppsala, f. $15/3$ 68, 20.
HAHR, AUGUST, professor, Uppsala, f. $21/10$ 68, 21.
CUNY, ALBERT, professor, Rue Raymond-Lartigne 7, Bordeaux, f.
 $16/5$ 69, 24.
BORELIUS, HILMA JOHANNA ULRIKA, docent, Lund, f. $18/12$ 69, 20.
HERRLIN, PER AXEL SAMUEL, professor, Lund, f. $30/3$ 70, 21.
v. FRIESEN, OTTO, professor, Uppsala, f. $11/5$ 70, 20.
RAQUETTE, GUSTAF RICHARD, docent, Lund, f. $7/2$ 71, 25.
MOBERG, CARL AXEL, professor, rector magnificus, Lund, f. $15/6$
72, 20.
WEIBULL, LAURITZ ULRIK ABSALON, professor, Lund, f. $2/4$ 73, 20.
GRØNBECHE, WILHELM, professor, Gjentofte, f. $14/6$ 73, 20.

- KOHT HALVDAN, professor, Lysaker, Norge, f. $\frac{7}{7}$ 73, 22.
SOUTER, ALEXANDER, professor, Aberdeen, f. $\frac{14}{8}$ 73, 27.
WALBERG, FRANS GUSTAF EMANUEL, professor, Lund, f. $\frac{24}{12}$ 73, 27.
ANDERSSON, JOHAN GUNNAR, professor, Stockholm, f. $\frac{3}{7}$ 74, 25.
NILSSON, NILS MARTIN PERSSON, professor, Lund, f. $\frac{12}{7}$ 74, 20.
CHRISTENSEN, ARTHUR, professor, Köpenhamn, f. $\frac{9}{1}$ 75, 27.
FABRICIUS, KNUD, professor, Köpenhamn, f. $\frac{13}{8}$, 75, 25.
HESSELMAN, BENGT IVAR, professor, Uppsala, f. $\frac{21}{12}$ 75, 25.

Arbetande ledamöter.

a. Inländska.

- AGRELL, PER SIGURD, professor, Lund, f. $\frac{16}{1}$ 81, 20.
ARNE, TURE ALGOT J:SON, antikvarie, Statens hist. museum, Stockholm, f. $\frac{7}{5}$ 79, 20.
KARITZ, ANDERS, docent, Lund, f. $\frac{28}{2}$ 81, 20.
KJELLIN, TOR HELGE, professor, museiintendent, Karlstad, f. $\frac{24}{4}$ 85, 20.
LAGERROTH, LARS FREDRIK BARTHOLD, professor, Smedslätten, Äppelviken, f. $\frac{10}{9}$ 85, 20.
MÖRNER, AGNES MARIANNE, rektor, Malmö, f. $\frac{4}{1}$ 86, 20.
NYMAN, ALF TOR, docent, Lund, f. $\frac{12}{3}$ 84, 20.
PERSSON, AXEL WALDEMAR, professor, Uppsala, f. $\frac{1}{6}$ 88, 20.
SAHLGREN, GUSTAF FREDRIK, JÖRAN, docent, Uppsala, f. $\frac{8}{4}$ 84, 20.
v. SYDOW, CARL WILHELM, docent, Lund, f. $\frac{21}{12}$ 78, 20.
WEIBULL, CURT HUGO JOHANNES, professor, Göteborg, f. $\frac{19}{8}$ 87, 20.
ALMQUIST, HELGE KNUT HJALMAR, riksarkivarie, Stockholm f. $\frac{17}{12}$, 80, 20.
BÖÖK, MARTIN FREDRIK CHRISTOFFERSSON, professor, Stockholm, f. $\frac{12}{5}$ 83, 20.
EIDEM, ERLING, professor, Lund, f. $\frac{23}{4}$ 80, 20.
KARLGREN, KLAS BERNHARD JOHANNES, professor, Göteborg, f. $\frac{5}{10}$ 89, 20.
LINDKVIST, ERIK HARALD, rektor, Hälsingborg, f. $\frac{14}{10}$ 81, 20.
LITHBERG, NILS JACOB MAURITZ, professor, Stockholm, f. $\frac{3}{8}$ 83, 20.
LÖFSTEDT, HAIMON EINAR HARALD, professor, Lund, f. $\frac{15}{6}$ 80, 20.
NILSSON, JOHAN ALBERT, professor, Lund, f. $\frac{12}{9}$ 78, 20.

- THEANDER, CARL EJLERT OLOF, lektor, Stockholm, f. $10/2$ 78, 20.
TUNBERG, SVEN AUGUST DANIEL, professor, rektor, Stockholm, f. $1/2$ 82, 20.
WESTMAN, KARL GUSTAF, professor, Uppsala, f. $18/8$ 76, 20.
LAMM, MARTIN, professor, Stockholm, f. $22/6$ 80, 20.
ROOSVAL, JOHNNY AUGUST EMANUEL, professor, Alnäs, Stockholm, Dj., f. $29/8$ 79, 20.
HEINERTZ, NILS OTTO, lektor, Stockholm, f. $5/11$ 76, 21.
LANDQUIST, JOHN, författare, Stockholm, f. $3/12$ 81, 21.
NORDENSKIÖLD, NILS ERLAND HERBERT, professor, Göteborg, f. $19/7$ 77, 21.
TUNELD, EBBE OSCAR, professor, chef för Svenska Akademiens ord-
boks redaktion, Lund, f. $7/4$ 77, 21.
BONNESEN, STEN, docent, Lund, f. $11/10$ 86, 22.
SMITH, HELMER, docent, Kummelnäs Båtvary, Bo, f. $26/4$ 82, 23.
NELSON HELGE MAGNUS OSKAR, professor, Lund, f. $15/4$ 82, 23.
EKWALL, BROR OSKAR EILERT, professor, Lund, f. $8/1$ 77, 25.
WERIN, ALGOT GUSTAF, docent, Lund, f. $19/10$ 92, 25.
CARLSSON, OSCAR GOTTFRID HENRIK, professor, Lund, f. $18/12$ 87, 25.
OLSON, JOHAN EMIL, professor, Lund, f. $9/6$ 76, 25.
FRÖDIN, JOHN OTTO HENRIK, professor, Uppsala, f. $16/4$ 79, 25.
CARLQUIST, NILS WILHELM GUNNAR, förste bibliotekarie, Lund, f. $3/2$ 89, 25.
LINDQUIST, IVAR ARTUR, docent, Lund, f. $31/5$ 95, 25.
ANDERBERG GUSTAF ALFRED RUDOLF, fil. dr, folkskoleinspektör,
Trälleborg, f. $6/1$ 92, 26.
CARLSSON, NILS GUNNAR, docent, Lund, f. $7/3$ 94, 26.
WICKSELL, SVEN DAG, professor, Lund, f. $22/10$ 90, 27.
BELFRAGE SIXTEN ESBJÖRN MAURITZ, docent, Åkarp, f. $27/7$ 83, 27.
THOMSON, ARTHUR NATANAEL, docent, Lund, f. $6/11$ 91, 27.
PALMÉR, JOHAN, docent, Lund, f. $3/12$ 83, 28.
KNUTSSON, KNUT PETER, docent, Lund, f. $5/3$ 97, 28.
JOSEPHSON, RAGNAR, professor, Lund, f. $8/3$ 91, 29.
ASPELIN, GUNNAR, docent, Lund, f. $23/9$ 98, 29.
BRILIOTH, YNGVE TORGNY, professor, domprost, Lund, f. $12/7$ 91, 30.
BOLIN, ANDERS STURE RAGNAR, docent, Lund, f. $27/5$ 00, 30.
WIFSTRAND, SVEN ALBERT, docent, Lund, f. $3/3$ 01, 30.

b. Utländska.

- LILJEGREN, STEN BODVAR, professor, Columbia university, New York, f. $\frac{8}{5}$ 85, 20.
- ARUP, ERIK, professor, Köpenhamn, f. $\frac{22}{11}$ 76, 20.
- LIESTØL, KNUT, professor, Blommenholm, Oslo, f. $\frac{13}{11}$ 81, 20.
- MATTHIESSEN, HUGO, museumsinspektör, Nationalmuseum, Köpenhamn, f. $\frac{19}{12}$ 81, 20.
- OLSEN, MAGNUS BERNHARD, professor, Oslo, f. $\frac{28}{11}$ 78, 20.
- RUDBERG, GUNNAR, professor, Oslo, f. $\frac{17}{10}$ 80, 20.
- RASMUSSEN, KNUD, dr phil., författare, Hellerup, f. $\frac{7}{6}$ 79, 21.
- POULSEN, FREDERIK, museumsdirektör, Ny Carlsberg Glyptotek, Köpenhamn, f. $\frac{7}{3}$ 76, 21.
- SHETELIG, HAAKON, professor, Bergen, f. $\frac{25}{6}$ 77, 21.
- HARVA, UNO NILS OSCAR, professor, Helsingfors, f. $\frac{31}{8}$ 82, 22.
- TUXEN, POUL, professor, Köpenhamn, f. $\frac{8}{12}$ 80, 23.
- SCHMEIDLER BERNHARD, professor, Erlangen, f. $\frac{6}{8}$ 79, 24.
- HABERLANDT, ARTHUR, professor, Museum für Volkskunde, Wien, f. $\frac{9}{3}$ 89, 24.
- SAURAT, DENIS, professor, London, f. $\frac{21}{3}$ 90, 24.
- HECHT, HANS, professor, Göttingen, f. $\frac{16}{7}$ 76, 24.
- KONOPCZYNSKI, WLADYSLAW, professor, Krakov, 80, 24.
- NÖRLUND, POUL, museointendent, Köpenhamn, f. $\frac{4}{11}$ 88, 24.
- MAWER, ALLEN, professor, Liverpool, f. $\frac{8}{5}$ 79, 24.
- NECKEL, GUSTAV, professor, Charlottenburg, f. $\frac{17}{1}$ 1878, 27.
- JAEGER, WERNER, professor, Kaiser Wilhelmstr. 11, Berlin-Steglitz, f. $\frac{30}{7}$ 88, 27.
- PEDERSEN, JOHANNES, professor, Köpenhamn, f. $\frac{7}{11}$ 83, 27.
- SRBIK, HEINRICH RITTER v., professor, Schloss Schönbrunn, Wien, f. $\frac{10}{11}$ 78, 30.
- VASMER, MAX, professor, Barstr. 55, Berlin-Wilmersdorf, f. $\frac{28}{2}$ 86, 30.
- RUBOW, PAUL VIKTOR, professor, Köpenhamn, f. $\frac{9}{1}$ 96, 30.

SOCIETETENS VERKSAMHET 1929 OCH 1930.

Till stiftande ledamot har valts baron NILS GYLLENKROK, Björnstorp.

Till inländska arbetande ledamöter ha valts: professorn och domprosten YNGVE BRILIOTH, Lund, och docenterna STURE BOLIN och ALBERT WIFSTRAND, Lund.

Till utländska arbetande ledamöter ha valts: professor HEINRICH RITTER v. SRBIK, Wien, professor MAX VASMER, Berlin, och professor PAUL V. RUBOW, Köpenhamn.

Vid högtidssammanträdet den 23 november 1929 höll professor GUSTAV NECKEL från Berlin ett föredrag om "Ehe und Liebe im Altnordischen".

Vid sammanträdet den 22 februari 1930 föreläste professor BENGT HESSELMAN om "Ortnamn och färdvägar".

Vid sammanträdet den 11 april 1930 föreläste professor MAX VASMER från Berlin om "Germanen und Slawen in Ostdeutschland in alter Zeit".

Med anledning av Vetenskaps-Societets 10-åriga tillvaro hölls den 10 maj 1930 ett extra högtidssammanträde, varvid Societets förutvarande praeses, professor LAURITZ WEIBULL höll ett anförande med anledning av jubileet och professor VILHELM GRÖNBECH föreläste om "Völuspå".

På inbjudan av kanslirådet och fru Wiens sammanträdde Societeten med gäster den 20 september å Löberöds slott, där lunch intogs. Kanslirådet HARALD WIENS talade om slottets historia och förste bibliotekarie GUNNAR CARLQUIST om De la Gardieska arkivet. Senare på dagen voro Societets medlemmar med gäster av konsul och fru Westrup inbjudna till middag på Rydsgård. På ditfärden besågs, på inbjudan av baron Hans Ramel, Övedsklosters slott.

Av trycket har utgivits:

Årsbok 1930.

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund.

12. Gudmundi Olavi Thesaurus Adagiorum linguae septentrionalis antiquae et modernae, utgiven med parallellhänvisningar och register av Gottfrid Kallstenius.

SAMMANDRAG
AV VETENSKAPS-SOCIETETENS I LUND RÄKENSKAPER
ÅR 1929.

Balanskonto den 1 januari 1929.

Tillgångar.	Skulder.
Obligationer	Grevinnan von Halwyls fond 10,000: —
Aktier och förlagsbevis	Grundfonden 113,034: 40
I banker inestående (inklusive räntor)	Dispositionsfonden 10,639: 09
I kassan	Resestipendiefonden 5,372: 38
Summa kronor 139,045: 87	Summa kronor 139,045: 87

Vinst- och förlust konto den 31 december 1929.

Inkomster.	Utgifter.
Årsavgifter	Trycksaker .....
Räntor på obligationer	Arvoden och resekostnader 1,080: —
D:o å aktier och förlagsbevis.....	Porton .....
D:o å bankmedel 1,649: 14	Inventarier .....
Redovisning från C. W. K. Gleerup	Diverse .....
Ränta å Resestipendiefonden 266: —	Avskrivn. på A.-B. Svenska Tobaksmonop. aktier... 250: —
Vinst å utlottade obligationer	D:o på Svenska Sockerfabriks A.-B. aktier..... 250: —
Summa kronor 14,101: 24	Behållning (inkl. ränta på Resestipendiefonden) 10,281: 17
	Summa kronor 14,101: 24

Balanskonto den 31 december 1929.

Tillgångar.	Skulder.
Obligationer	Grevinnan von Hallwyls fond 10,000: —
Aktier och förlagsbevis	Grundfonden 118,034: 40
I banker inestående (inklusive räntor).....	Dispositionsfonden 15,654: 26
D:o d:o Resestipendiefond	Resestipendiefonden 5,638: 38
I kassan	
Summa kronor 149,327: 04	Summa kronor 149,327: 04

Lund den 31 december 1929.

NILS LUNDAHL.

INVENTARIUM DEN 31 DECEMBER 1929.

Ohigationer:

Svenska statens 5 0/0 av 1916—17 (kurs 99,5 0/0).....	4,975: —	
» » 5 0/0 » 1917	5,000: —	
» » 5 0/0 » 1918	5,000: —	
» » 6 0/0 » 1921	5,000: —	
» » 4,5 0/0 av 1927 (kurs 98,75 0/0).....	4,937: 50	
Konungariket Sveriges stadshypotekskassas 5 0/0 av 1914...	5,000: —	
» » » 6 0/0 » 1920...	5,000: —	
» » » 5 0/0 » 1926...	5,000: —	
Stockholms inteckningsgaranti A.-B:s 4 0/0 av 1904 (kurs 84 0/0)	16,329: 60	
Göteborgs stads 5 0/0 av 1918	1,000: —	
Malmö stads 4,5 0/0 av 1922 (kurs 97,5 0/0)	4,875: —	
Skellefteå stads 5 0/0 av 1926	5,000: —	
Höganäs—Billesholms A.-B. 6,5 0/0 av 1921	4,000: —	
Södra Vetterns kraft A.-B. 6 0/0 av 1921	5,000: —	
Svenska Sockerfabriks A.-B. 7 0/0 av 1921	1,000: —	77,117: 10

Aktier och förlagsbevis.

7 st. aktier i A.-B. Vin- och Spritcentralen	7,000: —	
50 » » i Svenska Sockerfabriks A.-B. (efter avskrivn. 250: —)	2,000: —	
50 » » i Svenska Tobaksmonopolet (efter avskrivn. 250: —)	5,000: —	
40 » förlagsbevis i A.-B. Svenska Handelsbanken	2,000: —	16,000: —
I banker innestående (inklusive räntor)	50,527: 63	
I » » Resestipendiefonden	5,638: 38	56,166: 01
I kassan		43: 93

Summa kronor 149,327: 04

Lund den 31 december 1929.

NILS LUNDAHL.

REVISIONSBERÄTTELSE.

Vid denna dag företagen revision av Vetenskaps-Societetens i Lund räkenskaper för år 1929 hava undertecknade funnit dem i allo noggrant och omsorgsfullt förda, försedda med behövlige verifikationer och samtliga värdehandlingar betryggande förvarade i bankfack varför det är oss en angenäm plikt tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet åt skattmästaren för den tid revisionen omfattar.

Lund den 20 oktober 1930.

ALB. SAHLIN.

IVAR LINDQUIST.

S T A D G A R

FÖR

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

SOCIETETENS UPPGIFT OCH SAMMANSÄTTNING.

§ 1.

Vetenskaps-Societeten i Lund har till uppgift att främja humanistisk vetenskaplig forskning, särskilt genom

att i sina acta befordra framstående vetenskapliga verk till trycket,

att lämna understöd till mera betydelsefulla vetenskapliga undersökningar, för vilka detaljerad plan i särskild ansökan framlagts,

att taga initiativ till och planlägga vetenskapliga forskningsföretag samt

att anordna föredrag över vetenskapliga ämnen.

§ 2.

Societeten består av arbetande och stiftande ledamöter, vartill såsom en särskild grupp komma seniores. Till arbetande ledamöter skola företrädesvis yngre vetenskapsidkare väljas.

I Societetens styrelse och nämnder kunna endast inländska arbetande och stiftande ledamöter inväljas.

Seniores och utländska arbetande ledamöter äga ej deltaga i sådana förhandlingar och beslut som angå ekonomiska och administrativa frågor.

§ 3.

De inländska arbetande ledamöternas antal må ej överstiga 50, de utländska arbetande ledamöternas ej 30, de stiftande ledamöternas ej 30.

§ 4.

Arbetande ledamot kvarstår såsom sådan till fyllda 55 levnadsår. Han övergår därefter till gruppen seniores.

§ 5.

Stiftande ledamot, vartill Societeten endast äger välja person som ådagalagt intresse för humanistisk vetenskap och kultur, erlägger en inträdesavgift av minst 1000 kronor samt under vartdera av de 5 efter invalet närmast följande åren en avgift av 1000 kronor. Han äger alltid och i allt samma rättigheter som arbetande ledamot.

Önskar stiftande ledamot vid sitt inträde i Societeten betala samtliga avgifter, äger han rätt till diskontoavdrag å icke förfallna avgifter, räknat efter 6 %.

§ 6.

Till Societetens hedersledamöter kunna väljas personer av utmärkt förtjänst om humanistisk vetenskap. Deras antal må ej överstiga 7.

STYRELSE OCH NÄMNDER.

§ 7.

Societetens angelägenheter handhas av en styrelse, bestående av 9 ledamöter, av vilka en är präses, en vice präses, en sekreterare, en bibliotekarie och en skattmästare. Av styrelsens medlemmar skola minst 3 vara stiftande ledamöter. För styrelsemedlemmarna skola ersättare väljas till ett antal av 3.

§ 8.

Societetens styrelse väljes för en tid av 3 år. Vid varje högtidssammanträde väljas 3 styrelsemedlemmar och en ersättare.

§ 9.

Styrelsen, som har sitt säte i Lund och till vars sammanträden samtliga dess ledamöter kallas, är besluttför då minst 5 av dess medlemmar äro närvarande. Vid lika röstetal har präses utslagsröst.

§ 10.

Förslag till inval ingivas i särskild motiverad skrivelse, under tecknad av minst 2 Societetens arbetande eller stiftande ledamöter, till en valnämnd, bestående av Societetens präses jämté 4 ledamöter med 2 ersättare. Societetens präses är nämndens ordförande.

Arbetande ledamöter och hedersledamöter väljas av Societeten med $\frac{3}{4}$ majoritet på förslag av valnämnden. Valnämndens förslag upprättas med $\frac{4}{5}$ majoritet. Valnämnden är beslutför endast då den är fulltalig.

Stiftande ledamöter väljas med $\frac{4}{5}$ majoritet av styrelsen förstärkt med valnämnden på förslag av den sistnämnda. Valnämndens förslag upprättas så som ovan stadgats.

Endast beslut om inval införs i Societetens protokoll, ej förslag därom.

§ 11.

Till tryckning i Societetens acta inlämnade skrifter granskas av en nämnd, bestående av sekreteraren jämte 4 arbetande ledamöter, representerande olika vetenskapsgrenar.

§ 12.

Societetens nämnder väljas för en tid av 2 år. Vid varje högtidssammanträde väljas 2 medlemmar och en ersättare i valnämnden samt 2 medlemmar i granskningsnämnden.

ÄMBETSMÄN.

§ 13.

Societetens ämbetsmän äro sekreteraren, skattmästaren och bibliotekarien. Till ämbetsmän kunna endast ledamöter boende i Lund eller dess närmaste omnejd väljas.

§ 14.

Sekreteraren åligger:

- att hålla förteckning över Societetens ledamöter,
- att föra protokoll vid Societetens sammanträden, ävensom förbereda och föredraga de ärenden som där skola förekomma,
- att befordra till verkställighet de vid sammanträdena fattade besluten,
- att handhava vården av Societetens handlingar,
- att ombesörja Societetens brevväxling och därvid föra kopiebok samt dagbok över inkommande och utgående handlingar,

att till varje högtidssammanträde uppsätta styrelsens berättelse om Societetens verksamhet under sistförflutna år samt att ombestyra utgivandet av Societetens acta.

§ 15.

Skattmästaren, som ansvarar för Societetens medel, åligger att närmast handhava Societetens ekonomiska angelägenheter, att föra Societetens räkenskaper, vilka avslutas med kalenderår, samt att före den 15 maj avlämna föregående års räkenskaper till revisorerna.

Societetens värdehandlingar förvaras under två olika lås i kassaskåp, till vilket præses har den ena nyckeln, skattmästaren den andra.

§ 16.

Bibliotekarien åligger:

att ha tillsyn över Societetens inventarier och bibliotek och däröver föra förteckning, att emottaga och i särskild accessionskatalog införa alla till Societeten ingående skrifter, att ombesörja distributionen av Societetens acta samt att vid förfall för sekreteraren fullgöra dennes åligganden.

SAMMANTRÄDEN OCH VAL.

§ 17.

Societetens sammanträder i Lund efter kallelse av præses. Begära 10 ledamöter i skrivelse till præses sammanträde, är denne skyldig att omedelbart utlysa sådant.

Högtidssammanträde hålles årligen i september eller oktober månad, för så vitt ej annan tid av särskild anledning bestämmes.

§ 18.

Societetens är beslutför, om minst 12 av dess ledamöter jämte præses och sekreteraren eller dessas ersättare äro närvarande. Endast närvarande ledamot äger deltaga i omröstning.

§ 19.

Val av arbetande ledamöter, hedersledamöter, styrelse och nämnder förrättas med slutna sedlar om varje namn för sig, därest ej Societeten vid varje särskilt tillfälle enhälligt besluter företaga omröstningen i annan ordning. Vid lika röstetal skilje lotten.

§ 20.

Ärende, som ej angivits i kallelse till sammanträde, får ej å detta företagas till avgörande, om det ej enligt stadgarna där skall förekomma.

EKONOMI.

§ 21.

Av de stiftande ledamöternas inträdesavgifter bildas en dispositionsfond. Av övriga avgifter bildas en grundfond, varav endast räntan må disponeras.

§ 22.

För granskning av årets räkenskaper, fonderna och inventarieförteckningarna utses vid högtidssammanträdet för en tid av ett år 2 revisorer med 2 ersättare, och skola revisorerna äga tillgång till samtliga protokoll och handlingar samt Societetens övriga tillhörigheter. Revisionsberättelsen, som överlämnas till styrelsen senast 1:e september, framlägges för beslut om godkännande på högtidssammanträdet.

ALLMÄNNA BESTÄMMELSER.

§ 23.

För ändring av dessa stadgar erfordras samstämmiga beslut på 2 omedelbart efter varandra följande högtidssammanträden, och skola dessa beslut fattas med minst $\frac{2}{3}$ majoritet. Dock får beslut om ändring av Societetens uppgift att främja humanistisk forskning, av § 4 eller av bestämmelsen i § 21 angående grundfonden icke fattas.

§ 24.

Societetens acta utdelas kostnadsfritt till samtliga ledamöter.

§ 25.

Om Societetens verksamhet i övrigt gäller den arbetsordning. Societeten kan finna skäl att antaga.

INNEHÅLL.

	Sid.
GUNNAR ASPELIN, De protestantiska monarkomakernas politiskt-filosofiska idéer	3
ALF NYMAN, Kant — en mystiker? Några marginalanmärkingar	19
GUNNAR RUDBERG, Ur Vergilius' tankevärld. Föredrag vid Vetenskaps-Societetens högtidssammanträde den 22 november 1930	35
C. W. v. SYDOW, Den fornegyptiska sagan om de två bröderna. Ett utkast till dess historia och utveckling	51
STURE BOLIN, C-varianterna av Mäster Adams text	91
EMIL OLSON, Minnesord över de under året avlidna medlemmarna. Vid högtidssammanträdet den 22 november 1930	105
NILS LITHBERG, Wilhelmina von Hallwyl, f. Kempe. 1 okt. 1844—25 juli 1930	117
CASIMIR FONTAINE, Hannes Sköld som vetenskapsman och människa	125
Vetenskaps-Societeten i Lund	137
Stadgar för Vetenskaps-Societeten i Lund	147

1926. SCHMEIDLER, B. Über briefsammlungen des früheren mittelalters in Deutschland und ihre kritische verwertung.
ELOVSON, H. Samuel Johnson, Goethe och patriotismen under sjuttonhundratalet.
v. SYDOW, C. W. Föreställningar om födelse i folksagan.
SAHLGREN, J. De nordiska språkens indelning.
1927. ROTH, E. Den provensalska trubadurpoesiens uppkomst. Gamla och nya teorier.
NYMAN, A. Frågan om det omedvetna. Systematiskt, logiskt och metodologiskt till ett filosofiskt hjälpbegrepp.
1928. NYMAN, A. Komik och fiktion. Ett försök till en generaliserad teori för det komiskas natur och betingelser.
1929. AGRELL, S. Solbanans stjärnbilder i Eddadiktningens mytvärld.
GRÖNBECH, V. Heraklit.
ROTH, E. Ein Lehrsatz der etymologischen Wissenschaft geprüft.
v. SYDOW, C. W. Die psychologischen Gründe der Mana-Vorstellung.
WERIN, A. Tegnér och Napoleon.
-

Förut ha utkommit:

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklasie. Pris 15 kr.
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. Pris 5 kr.
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. Pris 5 kr.
4. James Harringtons's *Oceana*, edited with notes by *S. B. Liljegren*. Pris 10 kr.
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. Pris 8 kr.
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. Pris 6 kr.
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. Pris 5 kr.
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. Pris 7 kr.
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. Pris 3 kr.
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. Pris 3 kr.
11. Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av Mr Olauus Petri Phase, utg. genom Ludvig Larsson, häft. 1—2. Pris kr. 12: 50.
12. Gudmundi Olai Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ, utgiven med parallellhänvisningar och register av Gottfrid Kallstenius.

- Årsbok 1920. Pris 1: 50 kr.
Årsbok 1921. Pris 2: 50 kr.
Årsbok 1922. Pris 3: 50 kr.
Årsbok 1923. Pris 3: 50 kr.
Årsbok 1924. Pris 4: 50 kr.
Årsbok 1925. Pris 2: 50 kr.
Årsbok 1926. Pris 2: 50 kr.
Årsbok 1927. Pris 2: 50 kr.
Årsbok 1928. Pris 2: 50 kr.
Årsbok 1929. Pris 3: 50 kr.

Pris 3: 50 kr.